

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

KOTRYNA TAMKUTĖ
II kurso studentė

**DEMOKRATIJOS SUSITRAUKIMAS VIŠEGRADO VALSTYBĖSE: KOKĮ VAIDMENĮ
ATLIEKA POLITINIAI LYDERIAI?**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. Tomas Janeliūnas

Vilnius, 2019

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (magistro darbas „Demokratijos susitraukimas Višegrado valstybėse: kokį vaidmenį atlieka politiniai lyderiai?“) yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Kotryna Tamkutė

.....

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Tamkutė K. *Demokratijos susitraukimas Višegrado valstybėse: kokį vaidmenį atlieka politiniai lyderiai?* Tarptautinių santykių ir diplomacijos programos, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas T. Janeliūnas – V., 2019. – 7–69 p.

Reikšminiai žodžiai: demokratijos susitraukimas, Višegrado šalys, saugumizacija, grėsmės, teismų sistema, žiniasklaidos laisvė, rinkimų taisyklės, nevyriausybinės organizacijos, migrantų krizė.

Šiame darbe nagrinėjama, kokiais veiksmais politiniai lyderiai Višegrado valstybėse konsoliduoja valdžią savo rankose, ir kaip tai veda link demokratijos susitraukimo. Analizuojant Vengrijos, Lenkijos, Slovakijos ir Čekijos politinių lyderių veiksmus, ypatingas dėmesys yra skiriamas tokioms sritims kaip teisinė valstybės sistema, žiniasklaidos laisvė, valdančiųjų santykis su opozicija bei rinkimų taisyklės. Lygiagrečiai yra aptariama ir tam pateisinti naudojama retorika.

Tokiu būdu yra siekiama atsakyti į klausimą, kokį vaidmenį atlieka politinių lyderių polinkis sugrėsminti vidaus ir išorės procesus kaip galimybę pateisinti įgyvendinamas nepaprastąsias priemones. Galiausiai yra daroma išvada, kad saugumizacija yra papildomas veiksnys demokratijos susitraukimui valstybėje.

Turinys

Įvadas	6
Demokratijos susitraukimas: tarp struktūrinių ir individualistinių aiškinimų	11
1. Demokratija susitraukimo prielaidos	11
2. Politinių lyderių įtaka demokratijos susitraukimui	14
Metodologija	17
Višegrado valstybės: noras įsitvirtinti valdžioje – grėsmė demokratijai	21
1. Blogiausio atvejo scenarijus – Vengrija	21
1.1. Pirmasis žingsnis: sumažinti valstybės „arbitrų“ įtaką	22
1.2. Oponentų ribojimas	24
1.3. Nevyriausybinis sektorius: užsienio agentai, kurių veiklą verta kriminalizuoti	27
1.4. Daugumos politinę jėgą palaikančios rinkimų taisyklės	29
1.5. Antivakarietiška retorika	30
1.6. Išvados apie Vengriją	31
2. Lenkija – besiformuojančio iliberalizmo šalis	33
2.1. Patikėtiniais apstatytas Konstitucinis teismas	34
2.2. Sumenkusi pagarba privačiai žiniasklaidai ir visuomeniniam transliuotojui	37
2.3. Rinkimų integralumą žeidžiančios taisyklės	38
2.4. Finansavimo centralizacija – kirtis nevyriausybiniam sektoriui	39
2.5. Išvados apie Lenkiją	40
3. Slovakija – išimtis iš taisyklės	42
3.1. Nepažabojama korupcija teismuose	43
3.2. Rinkimų slenksčiai opozicinėms partijoms	44
3.3. Žodinės valdančiųjų atakos prieš žiniasklaidą	45
3.4. Išvados apie Slovakiją	46
4. Dviejų tandemų valdoma Čekija	47
4.1. Nejudinama teisinė sistema	48
4.2. Pasistumdymas su režimo oponentais – žiniasklaida ir nevyriausybiniomis organizacijomis	49
4.3. Korumpuota alternatyva korupcijai	51
4.4. Reakcija į migrantų antplūdį	52
4.5. Išvados apie Čekiją	53
Išvados	55
Literatūros sąrašas	58
Summary	66

Ivadas

Problemos kontekstas ir problema. Euforijai po trečiosios demokratizacijos bangos atslūgus, nerimą ėmė kelti demokratijos kai kuriuose pasaulio regionuose susitraukimas. Daugiausiai dėmesio sulaukia ir didžiausią nuostabą kelia tai, kas vyksta Vidurio Europos valstybėse, vos prieš tris dešimtmečius laikytose laisvės, liberalizmo ir demokratijos šauklėmis. Po demokratijos kokybe susirūpinusių organizacijų ir mokslininkų padidinanuoju stiklu dažniausiai atsiduria Vengrija ir Lenkija dėl augančio vykdomosios valdžios aparato ir iliberalaus nacionalizmo požymių. Dešimto dešimtmečio pabaigoje šio šalys buvo matomos kaip vienos pirmųjų pokomunistinės Europos sėkmės istorijų, kurių demokratizacija turėjo baigtis staigia ir sėkminga režimo konsolidacija be bilieta atgal¹. Tačiau taip neįvyko: demokratinė santvarka, iš pažiūros besivysčiusi tinkama linkme, vedama ją idealizavusių lyderių ir plačiai palaikoma visuomenių, staiga ne tik ėmė stagnuoti, bet ir neigti pati save.

Tad šiandien šis optimistinis paveikslas turi būti peržiūrėtas: Lenkijoje ir Vengrijoje populistiniai lyderiai toliau konsoliduoja valdžią savo rankose, naikina ir neigia viešą, žiniasklaidoje pasirodančią kritiką, priima ir įgyvendina pilietinę visuomenę ribojančius įstatymus². Nors ir nežymiai, tačiau pokyčiai vyksta ir Čekijoje, Slovakijoje: dėl sunkumų įtvirtinti demokratinę politinę kultūrą ir skatinti platų politinį dalyvavimą šiose šalyse pastebimas mažesnis politinis dalyvavimas, veriasi erdvė valdžios neefektyvumui. Pastebima, kad šiose šalyse tvirtą žingsnį link liberaliosios demokratijos įtvirtinimo keičia grėžiojimas atgal ir į autoritarines kaimynes, yra brėžiama skirtis tarp politinių ir pilietinių laisvių, valdžioje esantys politikai meta pirštinę tarptautinės teisės, žmogaus teisių, kolektyvinio saugumo, Vakarų kapitalistinės santvarkos, laisvos rinkos sąvokoms³, valdžioje su populizmo ir nacionalizmo banga įsitvirtina autoritariniu elgesiu pasižymintis politiniai lyderiai. Tad kyla klausimas: ar gali būti, kad jų elgesys – polinkis savo rankose bet kokia kaina konsoliduoti valdžią – lemia demokratijos susitraukimą.

Literatūros pristatymas. Daugiausiai problemų demokratinėi santvarkai Lenkijoje, Vengrijoje, Čekijoje, Slovakijoje, remiantis „Democracy Index 2018“, kelia valdžios efektyvumo, politinio dalyvavimo bei politinės kultūros rodikliai⁴. Dėl šios priežasties jos yra apibūdinamos kaip „nepakankamos demokratijos“. Šiose valstybėse esą egzistuoja laisvi ir sąžiningi rinkimai, gerbiamos pagrindinės žiniasklaidos pilietinės teisės. Kita vertus, pastebimi tam tikros demokratijos silpnybės,

¹ Licia Cianettia, James Dawson, Seán Hanley, „Rethinking “democratic backsliding” in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland“, *East European Politics*, Routledge, *Taylor and Francis Group* 3(34), 2018, 243-256.

² Freedom House, „Democracy in Crisis: Freedom House Releases Freedom in the World 2018“, 2018. <<https://freedomhouse.org/article/democracy-crisis-freedom-house-releases-freedom-world-2018>> [Žiūrėta 2019-01-08]

³ Peter Wilkin, „The Rise of ‘Illiberal’ Democracy: The Orbánization of Hungarian Political Culture“, Brunel University London, 2018.

⁴ The Economist, „The retreat of global democracy stopped in 2018“, 2019.

apimančios valdymo neefektyvumą, ne iki galo išsivysčiusią politinę kultūrą ir politinio dalyvavimo stoką. Tai iliustruojančius procesus mokslininkai apibūdina kaip „demokratijos susitraukimą“⁵, „demokratijos de-demokratizaciją“⁶, „demokratijos recesiją“⁷, keisdami demokratijos erozijos ar dekonsolidacijos⁸ sinonimais. Svarbu pažymėti tai, kad jų neriboja valstybių teritorijos – klausimas, ar ir kokiomis sąlygomis veikia demokratijos susitraukimo sklaida, įgauna vis daugiau aktualumo ir prasmės.

Aktualiausi iš nagrinėtų demokratijos susitraukimo tyrimų srityje Larry Diamond, Nancy Bermeo, Steven Levitsky, Daniel Ziblatt tyrimai. Juose autoriai aiškina demokratijos susitraukimo skirtingose šalyse prielaidas ir jas konceptualizuoja. Ypač vertingas teorines išvalgas pateikia ir jas pagal esminius veikėjus sugrupuoja Ellen Lust ir David Waldner, teigdami, kad demokratijos susitraukimas yra kėsinimasis į demokratijos kokybę, tai yra demokratijos triadą: rinkimines procedūras, piliečių teises ir atskaitomybę⁹. Blogiausias tokio demokratijos susitraukimo scenarijaus pavyzdys, autorių Matthijs Bogaards, Aron Buzogány, Attila Ágh teigimu, yra Vengrija, tačiau apsiriboti juo nevertėtų. Licia Cianettia, James Dawsonb ir Seán Hanley sako, kad tai – viso Rytų ir Vidurio Europos regiono iššūkis¹⁰. Didelę įtaką jam gali daryti politinių lyderių, politinio elito vaidmuo. E. Dust ir D. Waldner teigimu, demokratijos susitraukimas apima manipuliacijas formaliomis ir neformaliomis politikos taisyklėmis, jų transformaciją¹¹. Būtent politiniai veikėjai esą yra tie, kurie turi veiksmų ir identiteto laisvę nuo struktūrinių faktorių keisti žaidimo taisykles. Šioje vietoje itin svarbūs Juan Linz, Giovanni Capoccia, Steven Fish, Nicolas van de Walle, Scott Mainwaring ir Anibal Pérez-Liñán darbai. Vieni jų teigia, kad politiniai lyderiai turi visas galimybes įtvirtinti savo politinę darbotvarkę¹² arba priimti sprendimus, užkertančius kelią nedemokratinio *plauko* partijoms patekti į valdžią¹³, kiti aiškina, kad demokratinei santvarkai grėsmę kelia politinių lyderių įsipareigojimo jai stoka¹⁴. Treti įsitikinę – demokratijos

⁵ Nancy Bermeo, „On Democratic Backsliding“, *Journal of Democracy*, 1(27), 2016, 5–9.

⁶ Matthijs Bogaards, „De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy“, *Democratization, Routledge, Taylor and Francis Group*, 8(25), 2018, 1481-1499.

⁷ Larry Diamond, „Facing up to the democratic recession“, *Journal of Democracy*, National Endowment for Democracy and Johns Hopkins University Press, 1(26), 2015.

⁸ Attila Ágh, „The Deconsolidation of Democracy in East-Central Europe: The New World Order and the EU’s Geopolitical Crisis“, *Politics in Central Europe*, 3(12), 2017, 7–36.

⁹ Ellen Lust, David Waldner, „Theories of Democratic change“, *Research and Innovation Grants Working Papers Series*, USAID, 2015.

¹⁰ Licia Cianettia, James Dawsonb, Seán Hanley, p. 243-256.

¹¹ Ellen Lust, David Waldner, p. 1.

¹² Juan Linz, „The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration“, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.

¹³ Giovanni Capoccia, *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2005.

¹⁴ Scott Mainwaring, Anibal Pérez-Liñán, „Democratic Breakdowns and Survival“, *Journal of Democracy*, 2 (24), 2013, 123-137.

susitraukimui įtaką daro politinių lyderių siekis bet kokiomis priemonėmis valdžią išlaikyti savo rankose¹⁵.

Įvardinti autoriai svarbūs, nes leidžia įvertinti demokratijos susitraukimą kaip nevienalytį ir nemenko skaičiaus politinių, ekonominių, tarptautinių faktorių motyvuojamą procesą bei užčiuopti menkai ištirtą analizės lauką: politinių veikėjų įtaką demokratijos susitraukimui ir jų elgesio modelius, leidžiančius kalbėti apie priemones bei terpes demokratijos susitraukimo procesams plisti Lenkijoje, Vengrijoje, Čekijoje, Slovakijoje. Kita vertus, tyrimų, kuriuose būtų analizuojama, kaip demokratijos susitraukimas gali būti procesas, kylantis nebūtinai iš vidaus, bet įkvėptas iš išorės, trūksta. Svarstoma nebent tai, kokiomis strategijomis remdamiesi autoritarinių režimų lyderiai plečia savo įtaką kitose valstybėse, kaip namuose įtvirtinama politika plinta į kaimynines šalis¹⁶. Didžiausią indėlį tyrimuose, kalbančiuose apie tai, kaip politinės darbotvarkės klausimai staiga tampa saugumo – toks pokytis leidžia imtis nepaprastųjų priemonių – turi Kopenhagos mokyklos atstovai. Bary Buzan, Ole Waever ir Jaap de Wilde saugumo sąvoką praplečia pagal kriterijus, kurie leistų atskirti saugumo problemą nuo ekonominės ar politinės problemos. Iš esmės tai reiškė, kad imta kelti klausimą, kas padaro problemą saugumo problema?¹⁷ Tai aktualu tiriant demokratijos susitraukimą, nes, anot O. Weaverio, saugumizavimas iš esmės yra netinkamas elgesys, net pažeidžia demokratinį, normalų politinės darbotvarkės formavimo procesą¹⁸. Saugumizavimas – tai iš esmės kalbos aktas (instrumentas), kuriuo bandoma įtikinti auditoriją, kad valstybei kyla egzistencinis pavojus ir dėl to reikia imtis netipinių – dažnai nedemokratiškas ar už normalios politikos ribų išeinančių – priemonių. Šiame darbe bus keliamas prielaida, kad būtent saugumizavimas gali būti viena dažniausiai naudojamų priemonių politiniams lyderiams pagrindžiant, kodėl būtina imtis demokratijos suvaržymų ar apribojimų.

Tyrimo objektas ir tikslas. Remiantis tyrimo teorinėmis prielaidomis yra formuluojamas darbo **tikslas** – išanalizuoti politinių lyderių (valstybės ar valdančiųjų partijų vadovų) Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje ir Čekijoje politinį elgesį, potencialiai skatinantį demokratijos susitraukimą. Pagrindinis tyrimo **objektas** – valdančiųjų partijų lyderių ir valstybės vadovų politiniai sprendimai ir jų motyvai.

Tyrimo hipotezė. Pagrindinė šiame darbe keliamas hipotezė teigia, kad vidaus ir išorės grėsmių saugumizavimas yra būtinas veiksnys valdžios demokratijos susitraukimui valstybėje.

Tyrimo uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti yra keliami tokie uždaviniai:

¹⁵ Steven Fish, „Islam and Authoritarianism. World Politics“, 55(1), 2002, 4-37.

¹⁶ Paul D'Anieri, „Autocratic Diffusion and Pluralization of Democracy“. Cituota iš Louis W. Pauly, Bruce W. Jentleson, *Power in a Complex Global System*, Routledge, 2014.

¹⁷ Gražina Miniutaitė, Dovilė Jakniūnaitė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių studijų požiūriu“, *Politologija*, 3(23), 2001, 1-23.

¹⁸ Ole Weaver, „Securitization and Desecuritization“. Cituota iš Ronnie Lipschütz, *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995.

1. Remiantis literatūros apžvalga, aptarti svarbiausius demokratijos susitraukimo bei jo procesų sklaidos apibrėžimus ir teorines prielaidas;
2. Aptarti, kokią įtaką demokratijos susitraukimo procesams turi politinių lyderių elgesys;
3. Remiantis saugumizacijos teorija, paaiškinti, kaip politiniai lyderiai kaip saugumizuojantys veikėjai nusitaiko į santvarkos „stabdžių ir atsvarų“ sistemą, stabdo režimo oponentų veiklą, keičia valdymo taisykles ir išorėje vykstančius procesus iš politinės darbotvarkės perkelia į saugumo;
4. Aptarti ir įvertinti, ar egzistuoja bendri regiono valstybėms bruožai, lemiantys demokratijos susitraukimo sklaidą regione, pagrindžiančias, kaip demokratijos susitraukimas gali skliti.

Metodas. Tiriamosios darbo dalies tikslas yra atskleisti, kaip politiniai veikėjai siekdami įtvirtinti savo valdymą (konsoliduoti valdžią vienosė rankose), saugumizuoja vidaus ir išorės grėsmes ir tokiu būdu daro įtaką demokratijos traukimuisi Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje ir Čekijoje. Tai šiame darbe daroma remiantis Steven Levitsky ir Daniel Ziblatt teoriniu modeliu, aiškinančiu, kaip politiniai lyderiai konsoliduoja galią, ir saugumizacijos teorija, leidžiančia išskirti faktus ir konkrečius įvykius, kurie rodytų, kokios konkrečios problemos yra sugrėsminamos. Saugumizavimo procese galutiniam tikslui – saugumizuojančio veikėjo sėkmę pakeisti teisėtą sprendimo priėmimo procedūra su kitų situacijos dalyvių pritarimu – pasiekti yra svarbus ir priemonių panaudojimo elementas, pradedamas tuo metu, kai auditorija – funkciniai veikėjai – yra įtikinti apie referentiniam veikėjui kilusią grėsmę.

Šis tyrimas turi kelis ribotumus. Vienas jų susijęs su atvejų analizei pasirinktu laikotarpiu ir skiriasi priklausomai nuo valstybės, nes yra susietas su valdančiosios daugumos įsitvirtinimo valdžioje metais. Laikotarpio pradžia siejama su dalies mokslininkų ir tyrimų dėmesį atkreipusiu demokratijos susitraukimo procesų ryškumu ir plėtra konkrečioje valstybėje, tačiau neturi konkretaus atskaitos taško ir gali trukdyti patvirtinti ir atmesti tam tikras prielaidas. Kita vertus, darbe keliamas tikslas – retrospektyvus, yra siekiama atrasti galimas sąlygas demokratijos susitraukimo sklaidai.

Saugumizacijos teorija reikšmingai išsiskiria kitų kontekste, nes pagrindiniu analizės objektu pasirenka kalbą, diskursą ir jo naudojimą, raišką skirtingose tarptautinių santykių situacijose. Diskursas šiuo atveju yra suprantamas kaip konstruojantis socialinius santykius pagal tam tikras reikšmių struktūras, o kadangi politinėje erdvėje visuomet egzistuoja diskursų įvairovė, yra mėginama juos ir juose atsispindinčias grėsmes sugretinti¹⁹. Tokiu būdu atsiranda tam tikri prieštaravimai, skirtingas požiūris į specifines situacijas, taip pat tai kartais skatina politinės erdvės susiaurinimą, vienu reikšmių postulavimą, kitų atsisakymą.

Darbo struktūra. Darbo dėstymo dalis suskirstyta į dvi pagrindines dalis. Pirmame pateikiami demokratijos susitraukimo ir jį lemiančių faktorių apibrėžimai, pasirinktų teorijų analizė ir suformuojamos tam tikros gairės konkretaus atvejo tyrimui. Antrojoje darbo dalyje analizuojami

¹⁹ Gražina Miniotaitė, Dovilė Jakniūnaitė, p. 1–23.

Lenkijos, Vengrijos, Slovakijos ir Čekijos politinių veikėjų elgesio modeliai, tiesiogiai susiję/lemiantys demokratijos susitraukimą. Taip pat, remiantis saugumizavimo teorija, yra analizuojami politinių lyderių retorikos aktai, siekiant išsiaiškinti, kokius procesus jie saugumizuoja ir kaip tai siejasi su demokratijos susitraukimu valstybėse. Šiame darbe daugiausiai naudojamos organizacijos „Freedom House“ pateikiamos valstybių apžvalgos, taip pat organizacijos „Bertelsmann Stiftung“ ataskaitos apie tvarią šalių valdyseną ir ją apibrėžiančius faktorius. Turint galvoje, kad nė vienas šių šaltinių nėra pirminis, šia tyrimo dalimi yra siekiama apžvelgti politinių lyderių veiksmų tendencijas ir kertinius taškus, kurios jie nori paliesti, siekdami savo rankose konsoliduoti valdžią. Apžvelgus situaciją visose tyrimo šalyse, gauti rezultatai bus palyginti tarpusavyje.

Demokratijos susitraukimas: tarp struktūrinių ir individualistinių aiškinimų

Šioje darbo dalyje yra pateikiami demokratijos susitraukimo ir jį lemiančių faktorių apibrėžimai, pasirinktų teorijų analizė ir suformuojamos tam tikros gairės konkrečiau atvejo tyrimui.

1. Demokratija susitraukimo prielaidos

Šaltojo karo metu kilusi trečioji demokratizacijos banga žymėjo demokratinės santvarkos kaip atsvaros diktatoriškiems režimams, karo sukretimams universalų pripažinimą. Įsigalėjo liberaliosios demokratijos sąvoka, apimanti ir konstitucinę valstybės santvarką²⁰. Liberaliąją demokratiją, kurioje dera valdžių padalijimo principas, saugomos individo ir įvairių grupių teisės, egzistuoja nepriklausomos nuo valstybės pilietinės visuomenės ir privataus gyvenimo sferos, imta laikyti vienintele demokratijos atmaina, priešinant ją komunizmui ir fašizmui²¹. Tokiai demokratijai Evelyne Huber, Dietrich Rueschmeyer ir John D. Stephens teigimu, yra būdingi tokie požymiai: reguliarūs ir laisvi rinkimai, visuotinė rinkimų teisė, valstybės administracijos organų atskaitomybė rinktiems atstovams ir veiksmingos žodžio laisvės bei asociacijų garantijos, taip pat apsauga nuo nevaržomų valstybės veiksmų²². Panašius kriterijus pateikia Larry Diamond. Be teisingų ir lygių rinkimų liberalioji demokratija turi įvykdyti tris papildomas sąlygas: 1) Neturi būti jokių galios sričių, susijusių su visuomenei neatskaitingomis institucijomis; 2) Turi būti įgyvendinama vertikali ir horizontali atskaitomybė; 3) Turi būti politinis ir pilietinis pliuralizmas²³. 1997 m. S. Huntington konstatavo, kad daugiau kaip 60 proc. pasaulio turi vyriausybes, sudarytas pasitelkiant daugiau ar mažiau atvirus, teisingus ir konkurencija paremtus rinkimus. Buvo pastebėta ir tai, kad su režimo demokratizacija yra susijusi su spaudimu iš kitų valstybių²⁴, pastebėtos regioninės tendencijos tarptautinės sistemos lygmeniu²⁵, galiausiai keičiančios tarptautinės sistemos savybes. Visgi svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nuo to, kaip procesai vienoje šalyje bus pakartoti kitoje šalyje, priklauso ir nuo vidaus padėties, nuo vidaus faktorių. Vienas jų – jau minėtų politinių lyderių vaidmuo demokratijos traukimosi procesuose sugrėsminant viduje ir išorėje vykstančius procesus.

Tačiau ne visi mokslininkai su tuo sutiko. Kai kurie jų teigė vis dažniau stebintys demokratijos traukimosi procesus. Vieni autoriai tai aiškino, kaip demokratinės santvarkos palaispnį traukimąsi, vietą

²⁰ Saulius Spurga, „Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija“. Monografija, Vilnius, 2012.

²¹ Jean Grugel, Matthew Louis Bishop, *Democratization: A Critical Introduction*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.

²² Evelyne Huber, Dietrich Rueschemeyer, John D. Stephens, „The Paradoxes of Contemporary Democracy: Formal, Participatory, and Social Dimensions“, *Comparative Politics*, 3(29), 1997, 323-342.

²³ Larry Diamond, *Developing Democracy: Towards Consolidation*. The Johns Hopkins University Press, 1999.

²⁴ Steven Levitsky, Lucan A. Way, „The Rise of Competitive Authoritarianism“, *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65, 2002.

²⁵ Peter Wilkin, „The Rise of ‘Illiberal’ Democracy: The Orbánization of Hungarian Political Culture“, Brunel University London, 2018.

užleidžiant autoritarinio režimo praktikoms. Kiti kalbėjo apie trumpalaikius svyravimus ir sukimąsi apie savo ašį atgal²⁶. Visgi sutinkama, kad demokratijos susitraukimas nėra priešingi demokratizacijos procesai²⁷, greičiau pokyčiai, neigiamai veikiančys konkurencingus rinkimus, laisves ir politikų bei valdžios institucijų atskaitomybę²⁸. Jų atmetimas, naikinimas ar silpnėjimas gali būti siejamas su demokratijos susitraukimo procesais²⁹. Jį mokslininkai aiškina kaip vis dažniau pasitaikantį fenomeną, kai neigiami konkurencingi rinkimai, kai piliečiai praranda teisę mobilizuotis ar įgarsinti savo reikalavimus, kai vyriausybė tampa vis mažiau atskaitinga. Tokie pokyčiai, iš esmės griaudami piliečių teisę reikalauti iš valdančiosios daugumos atskaitomybės, vyksta tiek formaliai veikiančiose politinėse institucijose, tiek neformaliose politinėse praktikose.

1.1. Instituciniai aiškinimai

Priežasčių, kodėl demokratija traukiasi, mokslininkai pateikia ne vieną ir ne dvi. Viena įtakingiausių teorijų grupių – instituciniai aiškinimai, daugiausiai dėmesio skiriantys rinkimų, „stabdžių ir atsvarų“ vykdomojoje valdžioje sistemos, institucijų galios ir brandos analizei. Andrew Reynolds teigia, kad rinkimų sistema yra demokratinės santvarkos stabilumo garantas, nes numato galimybes ir kliūtis į valdžią patekti antidemokratinėms, sistemą destabilizuojančioms partijoms. Jo teigimu, proporcinė rinkimų sistema užtikrina politinę konkurenciją, riboja vykdomosios valdžios galią ir skatina politinį dalyvavimą. Proporciningumo trūkumas Vengrijos rinkimų sistemoje, Aron Buzogány teigimu, leido „Fidesz“ užsitikrinti daugumą valdžioje³⁰. Jos pergalė 2010 m. nacionaliniuose rinkimuose, garantavusi dviejų trečdalių daugumą, smarkiai apribojo opozicijos įtaką, nepriklausomų institucijų galimybes efektyviai stebėti valdančiųjų veiksmus ir reikalauti atskaitomybės, leido perlipti egzistuojančią „stabdžių ir atsvarų“ sistemą³¹. Tai lėmė galios konsolidaciją vienoje rankose. Fish teigimu, post-komunistinėse valstybėse tokia padėtis, sąlygota silpnos vietos ir tarptautinės opozicijos, lemia demokratijos susitraukimą³². Kita vertus, Scott Mainwaring teigimu, stipri partinės sistemos fragmentacija gali būti politinio nestabilumo sąlyga³³. Šis faktorius neretai perspėja apie demokratijos

²⁶ Mathias Mygind, „Democratic Backsliding in the European Union – The Cases of Poland, Czech Republic and Serbia“, Hertie School of Governance, Magistro darbas, 2018.

²⁷ Caroline Heidenberg, „Dwindling Democracy. A study of democratic backsliding in the European Union’s Eastern bloc“, Magistro darbas, Upsalos universitetas, 2017.

²⁸ Ellen Lust, David Waldner, p. 6–10.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Aron Buzogány, „Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation?“, *Democratization*, 2017, 1-19.

³¹ Agnes Batory, „Populists in government? Hungary’s “system of national cooperation”“, *Democratization*, 2(23), 2016, 283-303.

³² Steven Fish, „The Dynamics of Democratic Erosion“, 2001. Cituota iš Caroline Heidenberg, „Dwindling Democracy. A study of democratic backsliding in the European Union’s Eastern bloc“, Magistro darbas, Upsalos universitetas, 2017.

³³ Scott Mainwaring, „Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination“, 1993. Cituota iš Ellen Lust, David Waldner, „Theories of Democratic change“, *Research and Innovation Grants Working Papers Series*, USAID, 2015.

susitraukimo galimybę. E. Lust ir D. Walder sako, kad visgi analizuoti vertėtų ne partinės sistemos fragmentaciją, o ją sudarančias politines jėgas, išskiriant tas, kurios staiga iškilusios turi didelį potencialą mobilizuoti dideles visuomenės grupes (veikiančias kaip socialiniai judėjimai)³⁴. Su tuo susidūrusios partinės sistemos senbuvės, siekdamos išsilaikyti valdžioje, įgyja paskatas po truputį, sistemiškai neigti demokratinius principus. Nėra sutariama iki galo, kurie iš išvardintų faktorių svarbiausi, tačiau teigiama, kad jie neabejotinai susiję, nustatantys politinio žaidimo taisykles.

1.2. Ekonominiai aiškinimai

Kita teorijų grupė apima ekonominius aiškinimus, pabrėžiančius tokius faktorius kaip gyventojų pajamos, ekonominė plėtra ar nuosmukiai. Būdamas vienas demokratizacijos aiškinimo per ekonominę prizmę šalininkų Adam Przeworski teigia, kad demokratijos šalyje plėtra tiesiogiai susijusi su gyventojų pajamų augimu ir gyvenimo kokybės gerėjimu³⁵. Tai aukšto pragyvenimo lygio valstybėse esą mažina socialinių konfliktų dėl persikirstymo tikimybę.

Autoriai taip pat neatmeta, kad demokratinei santvarkai didelį smūgį suduoti gali ekonominės krizės. Attilos Ágh teigimu, demokratizacijos keliu ėjusias Rytų Europos valstybes smarkiai paveikė 2008 m. kilusi finansų krizė³⁶. Visuomenės nusivylimas, auganti nelygybė ir lūkesčių dėl staiga gerėjančio gyvenimo lygio žlugimas turėjo socioekonominį efektą ir atvėrė kelią į valdžią liberalių idėjų šalininkams. Tad stabili liberali demokratija yra galima tik tokiu atveju, kai ekonominiai ištekliai nėra sutelkti vienose demokratiją neigiančių socialinių grupių rankose³⁷. Tokia santvarka galės išlikti tik tokiu atveju, kai valdančioji dauguma turės paskatas ir galimybes demokratiją išlaikyti. Ekonominiai demokratijos susitraukimo aiškinimai yra struktūriniai, nes nėra priklausomi nuo vieno veikėjo.

1.3. Politiniai aiškinimai

Greta jau minėtų aiškinimų yra išskiriami ir tie, kurie apima politinius faktorius, daugiausiai dėmesio skirdami politinėms jėgoms, kvestionuojančioms demokratinę santvarką ir teigiančioms jos ribojimą. Didžiausią indėlį šiuo atžvilgiu turi populistinės jėgos, linkusios atmesti „stabdžių ir atsvarų“ sistemą, galią koncentruoti vykdomoje valdžioje, nesileisti į konsensuso paieškas³⁸. Emilia Palonen teigimu, populistinės jėgos Vengrijoje naudoja partinės sistemos poliarizaciją kaip politinę strategiją –

³⁴ Ellen Lust, David Waldner, p. 11.

³⁵ Adam Przeworski, et al., „What makes democracies endure?“, *Journal of Democracy*, 1996, 39-55.

³⁶ Attila Ágh, „The Decline of Democracy in East-Central Europe: Hungary as the Worst-Case Scenario“, *Problems of Post-Communism*, 5-6(63), 2016, 277-287.

³⁷ Saulius Spurga, p. 30–39.

³⁸ Cas Mudde, „The Populist Zeitgeist“, *Government and Opposition*, 4(39), Blackwell Publishing, 2004, 542-563.

savo retorikoje jie skirti tarp visuomenės ir politinio elito išnaudoja taktiškai – pabrėžiamas priešinimas jiems užtikrina didesnę palaikymą³⁹.

D. Dickson pabrėžia, kad sėkmingos demokratijos yra linkusios į pasaulį žvelgti kaip į tarpusavyje susijusį, tad imasi visų reikalingų veiksmų savo interesams saugoti ir ginti⁴⁰. Demokratija pasisuka link autoritarizmo, kai valdžia koncentruojasi vienoje rankose, o korupcija tampa institucionalizuota praktika. Procesą dar labiau sustiprina biurokratinis sustabarėjimas (kai sistema pasidaro tokia sudėtinga, kad jos pakeisti tradicinėmis politikos įgyvendinimo priemonėmis pasidaro nebeįmanoma) ir visuomenės abejingumas (kai žmonės atsiriboja nuo to, kas vyksta politikoje, ir koncentruojasi tik ties savo kasdieniais reikalais). Šis faktorius veikia stipriau nei išorinės ar vidinės krizės. Pirmuoju atveju demokratiją gelbsti racionalus patriotizmas – ši visuomenės vertybė padeda brandžioms demokratijoms atsilaikyti prieš įvairaus pobūdžio gamtos ar žmogaus sukeltas krizes. Vidinės krizės, autoriaus teigimu, demokratijas veikia skaudžiau nei išorinės. Likę nepastebėti politiniai, socialiniai ar ekonominiai neramumai demokratiame režime gali išvirsti į nekontroliuojamą žiaurumą, pilietinius karus ir panašiai.

2. Politinių lyderių įtaka demokratijos susitraukimui

Teorijos, aiškinančios politinių lyderių įtaką demokratijos susitraukimui, teigia jų veiksmų logikos svarbą nepriklausomai nuo kitų priežasčių. Tai reiškia, kad ji, nepriklausomai nuo kitų veiksmų, gali nuvesti vieną ar kitą valstybę demokratizacijos arba de-demokratizacijos keliu. E. Lust ir D. Walder jas aiškina trejopai: 1) remiantis skirtingais aspektais, tokiais kaip politinio lyderio temperamentas, intelektas ar kitos asmeninės savybės; 2) analizuoti jo strateginius ar taktinius sprendimus; 3) vertinti santykį tarp dviejų ar daugiau politinių lyderių⁴¹. Pabrėždamos pasirinkimo laisvę politinių lyderių teorijos apima priežastinius, trumpojo laikotarpio, besiremiančius pasiūla, institucinius ryšius.

Demokratijos susitraukimą Nancy Bermeo aiškina kaip valdžios vedamą bet kokių politinių institucijų, palaikančių demokratijos gyvastį, naikinimą⁴². Ji klausia, kokie konkretūs veiksniai lemia režimo pokyčius, kurios technikos yra labiausiai tikėtinos ir paplitusios. Vienas jų – išankstinis perversmas. Tai reiškia, kad yra išrenkami politiniai lyderiai, kurie žada sugrąžinti ar apsaugoti demokratiją, tačiau vėliau jie valdžią centralizuoja ir sutelkia savo rankose. Steven Fish ir Nicolas van de Walle teigimu, tokios institucijos, kurios centralizuoja galią, dažniausiai neigiamai veikia demokratines institucijas⁴³. Pastebima, kad yra tiesioginis ryšys tarp neriboto prezidentizmo ir

³⁹ Emilia Palonen, „Political polarisation and populism in contemporary Hungary“, *Parliamentary Affairs*, 2(62), 2009, 318-334.

⁴⁰ Del Dickson, „How Democracies Die“, University of San Diego.

⁴¹ Ellen Lust, David Waldner, p. 10.

⁴² Nancy Bermeo, p. 5.

⁴³ Steven Fish, „Islam and Authoritarianism. World Politics“, 55(1), 2002, p. 4-37.

demokratijos susitraukimo: pastarasis gali būti įgalintas institucinių ir kultūrinių veiksnių, kurie leidžia galiai koncentruotis prezidento – vykdomosios valdžios rankose (pavyzdžiui, silpna įstatymų leidžiamoji valdžia, silpnos arba represuojamos politinės partijos, pilietinė visuomenė).

Antrasis N. Bermeo išskiriamas scenarijus kalba apie demokratiškai išrinktos daugumos veiksmus, silpninant demokratines institucijas, teismų sistemą, žiniasklaidą, ypač daug dėmesio skiriant opozicijos vaidmeniui⁴⁴. Tai legitimizuojama rinkimuose iš piliečių tiesiogiai gautu mandatu, kuomet viena partija ar politinis lyderis valdžioje išlieka ilgą laiką ir po truputį įgauna vis daugiau galios. Tokiu atveju atpažinti demokratijos susitraukimą yra labai sudėtinga: rinkimai ir toliau vyksta reguliariai, opozicijos parlamentarai išlieka savo postuose, egzistuoja nepriklausoma žiniasklaida, kartas nuo karto dėl kritikos vyriausybei sulaukianti pasekmių. Taigi, demokratijos išlikimui grėsmė kyla tada, kai politiniai lyderiai, priimdami netinkamus sprendimus, nesugeba užkirsti kelio antidemokratinėms, ekstremistinėms jėgoms sustiprėti, pasinaudojant egzistuojančiomis demokratinėmis institucijomis. Apskritai, Lise Esther Herman teigimu, tradicinių politinių partijų išipareigojimas demokratijai rodo, kaip giliai jos yra įsitvirtinusios visuomenėje, bei teigia mažesnę tikimybę, kad pasitaikius progai jos bus apleistos⁴⁵. Trečiasis scenarijus – strateginė manipuliacija. Tai dažniausiai apima tokius veiksmus kaip žiniasklaidos ribojimą, naudojantis valdžios valdomais įrankiais, pavyzdžiui, kampanijų finansavimu, taip pat opozicijos kandidatų patraukimą iš eterio, jų žeidimą, rinkimų taisyklių keitimą ir t.t. Tai skiriasi nuo rinkimų rezultatų klastojimo, nes apima ilgą laikotarpį dar iki rinkimų dienos⁴⁶. N. Bermeo daro išvadą, kad visos demokratijos susitraukimo tendencijos rodo lėtą santvarkos progresą, tačiau ne jos susinaikinimą⁴⁷. Turint galvoje politinių lyderių domėjimąsi kolegų arenoje vykstančiais procesais ir atvirumą pamokoms, kaip efektyviai įtvirtinti savo galią, procesai, kuriais vienos šalies politiniai lyderiai užsitikrina įtaką, gali būti atspindėti ir kitose valstybėse. Kristian Gleditsch ir Michael Ward teigia, kad didesnis demokratiškas valstybių kaimynystėje skaičius sumažina demokratijos susitraukimo tikimybę⁴⁸ ir atvirkščiai – tai, kad demokratija traukiasi kaimyninėse valstybėse, gali būti aiškinama jų tarpusavio priklausomybe ir politinių lyderių politikos atkartojimu.

Savo galiai konsoliduoti ir įtvirtinti politikai naudoja įvairias priemones. Viena jų – bet kokių visuomenėje vykstančių procesų sugrėsminimas. O. Weaverio teigimu, saugumo problemos yra procesai, kurie kelia grėsmę valstybės suverenitetui ar nepriklausomybei ypatingu greičiu ir netipiniais

⁴⁴ Nancy Bermeo, p. 10.

⁴⁵ Lise Esther Herman, „Re-evaluating the post-communist success story: party elite loyalty, citizen mobilization and the erosion of Hungarian democracy“, *European Political Science Review*, 2(8), 2018, 251-284.

⁴⁶ Nancy Bermeo, p. 13.

⁴⁷ Nancy Bermeo, p. 14

⁴⁸ Kristian Gleditsch, Michael Ward, „Diffusion and the International Context of Democratization“, *International organization*, 60(4), 2006, 911-933.

būdais bei apsunkina jos galimybes susitvarkyti savarankiškai⁴⁹. Tokiu atveju problema tampa „egzistencine“ ne dėl objektyviai įvardintų arba faktais paremtų priežasčių, o todėl, kad ją taip pateikia turintys galią formuoti darbotvarkę. Tai sujaukia politinę tvarką, tad gali turėti neatitaisomų pasekmių esamam režimui. Autoriaus teigimu, politiniai lyderiai bet kokių atveju gali išnaudoti saugumizaciją kaip instrumentą savo galiai išnaudoti arba konkrečiam procesui perimti į savo rankas.

⁴⁹ Ole Weaver, p. 21.

Metodologija

Šiame darbe yra naudojama lyginamoji kokybinė analizė. Pasirinktas metodas leis atsakyti į tokius klausimus: 1) kokie politinių lyderių veiksmai konsoliduojant galią yra pastebimi visose tyrimo valstybėse (koks politinių lyderių elgesys yra bendras Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje ir Čekijoje); 2) kaip vidaus išorės grėsmių saugumizavimas daro įtaką demokratijos susitraukimui minėtose valstybėse?

1. Atvejų pasirinkimas

Šiame darbe analizuojami Lenkijos, Vengrijos, Slovakijos ir Čekijos atvejai. Visos jos – Višegrado grupės šalys, kurias sieja ne tik geografinė padėtis, bet ir panašūs istoriniai, politiniai, ekonominiai ir socialiniai iššūkiai, neretai sprendžiami nuo 1991 m. egzistuojančioje formalioje bendradarbiavimo formoje. Kone prieš tris dešimtmečius jos išsilaisvino iš sovietinio režimo, 2004 m. kartu įstojo į ES ir NATO. Ilgą laikąėjusios demokratijos konsolidacijos link, šiandien šiose valstybėse stebimi liberalios demokratijos atsižadėjimo ženklai.

Siekiant aptarti jų demokratijos statusą, bus remiamasi britų savaitraščio „The Economist“ kiekvienais metais sudaromu demokratijos indeksu bei organizacijos „Freedom House“ laisvės indeksu⁵⁰ bei pateikiamomis ataskaitomis. Daugiausiai problemų demokratinei santvarkai šiose šalyse, remiantis „Democracy Index 2018“ kelia valdžios efektyvumo, politinio dalyvavimo bei politinės kultūros rodikliai⁵¹. Apibendrinant, tyrime Lenkija, Vengrija, Čekija, Slovakija yra apibūdinamos kaip „nepakankamos demokratijos“. Jose esą egzistuoja laisvi ir sąžiningi rinkimai, jei kyla problemų, pavyzdžiui, žiniasklaidos laisvės pažeidimai, pagrindinės pilietinės laisvės yra gerbiamos. Kita vertus, pastebimi tam tikros demokratijos silpnybės, apimančios valdymo neefektyvumą, ne iki galo išsivysčiusią politinę kultūrą ir politinio dalyvavimo stoką. Demokratijos indeksu kitimas matyti lentelėje nr. 2.

2 lentelė „The Economist“ demokratijos indeksas Vengrijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Čekijoje 2006 – 2018 m.

	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Vengrija	7.53	7.44	7.21	7.04	6.96	6.96	6.99	6.84	6.72	6.64	6.63
Lenkija	7.3	7.3	7.05	7.12	7.12	7.12	7.47	7.09	6.83	6.67	6.67
Slovakija	7.4	7.33	7.35	7.35	7.35	7.35	7.35	7.29	7.29	7.16	7.1
Čekija	8.17	8.19	8.19	8.19	8.19	8.06	7.94	7.94	7.82	7.62	7.69

Šaltinis: „The Economist“ demokratijos indeksas, 2018.

⁵⁰ Freedom House, „Freedom in the World 2018“, Methodology, 2018. <<https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>> [Žiūrėta 2019-04-23]

⁵¹ The Economist, „The retreat of global democracy stopped in 2018“, 2019.

Apibendrinant tyrimus ir jų ataskaitas, galima daryti išvadą, kad Višegrado valstybėse matyti palaipsnis demokratijos traukimas – liberalios demokratijos konsolidacijai reikalingi faktoriai vietą užleidžia hibridinio režimo arba demokratijos su trūkumais procesams. Laisvės indeksas nėra toks kritiškas minėtų valstybių atžvilgiu: bėdų, pasak tyrimo, su demokratija pastaraisiais metais iš analizuojamų valstybių turi tik Lenkija ir Vengrija, kitose ji nuo integracijos į ES pradžios gali būti laikoma liberali.

Remiantis minėtais tyrimais ir literatūros apžvalga, šiame darbe Vengrijai pasirinktas analizuoti laikotarpis yra susijęs su valdančiosios „Fidesz“ įsitvirtinimo valdžioje pradžia, tad apima 2010–2018 m., daugiausiai dėmesio skiriant ministro pirmininko V. Orbano veiksams ir retorikai nagrinėti. Lenkijos analizės laikotarpis prasideda 2015 m. ir tęsiasi iki 2018 m., dėmesį atkreipiant į valdančiosios partijos lyderio Jaroslavo Kaczynskio ir prezidento Andrzejaus Dudos veiksmus bei retoriką. Slovakijos nagrinėjamas laikotarpis 2012–2018 m., žymintis Roberto Fico vadovaujamos politinės jėgos valdžioje įsitvirtinimą, Čekijos – 2013–2018 m., daugiausiai dėmesio skiriant Andrėjaus Babišo ir Milošo Zemano retorikai.

2. Įrankiai galiai konsoliduoti

Šiame darbe, remiantis E. Lust ir D. Walder pateikiamu demokratijos susitraukimo – pokyčių, neigiamai veikiančių konkurencingus rinkimus, laisves ir politikų bei valdžios institucijų atskaitomybę – apibrėžimu, bus siekiama išsiaiškinti, kokią įtaką demokratijos susitraukimui turi politiniai lyderiai (kaip viena iš demokratijos susitraukimą aiškinančių teorijų grupių) ir kokios jų elgsenos formos turi lemiamą balsą. Tai daroma, remiantis prielaidomis, kad demokratijos susitraukimas apima manipuliaciją formaliomis ir neformaliomis demokratinės santvarkos taisyklėmis bei jų transformaciją. Įtakingi politiniai lyderiai, politikos elitas turi laisvę ir galimybes rinktis, kaip ir kokiomis priemonėmis tos manipuliacijos ir transformacijos bus vykdomos.

Šiame darbe, siekiant išskirti procesus, kuriais lyderiai konsoliduoja savo politinę įtaką, bus remiamasi S. Levitsky ir D. Ziblatt suformuotu bei papildytu teoriniu modeliu, atsakančiu į klausimą, kokie yra autoritarinio politinių lyderių elgesio faktoriai⁵². Jo santrauka pateikiama lentelėje nr. 3.

3 lentelė. Keturi autoritarinio politinių lyderių elgesio faktoriai

Demokratinių žaidimo taisyklių atmetimas (arba silpnas įsipareigojimas)	Ar jie pažeidžia Konstituciją arba reiškia norą ją pažeisti? Ar jie imasi priemonių, užtikrinančių teisinės sistemos kontrolę lojalumą? Ar jie siūlo įgyvendinti antidemokratinės priemonės, tokias kaip rinkimų atšaukimas, pažeidimas, Konstitucijos suspendavimas, konkrečių organizacijų draudimas, pagrindinių pilietinių ir politinių laisvių ribojimą?
-------------------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

⁵² Steven Levitsky, Daniel Ziblatt, *How democracies die*, Penguin Random House LLC, New York, 2018.

	Ar jie bando paneigti rinkimų legitimumą, pavyzdžiui atsisakydami priimti oficialius rinkimų rezultatus?
Politinių oponentų legitimumo neigimas	Ar politinius lyderius jie apibūdina kaip griaunančią jėgą? Ar jie teigia, kad jų oponentai kelia egzistencinę grėsmę nacionaliniam saugumui ar valstybės gyvenimo būdai? Ar politinius oponentus jie apibūdina kaip kriminalinius nusikaltėlius, kurių nusikaltimai įstatymui atiboja juos nuo dalyvavimo politiniame gyvenime? Ar politinius oponentus jie apibūdina kaip užsienio agentus?
Smurto skatinimas arba tolerancija	Ar juos sieja ryšiai su ginkluotomis grupuotėmis, karinėmis organizacijomis ar kitais dariniais, įsitraukusiais į smurto skleidimą? Ar jie, jų sąjungininkai rėmė arba įsitraukė į atakas prieš oponentus? Ar jie parėmė smurto skleidėjus, atsisakydami paneigti jų veiksmus? Ar jie gyrė arba atsisakė pripažinti smurto proveržius praeityje ar užsienyje?
Pasirengimas apriboti pilietines laisves, įskaitant ir žiniasklaidą	Ar jie parėmė įstatymus, kurie apriboja pilietines laisves, įstatymus dėl šantažo, dėl draudimo protestuoti, kritikuoti vyriausybę ar burtis į nevyriausybinį sektorių? Ar jie grasino imtis teisinių veiksmų prieš vyriausybės kritikus, pilietinę visuomenę ar žiniasklaidą? Ar jie gyrė represines priemones, kurių ėmėsi bet kurios kitos valstybės vyriausybė? Ar jie imasi riboti žiniasklaidos priemonių veikimą?

Saltinis: S. Levitsky ir D. Ziblatt, p. 22-23.

Siekiant atrasti svarbiausių įvykių, įgalinusių politinius lyderius savo rankose konsoliduoti galią, seką, bus naudojamas proceso atsekimo metodas. Jo tikslas – pateikti procesų aprašymą, leidžiantį didinti supratimą apie aptariamus procesus.

3. Išorės grėsmių saugumizacija

Saugumizacijos teorija teigia, kad saugumizuojantys veikėjai imasi netipinių priemonių, nukreiptų prieš konkretų taikinį, tam, kad apsaugotų referentinį objektą nuo egzistencinės grėsmės. Kopenhagos mokykla atsisako saugumo grėsmes matyti kaip objektyvų faktą ar kaip subjektyvų kūrinių, jos atstovai įveda kitokį suvokimą – saugumas yra suprantamas kaip socialiai konstruojamas⁵³. Saugumo sąvoka tampa priklausoma nuo veikėjų veiksmų ir nuo jų bendruomeninio supratimo bei aiškinimo, o jos supratimo procesas priklauso nuo veikėjų identiteto ir grėsmės aiškinimo kampo. Saugumizavimas iš esmės teigia, kad tiesiogine prasme studijuoti problemas kaip grėsmes reiškia analizuoti diskursą ir atrasti atsakymą į klausimą, kada argumentas su savo specifine semiotine ir retorine struktūra įgyja pakankamai reikšmės, kad padarytų esminę įtaka visuomenei, ir ji savo ruožtu imtų toleruoti teisių, nustatytas tarptautiniame kontekste, pažeidimus ir perkeltų į politinę darbotvarkę⁵⁴. Tokie proceso elementai, didžiąja dalimi kilę iš konstruktyvistinės prieigos, aiškiai rodo saugumizavimo kaip kalbos

⁵³ Gražina Miniotaitė, Dovilė Jakniūnaitė, 1-23.

⁵⁴ Ten pat.

akto koncepcijos pagrįstumą, tuo pat metu išskirdami šią teoriją iš kitų, anksčiau susiformavusių Tarptautinių santykių požiūrio taškų.

Šiame darbe *saugumizuojantys veikėjai* apibrėžiami kaip politiniai lyderiai, tai yra valstybės vadovai, vykdančiosios valdžios, daugumos politinių partijų lyderiai. *Nepaprastosios priemonės* – tai netipinės, antidemokratinės, režimui neįprastos, nekasdienės priemonės. Gali būti įvairūs draudimai, asmens laisvės suvaržymas, pilietinių ar politinių teisių ribojimas ir panašiai. Tam tikrais atvejais jos nėra įgyvendinamos, apie jas tik kalbama. *Taikiniai* arba tikrieji pokyčių instrumentai, kuriuos pakeitus, egzistencinė grėsmė referentiniam objektui išnyktų. *Egzistencinė grėsmė* – tai grėsmė valstybei, jos suverenitetui, taip pat nepagarba asmens laisvėms ir teisėms, terorizmas, valstybės išnykimas, nepriklausomybės praradimas ir panašiai. *Referentiniai objektai* – objektai, kuriems kyla grėsmė – individai, valstybės, visuomenės, strateginiai sektoriai, įmonės ir kita. *Auditorija* – dažniausiai tai visuomenė, bendruomenė, iš kurios tikimasi arba ateina pripažinimas, veiksmų, nepaprastųjų priemonių, kurių imasi saugumizuojantys veikėjai, legitimizacija.

4. Naudojami šaltiniai

Aptariant politinių lyderių veiksmui savo galiai konsoliduoti šiame darbe bus naudojamos antriniai šaltiniai. Daugiausiai bus remiamasi organizacijos „Freedom House“ bei organizacijos „Bertelsman Stiftung“ sudaromomis ataskaitomis apie demokratijos šalyse kokybę. Jose pateikiami procesai bus papildomi papildomais moksliniais, demokratijos susitraukimą Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje ir Čekijoje tiriančiais, bei žiniasklaidos šaltiniais. Vertinant tai, kaip politiniai lyderiai minėtose valstybėse saugumizuoja išorės grėsmes, bus analizuojami valstybių politinių lyderių viešai prieinami pirminiai šaltiniai – kalbos, interviu, pasisakymai spaudoje.

Višegrado valstybės: noras įsitvirtinti valdžioje – grėsmė demokratijai

Šioje dalyje pateikiama visų keturių Višegrado valstybių analizė, kurioje didžiausias dėmesys yra skiriamas politinių lyderių veiksmams savo rankose konsoliduoti valdžią. Pirmiausia yra pateikiama trumpa režimo apžvalga, kurioje paliečiamos svarbiausios demokratijos susitraukimo tendencijos ir politinių lyderių priimti sprendimai. Valstybės analizės pabaigoje, apibendrinami ir, remiantis jau minėtu S. Levitsky ir D. Ziblatt teoriniu modeliu, įvardijami svarbiausi procesai, turintys didžiausią įtaką demokratijos susitraukimui. Išvados yra pateikiamos ypatingą dėmesį skiriant atsakymo į klausimą, kaip politiniai lyderiai pateisina, tai yra kokias grėsmes saugumizuoja, paieškom.

1. Blogiausio atvejo scenarijus – Vengrija

Nuo 1990 m. iki rinkimų į parlamentą 2010-aisiais, kuriuos laimėjo dabartinio šalies premjero Viktoro Orbáno vadovaujama dešiniojo sparno politinė jėga „Fidesz“ bei jos koalicijos partneriai krikščionys demokratai, Vengrija buvo laikoma viena sparčiausiai demokratiją Vidurio ir Rytų Europos regione konsoliduojančių valstybių. Konkurencingi rinkimai šalyje vyko nuosekliai, nebuvo fiksuojama didesnių skaidrumo ar sąžiningumo pažeidimų, šalį valdė koalicinės vyriausybės, Vengrija buvo pripažinta NATO ir ES narė⁵⁵. Tačiau 2010 m. kartu su Krikščionių demokratų liaudies partija (Kereszténydemokrata Néppárt) „Fidesz“ užsitikrino 263 vietas iš 386 Nacionalinėje asamblėjoje⁵⁶.

2014 m. vykę treji rinkimai tik patvirtino ir sustiprino „Fidesz“ ir jos lyderio V. Orbáno pozicijas. Parlamente partija išlaikė dviejų trečdalių daugumą⁵⁷ (pasikeitus konstitucijai, vengrai rinko 199 parlamento narius vietoje 386), laimėjo rinkimus į Europos parlamentą, susigražino įtaką visos regioninėse apygardose ir šešiuose iš septynių didžiųjų šalies miestų⁵⁸. „Fidesz“ vadovaujama valdančioji dauguma inicijavo priemones, kurios smarkiai apribojo opozicijos ir vyriausybės atžvilgiu kritiškai nusiteikusių organizacijų veiklą. Visa tai lėmė gana ženklią neigiamą demokratijos šalyje vystymąsi, įbauginusį dalį pilietinės visuomenės ir opozicijos narių⁵⁹. Tačiau tai nesutrukdė laimėti rinkimų ir 2018 m. Prie balsadėžių pasirodė 70,2 proc. rinkėjų 133 vietas parlamente vėl atidavė „Fidesz“ ir Krikščionių demokratų liaudies partijos aljansui⁶⁰. Radikalios dešinės „Judėjimas už geresnę

⁵⁵ Peter Bajomi-Lazar, „Hungary – Media Landscape“, European Journalism Centre (EJC), 2019. <<https://medialandscapes.org/country/hungary>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁵⁶ Vengrijos nacionalinis rinkimų biuras, 2010. <<http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2010>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁵⁷ Vengrijos nacionalinis rinkimų biuras, 2014. <<http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2014>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁵⁸ Freedom House, „Freedom in the world 2015. Hungary“, 2015.

⁵⁹ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Hungary“, 2018.

⁶⁰ Vengrijos nacionalinis rinkimų biuras, 2018. <<http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2018>> [Žiūrėta 2019-04-25]

Vengriją (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom) gavo 26 vietas, Vengrijos socialistų partijos vadovaujama koalicija – 20 vietų.

Svarbiausi ir daugiausiai nerimo keliantys valdančiųjų ir jų priešakyje įsitvirtinusio premjero V. Orbáno sprendimai sumažino teismų sistemos nepriklausomybę, leido politizuoti žiniasklaidą, iš viešojo gyvenimo stumti pilietinės visuomenės organizacijas. Po truputį keičiamos rinkimų taisyklės užtikrino galimybes „Fidesz“ neprarasti politinės įtakos.

1.1. Pirmasis žingsnis: sumažinti valstybės „arbitrų“ įtaką

2010 m. rinkimuose užtikrinusi dviejų trečdalių daugumą parlamente, „Fidesz“ galėjo be palaikymo iš opozicijos ne tik priimti ir keisti teisės aktus, bet ir žongliuoti konstitucijos nuostatomis⁶¹. Nauja šalies konstitucija pakeitė daugiapartinio konsensu 1989 m. laikytą konstituciją, buvo kuriama už uždarytų durų, nepristatyta jokia platesnė visuomenės diskusijai, abejingumas parodytas ir visuomenėje kilusiems protestams⁶².

Tarp daugiausiai kritikos sulaukusių nuostatų minimi su šalies teismų sistema susiję nuostatai. 2011 m. Vengrijos konstitucija gerokai sutrumpino teisėjų darbinį amžių: anksčiau į pensiją išeiti turėję 70-ies, dabar jie tai turi padaryti sulaukę 62 metų. Dėl to jau po metų pareigas palikti turėjo maždaug dešimtdalis šalies teisėjų. Tai valdančiajai daugumai leido atsikratyti aukščiausias pareigas teismų sistemoje užimančių teisėjų, į postus paskirtų dar iki „Fidesz“ įsitvirtinimo valdžioje⁶³. Europos Teisingumo teismas nustatė, kad tai buvo nesuderinama su ES teise ir pažeidė draudimą diskriminuoti darbo vietoje dėl amžiaus⁶⁴. Nepaisant to, teisėjai nebuvo grąžinti į prieš tai užimtas pareigas. 2010 m. devynerių metų kadencijai generaliniu prokuroru buvo paskirtas valdančiajai partijai lojalus Péteris Poltas. Tai leido blokuoti bet kokius politinės korupcijos atvejus, skaičiuojama, kad nuo 2010 m. valstybinės korupcijos atvejų tyrimų sumažėjo 300 proc.⁶⁵

2012 m. buvo patvirtintos Nacionalinį teismų biurą (Országos Bírósági Hivatal) reformuojančios nuostatos, numačiusios, kad jo pirmininką renka parlamentinė dauguma dviejų trečdalių balsų dauguma ir skiria devyneriems metams. Tai centralizavo Vengrijos teismų sistemą – teismų sistemą administruojantis organas (jis kontroliuoja teismų administraciją, teisėjų skyrimą ir pareigų

⁶¹Miklós Bánkuti, Gabór Halmani, Kim Lane Scheppelle, „Hungary’s Illiberal Turn: Disabling the Constitution”, *Journal of Democracy*, 3(23), 2012, 2.

⁶²János Kornai, „Hungary’s U-Turn: Retreating from Democracy”, *Capitalism and Society*, 2(10), 2015, 1-26.

⁶³Hungarian Helsinki Committee, „Independence of the Judiciary Under Attack in Hungary“, Organisation for the Security and Cooperation in Europe, 2018. <<https://www.osce.org/odihr/393824?download=true>> [Žiūrėta 2019-04-28]

⁶⁴Europos Komisija, „European Commission closes infringement procedure on forced retirement of Hungarian judges“, Spaudos pranešimas, 2013. <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1112_en.htm> Žiūrėta [2019-04-24]

⁶⁵Vit Dostal, et al. „Illiberalism in the V4: Pressure Points and Bright Spots“, *Political Capital and Friedrich Naumann Stiftung*, 2018, p. 10.

paaukštinimą, įskaitant ir aukščiausias pozicijas) tapo priklausomas nuo valdančiosios daugumos pageidavimų. Konstitucijos nauja redakcija taip pat numatė, kad teismų sistema yra padalijama į dvi, įkuriant aukščiausiąjį administracinį teismą (Közigazgatási Felsőbbíróság), perimantį visas administracines bylas iš Vengrijos aukščiausiojo teismo (Kúria). Tokiu būdu aukščiausiasis administracinis teismas įgavo teisę priimti galutinį nuosprendį visose su Vengrijos viešąja administracija susijusiose bylose ir tapo itin neatsparus politinei įtakai. 2018 m. gruodį parlamente buvo priimta nuostata, leidžianti įkurti atskirą administracinių teismų sistemą, prižiūrimą teisingumo ministro⁶⁶. Tai buvo vertinama kaip galimybė valdančiajai daugumai ją užpildyti sau palankiais teisėjais.

Konstitucijoje taip pat buvo apribota konstitucinio teismo jurisdikcija – pirmiausia buvo panaikinta nuostata, įpareigojanti konstitucinį teismą peržiūrėti su *actio popularis* principu (laikytu neįprasta ES teismų sistemoje ir užtikrinusi „pavarų ir atsvarų“ sistemos balansą) susijusį reglamentavimą (pagal naują redakciją, individai galėjo skųsti teismo sprendimus tik tuo atveju, jei tai juos lietė asmeniškai)⁶⁷, vėliau iš jo buvo atimta teisė teikti išvadas dėl su biudžetu ir mokesčiais susijusių teisės aktų atitikimo konstitucijai, ypač jei tai susiję su nuosavybės teise, įstatymo viršenybe ar teise į nešališką teismą⁶⁸. Po to imtasi keisti konstitucinio teismo sudėtį: nuo 2011 m. buvo padidintas konstitucinio teismo teisėjų skaičius nuo 11 iki 15, anksčiau jo sudėtis buvo sudaroma ir opozicijos, ir pozicijos siūlymu, nuo 2010 iki 2014 m. valdančioji dauguma skyrė 11 teisėjų iš 15⁶⁹. 2012 m. ir 2013 m. kai kurių narių kadencija dėl pensinio amžiaus pakeitimų išaugo nuo devynerių iki dvylikos metų⁷⁰. Skirdama naujus teisėjus, keisdama konstitucinio teismo kompetencijų ribas, jo narių skyrimo procedūrą ir didindama narių skaičių, valdančioji „Fidesz“ sugebėjo konstitucinį teismą paversti lojaliu organu, visai nepanašiu į nepriklausomą ir balanso tarp valdžių vaidmenį atliekančią instituciją⁷¹.

2011 m. konstitucija stipriai sumenkino žmogaus teisių stebėjimo institucijų vaidmenį: vietoje anksčiau buvusių keturių atskirų ombudsmenų su atskira administracija ir nepriklausoma jurisdikcija, buvo paliktas vienas parlamentinis komisaras žmogaus teisėms, turintis du tiesiogiai jam atskaitingus pavaduotojus ir gerokai sumažinta administracija⁷². Taip pat buvo panaikinta ir duomenų apsaugos institucija. Tuo tarpu valstybės kontrolės tarnybai ir prokuratūrai suteiktos papildomos galios,

⁶⁶ Freedom House, „Freedom in the world 2019. Hungary“, 2019.

⁶⁷ Hungarian Helsinki Committee, „Attacking the Last Line of Defence Judicial Independence in Hungary in Jeopardy“, 2018. <<https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Attacking-the-Last-Line-of-Defense-June2018.pdf>> Žiūrėta [2019-04-24]

⁶⁸ Miklós Bánkuti, Gabór Halmani, Kim Lane Scheppele, 2.

⁶⁹ Freedom House, „Freedom in the world 2019. Hungary“, 2019.

⁷⁰ The Hungarian Helsinki Committee, „Hungary’s government has taken control of the Constitutional Court“, 2015. <<https://www.helsinki.hu/en/hungarys-government-has-taken-control-of-the-constitutional-court/>> Žiūrėta [2019-04-24]

⁷¹ Hungarian Helsinki Committee, „Attacking the Last Line of Defence Judicial Independence in Hungary in Jeopardy“, 2018. <<https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Attacking-the-Last-Line-of-Defense-June2018.pdf>> Žiūrėta [2019-04-24]

⁷² Miklós Bánkuti, Gabór Halmani, Kim Lane Scheppele, 4-6.

prailgintos jų vadovų, turinčių glaudžias sąsajas su „Fidesz“, kadencijos⁷³. Vengrijos valstybės kontrolės tarnyba tapo susidorojimu su politiniais oponentais įrankiu: tiek radikalios dešinės „Jobbik“, tiek kitos kairės pakraipos partijos buvo nubaustos už neteisėtą politinių kampanijų finansavimą. „Fidesz“ tokių patikrinimų išvengė⁷⁴.

Esminė vyriausybės atsakymo konstitucijos keitimo kritikams mintis rėmėsi tuo, kad prieš du dešimtmečius priimtam svarbiausiam šalies dokumentui reikia pokyčių, kurie padėtų atsikratyti komunistinio režimo liekanų⁷⁵. Priešingu atveju jis negalės atliepti modernios visuomenės lūkesčių, neužtikrins skaidrumo valstybėje ir demokratinio režimo. Tačiau tokiais viešais pareiškimais vyriausybė vis tiek neatremia kritikos, kad konstitucijos redakcija itin stipriai sumenkino šalies teisinės sistemos įtaką politiniame gyvenime⁷⁶, ją centralizavo ir kai kuriais atvejais padarė lojaliam valdančiajam daugumai. Demokratiniam režimui tai visų pirma reiškia, kad nebelieka atsvaros vykdomajam valdžiai ir leidžia jai savo rankose konsoliduoti galią.

1.2. Oponentų ribojimas

Žiniasklaida ir kiti režimo oponentai – opozicinės politinės partijos bei pilietinė visuomenė greitai tapo antra grupe veikėjų, į kuriuos nusitaikė V. Orbáno režimas. Spaudos laisvę ir žurnalistus imtasi riboti tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai: vyriausybė ėmėsi pertvarkyti žiniasklaidos priemones kontroliuojančias valstybės institucijas, savo įtakai pajungė valdančiajam daugumai lojalių verslininkų valdomus informacijos kanalus.

Nuo 2010 m. vyriausybė inicijavo žiniasklaidos sektoriaus reformas, padidinusias ją reguliuojančių tarnybų įtaką. Dar 2010 m. dauguma žiniasklaidos priemonių valdančiosios daugumos buvo paverstos įrankiais, skleidžiančiais režimui palankią informaciją, buvo sukurta ideologinė hegemonija, kritiškai vyriausybės atžvilgiu nusiteikusi opozicija buvo marginalizuota⁷⁷. Balsų dauguma parlamente priimti įstatymai apribojo transliuotojų veiklą, išplėtė internetinės ir spausdintos žiniasklaidos kontrolę. Šalies konstitucijoje įtvirtinta žiniasklaidos laisvė Vengrijoje vertinama kaip egzistuojanti tik popieriuje – 90 proc. žiniasklaidos priemonių yra kontroliuojamos vyriausybės tiesiogiai arba per jai palankius privačias žiniasklaidos priemones valdančius verslininkus⁷⁸. 2010 m.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Vit Dostal, et al. p. 10.

⁷⁵ Andrew MacDowall, „Illiberal Democracy: How Hungary’s Orban Is Testing Europe“, World Politics Review, 2014. <<https://www.worldpoliticsreview.com/articles/14699/illiberal-democracy-how-hungary-s-orban-is-testing-europe>> [Žiūrėta 2019-04-30]

⁷⁶ Miklós Bánkuti, Gabór Halmani, Kim Lane Scheppele, 4-6.

⁷⁷ Peter Bajomi-Lazar, „Hungary - Media Landscape“, European Journalism Centre (EJC), 2019. <<https://medialandscapes.org/country/hungary>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁷⁸ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018. <http://www.sgi-network.org/2017/Hungary/Quality_of_Democracy> [Žiūrėta 2019-04-25]

valdančiųjų priimtame žiniasklaidos įstatyme buvo numatyta, kad žiniasklaidos priemonių turinys turi būti „subalansuotas“, „artimas Vengrijos piliečiams“ ir gerbiantis „žmogaus orumą“, „šeimos vertybes“⁷⁹. V. Orbánas tada sakė, kad šis įstatymas leidžia „ištaisyti“ *leftistinį* žiniasklaidos šališkumą⁸⁰ ir tokiu būdu apsaugoti visuomenės interesą⁸¹. 2011 m. visoms žiniasklaidos priemonėms įsigaliojo reikalavimas įsigyti veiklos licenciją ir registruotis Nacionalinėje žiniasklaidos ir informacinės komunikacijos tarnyboje, galinčioje numatyti sankcijas už įstatymų pažeidimus. Siekdama griežčiau kontroliuoti jos veiksmus, valdančioji dauguma sukūrė dar vieną instituciją – Žiniasklaidos tarybą. Jos narius skiria parlamentas dviejų trečdalių daugumos balsais devynerių metų kadencijai, Žiniasklaidos tarybos (Médiatanács) pirmininkas vadovauja ir Nacionalinei žiniasklaidos ir informacinės komunikacijos tarnybai (Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság)⁸², įgijo galią skirti visų viešosios žiniasklaidos priemonių vykdančiuosius vadovus⁸³.

Žiniasklaidos tarybai taip pat buvo suteikti įgaliojimai valdyti Žiniasklaidos paslaugų ir paramos fondą (Médiaszolgálatás-támogató és Vagyonkezelő Alap), prižiūrintį (tai yra skiriantį jo generalinį direktorių, Priežiūros valdybos narius, tvirtinantį metinį veiklos planą, numatantį resursų panaudojimo taisykles ir pan.) Vengrijos nacionalinį transliuotoją (sudarytą iš trijų televizijos kanalų, trijų radijo stočių ir naujienų tarnybos). MTVA biudžetą tvirtina šalies parlamentas⁸⁴. Didžioji dalis Vengrijos nacionalinio transliuotojo laiko yra atiduodama valdančiosios daugumos žiniai skleisti⁸⁵.

Už neapykantos skatinimą arba veikimą be licencijos žiniasklaidos priemonės gali sulaukti iki 950 tūkst. JAV dolerių dydžio baudos⁸⁶. 2014 m. įsigaliojusiame civiliniame kodekse buvo numatytas leidimas kritikuoti viešus asmenis tik tuo atveju, jei tai siejama su viešuoju interesu, nepažeidžia žmogaus orumo, yra reikalinga ir proporcinga. Konstitucinis teismas yra pasisakęs, kad tokia nuostata pažeidžia žiniasklaidos ir žodžio laisvę⁸⁷. Tais pačiais metais jis pateikė išvadą ir apie tai, kad interneto

⁷⁹ Marton Dunai, „How Hungary's government shaped public media to its mould“, Reuters, 2014. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-media-insight/how-hungarys-government-shaped-public-media-to-its-mould-idUSBREA1I08C20140219>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁸⁰ Civic Space Watch, „HUNGARY: The state of the media“, 2017. <<https://civicspacewatch.eu/hungary-the-state-of-the-media/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁸¹ Reporters Without Borders, „World Press Index 2019. Hungary“, 2019. <<https://rsf.org/en/hungary>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁸² Oscar Agestam, „The Patterns of Democratic Backsliding. Systematic Comparison of Hungary, Turkey and Venezuela“, Södertörns högskola | Institutionen för Samhällsvetenskap, Magistro darbas, 2018.

⁸³ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

⁸⁴ Amy Brouillette, Attila Bátorfy, Marius Dragomir, Éva Bognár, Dumitrita Holdis, „The Media Pluralism Monitor. Hungary“, Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2016. <<http://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/hungary/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁸⁵ NMHH, „Való Világ (Real World) barometer: harmful content has declined by the end of the season“, 2019. <http://english.nmhh.hu/article/201889/Valo_Vilag_Real_World_barometer_harmful_content_has_declined_by_the_end_of_the_season> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁸⁶ Freedom House, „Freedom in the world 2016. Hungary“, 2016.

⁸⁷ Freedom House, „Freedom in the world 2015. Hungary“, 2015.

puslapių operatoriai yra atsakingi už komentarus tinklaraščiuose ar portaluose, kurie galbūt pažeidžia žiniasklaidos įstatymą. Kritikai pastebėjo, kad tokia nuostata gali sąlygoti didesnę savicenzūrą. 2016 m. keturiems naujienų portalams buvo uždrausta patekti į parlamentą po to, kai buvo parodyti vaizdo įrašai su parlamento pirmininku László Kövér, išsisukinėjančiu nuo jam užduodamų klausimų⁸⁸. Žurnalistai Vengrijoje nuolat užsimena apie augančią savi-cenzūrą – 41 proc. reporterių ir 52 proc. naujienų redaktorių pripažįsta, kad vengė kalbėti apie faktus, dėl kurių galėjo sulaukti tam tikrų pasekmių, 47 proc. žurnalistų minėjo patyrę politinį spaudimą⁸⁹. Po to, kai 2017 m. rugpjūtį perėmė paskutinius keturis regioninius laikraščius, „Fidesz“ palankūs verslininkai kontroliuoja visus didelę skaitytojų auditoriją turinčius regioninius bei vietos dienraščius bei radijo stotis⁹⁰. Didžiausią smūgį nepriklausoma žiniasklaida patyrė 2016 m., kai buvo uždarytas didžiausias nepriklausomas dienraštis „Népszabadság“.

Vengrijoje nėra teisės aktų, apibrėžiančių tiesioginį ir netiesioginį privačių žiniasklaidos priemonių finansavimą, tačiau dažniausiai ji būdavo finansuojama iš reklamos. Per pastaruosius metus vyriausybė, valstybės valdomos įmonės ir institucijos tapo svarbiomis reklamos davėjos, tačiau atsisakė beveik visos reklamos privačiose žiniasklaidos priemonėse⁹¹. Tą patį padarė ir kai kurie su valdžia susipykti ir sandorių su vyriausybe prarasti nenorėję verslininkai. Valstybinės reklamos paskirstymas yra paremtas politiniu palankumu, finansuojant su valdančiąja dauguma susijusias priemones⁹². 2010 m. priimtas žiniasklaidos įstatymas numatė, kad transliuotojai privalo rodyti žinias, tačiau jų metu negalima jokia reklama⁹³. Tad pajamas iš reklamos daugiausiai gauna tik valdžiai palankios žiniasklaidos priemonės, nepriklausomai žiniasklaidai tokiu būdu buvo užkirstas kelias išgyventi. Po rinkimų 2014 m. vyriausybė įsteigė Nacionalinį komunikacijos biurą, atsakingą už reklamos biudžeto, per metus siekiančio apie 80 mln. eurų, paskirstymą⁹⁴. Apskritai nuo 2016 m. valstybė tapo didžiausiu reklamos rinkos žaidėju – jos išlaidos nuo 306 mln. eurų 2010 m. trečiosios V. Orbáno vyriausybės metu išaugo iki 642 mln. eurų⁹⁵.

⁸⁸ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

⁸⁹ Attila Mong, Krisztina Nagy Gábor Polyák, Ágnes Urbán Erik Uszkiewicz, „An Illiberal Model of Media Markets Soft Censorship 2017“, Mérték Media Monitor, 2018.

⁹⁰ Amy Brouillette, Attila Bátorfy, Marius Dragomir, Éva Bognár, Dumitrita Holdis, „The Media Pluralism Monitor. Hungary“, Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2016. <<http://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/hungary/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁹¹ Freedom House, „Freedom in the world 2016. Hungary“, 2016.

⁹² Adam Szeidl, Ferenc Szucs, „Media Capture through Favor Exchange“, Central European University, University of California, 2016. <<https://pdfs.semanticscholar.org/a942/2f02f6aa890261325948d05a190fa7ab4efa.pdf>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁹³ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

⁹⁴ Amy Brouillette, et al., „The Media Pluralism Monitor. Hungary“, Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2016. <<http://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/hungary/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁹⁵ Vit Dostal, et al. p. 12.

Vyriausybė nevengia riboti visuomenės priėjimo prie informacijos: 2013 m. priimtas Informacijos laisvės įstatymas apribojo visuomenei prieinamos informacijos šaltinius, 2015 m. buvo priimtas sprendimas išplėsti laiką, per kurį valdžios institucijos turi pateikti atsakymus į visuomenės užklausas nuo 15 dienų iki 30 dienų, leisti joms atsakymą į klausimus apmokestinti⁹⁶. Tais pačiais metais Vengrijos prezidentas pasirašė įstatymą, leidžiantį viešosioms institucijoms neviešinti informacijos, naudotos tam tikrame sprendimo priėmimo, dešimt dienų⁹⁷. Tokio sprendimo kritikai teigė, kad tokiu būdu vyriausybė siekia apsaugoti nuo potencialių valstybės korupcijos apraiškų tyrimų. 2016 m. buvo priimtas teisės aktas, leidžiantis valstybei pašto kompanijai daryti išimtį dėl duomenų naudojimo⁹⁸.

Visi aukščiau įvardinti valdančiųjų veiksmai yra grindžiami siekiu apsaugoti valstybę nuo buvusių komunistinio režimo veikėjų bei užtikrinti jų tarnavimą Vengrijos visuomenei (ne užsienio). Tuo „Fidesz“ pateisina ne tik žiniasklaidos priemonių konsolidaciją jai lojalių verslininkų rankose, bet ir nuolatinį spaudimą privačiai, vyriausybės atžvilgiu kritiškai nusiteikusiai žiniasklaidai ir pavieniams žurnalistams. Tai neabejotinai veda ne tik į savicenzūrą, saviraiškos laisvės bei teisės susižinoti ribojimą, bet tuo pat metu užveria erdves valdančiųjų atskaitomybei visuomenei ir mažina jos galimybes kontroliuoti valdžią.

1.3. Nevyriausybinis sektorius: užsienio agentai, kurių veiklą verta kriminalizuoti

Itin svarbi pilietinės visuomenės dalis – vietos bei tarptautinės nevyriausybinės organizacijos nuo pat „Fidesz“ atėjimo į valdžią susiduria su spaudimu. Motyvuojant noru riboti šaliai ir visuomenei priešiškų veikėjų keliamą grėsmę, jų veiklos priežiūra yra centralizuojama, ribojant finansavimosi galimybes. Didelis dėmesys iš valstybės yra skiriamas ir apskritai siekiant nevyriausybinių sektorių diskredituoti visuomenės akyse.

Valstybinis finansavimas nevyriausybiniams organizacijoms Vengrijoje yra administruojamas Nacionalinio bendradarbiavimo fondo (Nemzeti Együttműködési Alap), kurį sudaro devynių narių taryba, sudaroma ir vyriausybės ir palamento atstovų. 2014 m. šalyje buvo pradėtas plataus masto tyrimas, analizuojantis kelių šimtų nevyriausybinių sektoriaus organizacijų, gavusių paramą iš Norvegijos paramos fondo „Norway Grants“, veiklą. Kitais metais teismas nusprendė, kad tokio pobūdžio tyrimas prieš vieną iš organizacijų – Ökotárs Foundation – buvo neteisėtas⁹⁹. Nepaisant to, V.

⁹⁶ Freedominfo.org, „Hungary Proposes Higher Fees, Longer Response Times“, 2016. <<http://www.freedominfo.org/2016/02/hungarian-lawmaker-seeks-to-exempt-postal-service/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁹⁷ Freedom House, „Freedom in the world 2016. Hungary“, 2016.

⁹⁸ Freedominfo.org, „Hungarian Lawmaker Seeks to Exempt Postal Service“, 2016. <<http://www.freedominfo.org/2015/07/hungary-proposes-higher-fees-longer-response-times/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

⁹⁹ Freedom House, „Freedom in the world 2016. Hungary“, 2016.

Orbánas toliau kaltino pilietinės visuomenės organizacijas kaip „politinius aktyvistus, finansuojamus užsienio“, kurių tikslas atakuoti Vengriją¹⁰⁰.

2017 m. Vengrijoje buvo priimtas sprendimas, įpareigojantis visas nevyriausybinės organizacijas, gaunančias daugiau 24 tūkst. eurų per metus iš užsienio užsiregistruoti kaip „užsienio finansuojamoms nevyriausybinių sektoriaus organizacijoms“ bei atskleisti paramos davėjus. Priešingu atveju organizacijos rizikavo sulaukti sankcijų. Kritikai tai lygino su Rusijoje egzistuojančia sąvoka „užsienio agentas“ bei laikė valdžios siekiu stigmatizuoti tokias organizacijas kaip „Amnesty International“ ar „Raudonasis kryžius“¹⁰¹. Taip pat buvo priimtas vadinamasis „Stop Soros“ įstatymas, kriminalizuojantis bet kokią paramos „nelegaliai imigracijai“ veiklą, pavyzdžiui, nevyriausybinių organizacijų pagalbą prieglobsčio prašytojams. Vėliau šis įstatymas buvo papildytas nuostata, įtvirtinančia 25 proc. mokesčių „migrantų finansinei paramai“. Tarptautinės organizacijos tokią poziciją vadino „gėdinga ir akivaizdžiai ksenofobiška“¹⁰². Tai palietė ir Centrinio Europos universiteto (Central Europe university) veiklą – parlamento priimtos taisyklės ją padarė nelegalia, universiteto administracija įsivėlė į ginčą dėl veiklos stabdymo, vėliau buvo suabejota kai kuriomis universitete siūlomomis studijų programomis (pavyzdžiui, lyčių studijos buvo išbrauktos iš oficialiai akredituotų magistro studijų programų, kurioms skiriama valstybės parama)¹⁰³.

Vyriausybės kritika bei nuolatinis pyktis, nukreipti prieš nevyriausybinės organizacijas, yra konstruojama kaip su migracija susijusi problema: esą vengrų kilmės filantropas George Sorosas ir jo įkurta organizacija „Open Society Foundations“ siekia suteikti paramą bent milijonui musulmonų įsikurti Europoje. Iš šio fondo gaunančias lėšas V. Orbánas vadina „Soros agentais“¹⁰⁴. „G. Sorosas turi šešėlinę Vengrijoje dirbančią armiją. Mes norėtume ją atskleisti visuomenei, – yra sakęs V. Orbánas. – Mes norime parodyti, kad migracija nėra žmogaus teisių, o nacionalinio saugumo iššūkis.“¹⁰⁵ Jo teigimu, bet kokia organizacija, įsitraukusi į su migracija susijusių problemų sprendimą turi siekti bendradarbiavimo su šalies tarnybomis, o bet kokie užsienio veikėjai, remiantis neteisėtą migraciją, Vengrijoje turi būti draudžiami. Tokio pobūdžio dorojimasis su nuo valstybės tik iš dalies priklausyti turinčiomis pilietinės visuomenės organizacijomis, rodo valdančiųjų priešišumą kitokiai nuomonei,

¹⁰⁰ Vit Dostal, et al p. 13.

¹⁰¹ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

¹⁰² United Nations, Human Rights Office of the High Commissioner „New Hungary legislation ‘shameful and blatantly xenophobic’“, 2018. <<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23239&LangID=E>> [Žiūrėta 2019-04-25]

¹⁰³ Freedom House, „Freedom in the world 2019. Hungary“, 2019.

¹⁰⁴ Justin Spike, „Lex CEU: The Hungarian Government’s War on Two Fronts,” The Budapest Beacon (blog), 2017. <<https://budapestbeacon.com/lex-ceu-hungarian-governments-war-two-fronts/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

¹⁰⁵ Gergely Szakacs, „Hungary PM Orban vows tougher laws on migration, names new deputy PMs“, Reuters, 2018. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-government-orban/hungary-pm-orban-vows-tougher-laws-on-migration-names-new-deputy-pms-idUSKBN1I50GP>> [Žiūrėta 2019-04-29]

nenorą leisti diskredituojamiems kaip institucijoms, kai kurias visuomenei reikalingas paslaugas perduodančioms nevyriausybiniam sektoriui.

1.4. Daugumos politinę jėgą palaikančios rinkimų taisyklės

Pergalė rinkimuose nėra galutinis visų politinių jėgų ir lyderių tikslas – iš karto po jos prasideda ruošimasis kitiems rinkimams. Puikiai tai supratusi „Fidesz“ tam rengtis pradėjo vos įžengusi į parlamentą. Pirmiausia ji pasistengė užsitikrinti šalies rinkimų komisijos (Nemzeti Választási Bizottság) kontrolę. Rinkimų stebėjimu ir sprendimų dėl referendumų priėmimu besirūpinančios organizacijos penki nariai buvo deleguojami iš kiekvienos parlamentinės partijos, dėl likusių penkių balsuojama parlamente¹⁰⁶. Kadangi „Fidesz“ Nacionalinėje asamblėjoje turėjo dviejų trečdalių daugumą, rinkimų komisiją užpildyti sau palankiais nariais nebuvo sudėtinga.

2011 m. priimtas rinkimų įstatymas perbraižė rinkimų apygardas ir pakeitė vietų paskirstymo sistemą: tokiu būdu buvo siekiama sumažinti bendrą parlamentarų skaičių¹⁰⁷ – anksčiau pagal kompleksinę tiesioginio ir proporcinio atstovavimo sistemą buvo renkami 386 parlamento nariai, 2011 m. narių skaičius sumažėjo iki 199 – ir suvienodinti nelygiai pasiskirsčiusias apygardų ribas. Tai tiesiogiai negali būti laikoma manipuliacijos rinkimais, tačiau toks rinkiminių apygardų perbraižymas padidino „Fidesz“ galimybes laimėti jau pirmame rinkimų ture¹⁰⁸. Negana to, buvo padidintas tiesiogiai renkamų parlamento narių skaičius nuo 45 proc. iki 53 proc. (vienmandatėse apygardose imti rinkti 106 nariai). Palengvintas partijų registracijos procesas, valstybinis finansavimas kandidatams ir sąrašams smarkiai išaugino partijų skaičių¹⁰⁹, tačiau sumažino fragmentuotos opozicijos galimybes peržengti 5 proc. rinkimų slenkstį ir turėti atstovų parlamente¹¹⁰. Ši reforma taip pat leido užsienyje gyvenantiems tautiniams vengrams lengviau įgyti pilietybę ir teisę dalyvauti rinkimuose, tačiau yra kritikuojama kaip pažeidžianti lygių teisių dalyvauti rinkimuose principą¹¹¹.

Būrimosi į politines partijas teisė Vengrijoje nėra ribojama, tačiau jos neretai susiduria su finansiniais ir administraciniais sunkumais atkreipti visuomenės dėmesį. Iki rinkimų 2014 m. priimti įstatymai palengvino partijų registracijos taisykles, tačiau, kritikų teigimu, suskaldė opoziciją¹¹². Šalies opozicijos atstovai neretai susiduria su fizinės jėgos prieš juos panaudojimu, pavyzdžiui, bandydami patekti į Vengrijos nacionalinio transliuotojo pastatą ir išsakyti savo poziciją (vienas jų buvo sužeistas), 2016 m. opozicijos įstatymų leidėjui buvo uždrausta pateikti referendumo iniciatyvą prieš nepopuliarų

¹⁰⁶ Miklós Bánkuti, Gabór Halmani, Kim Lane Scheppele, 4-6.

¹⁰⁷ Freedom House, „Freedom in the world 2012. Hungary“, 2012.

¹⁰⁸ Oscar Agestam, p. 33–35.

¹⁰⁹ Attila Ágh, Jürgen Dieringer, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

¹¹⁰ Róbert László, „The New Hungarian election system beneficiaries“, Political Capital, 2015.

¹¹¹ Oscar Agestam, p. 33–35.

¹¹² Freedom House, „Freedom in the world 2019. Hungary“, 2019.

„Fidesz“ sprendimą drausti parduotuvėms dirbti sekmadieniais¹¹³. Nelygias galimybes dalyvauti rinkimuose kuria ir vyriausybės priemonės, nukreiptos prieš opozicinių partijų galimybę reklamuotis. 2013 m. Vengrijoje buvo priimtas sprendimas, įpareigojantis komercinius kanalus neapmokestinti politinės reklamos, tad jie tokios reklamos visai atsisakė. Visuomeninio transliuotojo kanaluose opozicinės jėgos turi pasidalyti 470 minučių reklamos laiko, tačiau tokios ribos negalioja jokiai valstybinei reklamai¹¹⁴. 2017 m. birželį buvo priimtas įstatymas, draudžiantis skelbimų lentų savininkams siūlyti nuolaidas politinėms partijoms, norinčioms jose kabinti rinkimų kampanijos reklamą. Ši priemonė buvo vertinama kaip būdas riboti opozicinių jėgų matomumą, šaliai rengiantis 2018 m. parlamento rinkimams¹¹⁵.

V. Orbáno teigimu, vyriausybė ir jos veiksmai reprezentuoja darbą, namus, šeimą ir saugumą, tuo tarpu opozicija – politiką, kuri praeityje sužlugdė Vengriją: „Vienoje pusėje yra rami stiprybė, kuri siekia apsaugoti valstybę, kitoje – agresija, smurtas, parama imigracijai ir mokesčių didinimui“¹¹⁶. Tad galimybė vieną išsaugoti, o kitą kiek įmanoma sumažinti yra itin svarbi valdančiųjų darbo dalis. Tokio pobūdžio priemonės, kurias įgyvendinti ėmėsi „Fidesz“ leidžia iš esmės paneigti vieną svarbiausių demokratijos elementų – sąžiningus ir konkurencingus rinkimus, nes rinkimų taisyklės yra palankesnės vienai politinei grupei visų kitų atžvilgiu.

1.5. Antivakarietiška retorika

Nuo 2010 m. V. Orbáno vyriausybė išstobulino savo anti-vakarietišką retoriką ne tik tam, kad legitimizuotų savo sprendimus, nubrėžtų ribą tarp ES ir Transatlantinės bendruomenių bei vengrų, bet ir tam, kad įsitvirtinų Vengrijos politinėje darbotvarkėje. Jis kelia klausimą, kaip politinės sistemos, toli gražu nei vakarietiškos, nei liberalios, galbūt net ne demokratinės, gali tapti sėkmingomis ir užtikrinti tautos gerovę. Vakarų valstybes laikydamas silpnomis (jos esą nesugebėjo rasti tinkamo atsako į 2008 m. pasaulį ištikusią ekonomikos krizę), jis ne tik reiškia paramą autoritariniams Rusijos bei Kinijos režimams, iliberalioms valstybėms Turkijai ir Singapūriui, bet ir ryžtasi jų politinių sistemų bruožus perkelti į Vengriją. Tai esą yra gyvybiškai svarbu, siekiant išsaugoti valstybės suverenitetą ir tapatybę, kuriems iššūkius kelia globalizacija, gilėjant ES ir NATO integracija¹¹⁷.

¹¹³ Freedom House, „Freedom in the world 2019. Hungary“, 2019.

¹¹⁴ Róbert László, „The New Hungarian election system beneficiaries“, Political Capital, 2015.

¹¹⁵ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Hungary“, 2018.

¹¹⁶ Viktor Orbán, „Hungary has set out on an upward path“, Website of the Hungarian Government, 2018. <<https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/hungary-has-set-out-on-an-upward-path>> [Žiūrėta 2019-04-25]

¹¹⁷ Eszter Zalan, „A warning from Hungary: Building an illiberal zombie in the EU threatens political rights and democratic freedoms“. Cituota iš Arne Muis, Lars von Troost, „Will human rights survive illiberal democracy?“, *Amnesty International Netherlands*, 2015.

2015 m. kilusi migrantų krizė Europoje tik sustiprino tokią retoriką bei leido V. Orbánui teigti, kad Vakarai yra silpni, pavargę nuo teroristinių atakų, imigrantų padarytų nusikaltimų ir „no-go zonų“¹¹⁸, tad Vengrijos vyriausybė – vienintelis pajėgus politinis žaidėjas, siekiant apsaugoti Europos krikščionišką civilizaciją, tradicinės vertybes¹¹⁹. 2018 m. jis jau leido sau teigti, kad vengrų gyvenimo būdui grėsmę kelia santykį su realybe praradę politikai Briuselyje, Berlyne ir Paryžiuje¹²⁰, o vyriausybės kontroliuojama žiniasklaida į visuomenę paleido nemenką dozę netikrų naujienų apie migracijos keliamus iššūkius Europoje, tolesnės ES integracijos grėsmes šalies suverenitetui. V. Orbánas ne kartą tikino, kad svarbiausia problema, su kuria šiuo metu susiduria ES, yra tai, jog visuomenė nebeturi įrankių reikšti savo pozicijos, o politika tampa vis labiau elitistinė¹²¹. Kita vertus, jis mano, kad siekiant išsaugoti šalies suverenitetą, reikia stabdyti tolesnę šalių integraciją ES – ES kolonializmą ir Bendrijos politinių lyderių diktatą kitoms valstybėms¹²², o tam, kad šalyse būtų išsaugota demokratija, valdžia turi atsisturėti nacionalistų rankose¹²³. Apibendrinus visas Vengrijos premjero V. Orbáno anksčiau įvardintas idėjas, galima daryti išvadą, kad jis apskritai neigia liberalią demokratiją¹²⁴ ir tai pats pripažįsta: „Mes pakeitėme sukrėtimus išgyvenančią liberalią demokratiją XXI amžiaus krikščioniškąja demokratija, kuri užtikrina žmonių laisvę ir saugumą“¹²⁵.

1.6. Išvados apie Vengriją

Apibendrinant, galima teigti, kad Vengrijos atveju demokratijos traukimasis gali būti siejamas su politinių lyderių veiksmais. Vidaus ir išorės procesų sugrėsminimas (pavyzdžiui, politinių oponentų įtaka šalies institucijose arba ES radikalizacija) yra naudojamas sprendimų šalies viduje priėmimui

¹¹⁸ Shaun Walker, „Ghettos and no-go zones: Hungary's far right fuels migrant fears ahead of vote“, The Guardian, 2018. <<https://www.theguardian.com/world/2018/mar/28/hungary-election-viktor-orban-far-right-stokes-migration-fears-far-from-border>> [Žiūrėta 2019-04-25]

¹¹⁹ Daniel Boffey, „Orbán claims Hungary is last bastion against 'Islamisation' of Europe“, The Guardian, 2018. <<https://www.theguardian.com/world/2018/feb/18/orban-claims-hungary-is-last-bastion-against-islamisation-of-europe>> [Žiūrėta 2018-06-15]

¹²⁰ Emma Anderson, „Orbán slams Brussels 'elite' who've 'lost touch with reality'“, Politico.eu, 2019. <<https://www.politico.eu/article/hungary-viktor-orban-slams-brussels-elite-hove-lost-touch-with-reality/>> [Žiūrėta 2019-04-25]

¹²¹ Viktor Orbán, „Prime Minister Viktor Orbán's statement following his meeting with Prime Minister of the Czech Republic Andrej Babiš“, Website of the Hungarian Government, 2018. <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-statement-following-his-meeting-with-prime-minister-of-the-czech-republic-andrej-babi> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹²² Simon Taylor, „Orbán accuses EU of colonialism“, Politico.eu, 2012. <<https://www.politico.eu/article/orban-accuses-eu-of-colonialism/>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹²³ Marton Dunai, „Hungary's Orbán makes rallying call to European nationalists“, Reuters, 2017. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-orban/hungarys-orban-makes-rallying-call-to-european-nationalists-idUSKBN16M1T4>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹²⁴ Zoltan Simon, „Orbán Says He Seeks to End Liberal Democracy in Hungary“, Bloomberg.com, 2014. <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-28/orban-says-he-seeks-to-end-liberal-democracy-in-hungary>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹²⁵ Deutsche Welle, „Viktor Orbán: Era of 'liberal democracy' is over“, 2017. <<https://www.dw.com/en/viktor-orban-era-of-liberal-democracy-is-over/a-43732540>> [Žiūrėta 2019-04-29]

pateisinti. Tai reiškia, kad priemonių visais atvejais, išskyrus rinkimų taisyklių kontekste, buvo imtasi argumentuojant saugumo motyvais. Todėl vidaus ir išorės procesų saugumizacija tampa papildoma priemone valdančiųjų siekui savo rankose konsoliduoti valdžią, peržengusia politinės kovos lauką. Prie to ženkliai prisideda ir netiesioginiai procesai: visuomenės nepasitikėjimas *komunistų užgrobtais teismais, užsieniečių valdoma žiniasklaida ir jiems paklūstančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, ES kaip radikalizacijos ir kolonializmo varamąją jėga*. Tai savaime veda prie demokratijos traukimosi.

4 lentelė. Politinių lyderių veiksmai Vengrijoje, leidžiantys savo rankose konsoliduoti galią ir vedantys į demokratijos susitraukimą

	Tikslas	Metodai
Pirmasis žingsnis		
Demokratiškos žaidimo taisyklių atmetimas (arba silpnas įsipareigojimas)	Nusitaikyti į valstybės „arbitrus“, užsitikrinti lojalumą ir kontrolę	Paankstintas teisėjų pensinis amžius; Reformuotas Nacionalinis teismų biuras, centralizuojant teismų sistemos valdymą; Įkurta atskira, teisingumo ministro prižiūrima administracinių teismų sistema; Apribota konstitucinio teismo jurisdikcija; Egzistencinė grėsmė: buvusių komunistų įtaka, valstybės užgrobimas Referenciniai objektai: demokratiją, teisės viršenybės principas, valstybės stabilumas (tvarka) Dalis žiniasklaidos priemonių perimtos valdančiosios daugumos žinion; Valdančiajai daugumai pavaldžios Žiniasklaidos tarybos įkūrimas: galia skirti žiniasklaidos priemonių vadovus, kontroliuoti visuomeninį transliuotoją; Egzistencinė grėsmė: kairės pakraipos žiniasklaidos priemonės, privati ir užsienio žiniasklaida Referenciniai objektai: žiniasklaidos laisvė, tapatybė, režimo savarankiškumas
Antrasis žingsnis		
Nusitaikyti į režimo oponentus	Atgrasyti nuo kritikos vyriausybei	Sumenkintas žmogaus teisių stebėjimo institucijų vaidmuo; Valstybės kontrolės tarnybai ir prokuratūrai suteiktos papildomos galios; Egzistencinė grėsmė: buvusių komunistų įtaka, valstybės užgrobimas Referenciniai objektai: demokratiją, teisės viršenybės principas, valstybės stabilumas (tvarka) Privaloma žiniasklaidos priemonių registracija Nacionalinėje žiniasklaidos informacinės komunikacijos tarnyboje; Finansavimo žiniasklaidai iš reklamos ribojimas; Priėjimo prie informacijos šaltinių ribojimas; Egzistencinė grėsmė: kairės pakraipos žiniasklaidos priemonės, privati ir užsienio žiniasklaida Referenciniai objektai: žiniasklaidos laisvė, tapatybė, režimo savarankiškumas Stiprinama nevyriausybinių sektoriaus organizacijų priežiūra, ribojamos finansavimosi priemonės; Egzistencinė grėsmė: užsienio veikėjų įtaka, įsiskverbimas į pilietinę visuomenę, parama migracijai

		<p>Referenciniai objektai: valstybės stabilumas, visuomenės tapatybė</p> <p>Šmeižto kampanijos, nukreiptos prieš ES lyderius.</p> <p>Egzistencinė grėsmė: radikalizacija, užsienio veikėjų įtaka, ES kolonializmas, integracija</p> <p>Referenciniai objektai: valstybės stabilumas, suverenitetas, demokratija</p>
Trečiasis žingsnis		
Pakeisti valdymo taisykles	Užtikrinti nenutrūkstamą valdančiosios partijos politinį dominavimą	<p>Pakeista konstitucinio teismo sudėtis, padidintas narių skaičius;</p> <p>Pakeista konstitucinio teismo narių skyrimo procedūra;</p> <p>Nacionaliniam teismų biurui atiduota teisė prižiūrėti teisėjų skyrimo tvarką;</p> <p>Egzistencinė grėsmė: buvusių komunistų įtaka, valstybės užgrobimas</p> <p>Referenciniai objektai: demokratiją, teisės viršenybės principas, valstybės stabilumas (tvarka)</p> <p>Rinkimų sistemos pakeitimas, sudarant sąlygas į valdžią patekti daugiau valdančiosios daugumos atstovų;</p> <p>Dalyvavimo rinkimuose piliečiams, gyvenantiems užsienyje, palengvinimas;</p> <p>Referendumų siūlymų iš opozicijos ribojimas;</p> <p>Rinkimų komisijos skyrimo tvarkos keitimas, užtikrinant valdančiosios daugumos didesnę atstovavimą.</p>

2. Lenkija – besiformuojančio iliberalizmo šalis

Lenkija yra parlamentinė demokratija, kurios politiniame lauke daugiau kaip dešimtmetį dominavo dvi viena kitai oponuojančios ir dėl dominavimo politinėje sistemoje kovojančios jėgos – dešiniojo sparno parlamento nario Jarosławo Kaczyńskio vadovaujama „Teisė ir teisingumas“ (Prawo i Sprawiedliwość) ir Donaldo Tusko centro „Piliečių platforma“ (Platforma Obywatelska)¹²⁶. 2015 m. „Teisė ir teisingumas“ po aštuonerius metus trukusio „Piliečių platformos“ valdymo sugrįžo į valdžią ir tapo pirmąja partija šalies istorijoje, kuri užsitikrino daugumą parlamente pati viena (ji laimėjo 37,6 proc. balsų¹²⁷), Senate partija iš 100 narių kontroliavo 63. Sudariusi valdančiąją koaliciją su radikalios dešinės judėjimu „Kukiz‘15“, ji turėjo 277 vietas iš 460 Sejną – žemuosius šalies parlamento rūmus – sudarančių atstovų. Tais pačiais metais anksčiau minimalia balsų persvara šalies prezidento rinkimus šiek tiek netikėtai laimėjo „Teisės ir teisingumo“ remiamas kandidatas Andrzejus Duda. Vyriausybės vadove tapo „Teisė ir teisingumą“ į rinkimus vedusi Beata Szydło, vėliau pakeista buvusiu ministru Mateuszu Morawieckiu. Partijos lyderis J. Kaczyńskis užleido valdančiąsias pozicijas partijos kolegoms, tačiau vis tiek yra laikomas įtakingiausia politine figūra ne tik partijoje, bet ir visoje šalyje¹²⁸.

¹²⁶ Annabelle Chapman, „Pluralism Under Attack: The Assault on Press Freedom in Poland“, Freedom House, 2017. <<https://freedomhouse.org/report/special-reports/assault-press-freedom-poland>>

¹²⁷ Associated Press, “Rightwing Law and Justice Party wins overall majority in Polish election“, 2015. <<https://www.theguardian.com/world/2015/oct/27/poland-law-justice-party-wins-235-seats-can-govern-alone>> [Žiūrėta 2019-05-04]

¹²⁸ Lenka Bustikova, Petra Guasti, „The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe?“, *Politics and Governance*, 4(5), 2017, 166-176.

Kritikų teigimu, nors ir neprisimdamas jokios politinės atsakomybės, jis atsakingas už svarbiausius valdančiųjų sprendimus. Pačios partijos filosofijoje užkoduotas tikėjimas, kad dar 1997 m. priimta Lenkijos konstitucija neatspindi „tikrųjų lenkų“ nuomonės ir interesų, kad partija yra vienintelė pajėgi apginti visuomenę nuo vietos ar užsienio elito interesų¹²⁹. Kai kurie partijos atstovai laikosi nuomonės, kad opozicinės „Piliečių platformos“ lyderis D. Tuskas, susimokęs su Rusijos valdžia, užsakė tuomečio prezidento Lecho Kaczyńskio ir dar 96 kitus visuomenės veikėjus pražudžiusios lėktuvo Smolenske 2010 m. avariją¹³⁰.

Nuo dienos, kai laimėjo rinkimus, „Teisė ir teisingumas“ ėmėsi įgyvendinti savo darbotvarkę, o šalies teisinė sistema patyrė vieną šoką po kito¹³¹. Valdantieji priėmė šalies teisinę sistemą reformuojančius įstatymus, ėmėsi žiniasklaidos priemonių kontrolės, į valstybės valdomas įmones ir valdžios institucijas ėmėsi deleguoti savo statytinius.

2.1. Patikėtiniais apstatytas Konstitucinis teismas

Pirmuoju valdančiosios daugumos taikiniu tapo Konstitucinis tribunolas (Trybunał Konstytucyjny). Likus kelioms savaitėms iki 2015 spalio parlamento rinkimų, partijos „Piliečių platforma“ dominuojamas Sejmas patvirtino penkis naujus konstitucinio tribunolo, kurį sudaro penkiolika narių, teisėjus. Prezidentas A. Duda atsisakė juos patvirtinti skubos tvarka. Naujai išrinktas, šį kartą jau „Teisės ir teisingumo“ dominuojamas parlamentas, atmetė paskyrimus, remiantis tuo, kad buvo pažeista pareiga skirti tris, o ne penkis teisėjus (dviejų jų kadencijos turėjo baigtis ne greičiau kaip gruodį). 2015 m. lapkritį, vos per pirmąją naujai išrinkto parlamento darbo savaitę buvo patvirtinti nauji keturi teisėjai, gruodžio 9-ąją prisiekė penktasis¹³². Konstitucinis tribunolas pakeitimus dėl jo funkcionavimo pripažino nekonstituciniais, o vyriausybės vadovė Beata Szydło pareiškė, kad nelaiko šio sprendimo, atmetančio teisėjų skyrimo tvarkos reformą, galiojančiu, todėl neskelbs jo, kad jis formaliai neįsiteisėtų¹³³. Sprendimą buvo uždrausta skelbti viešai¹³⁴.

Vėliau buvo priimti teisės aktai, ribojantys efektyvų konstitucinio tribunolo darbą, suteikta teisė visiems teisėjams vetuoti svarbiausius sprendimus. Pats konstitucinis teismas priėmė sprendimą, kad tokios nuostatos neigia valdžių padalijimo principą, tačiau vyriausybė vėl atsisakė pripažinti ir paskelbti

¹²⁹ Vit Dostal, et al, p. 27.

¹³⁰ Emily Tamkin, „Has the Clock Run Out on the Smolensk Conspiracy?“, *Foreign Policy*, 2018. <<https://foreignpolicy.com/2018/04/10/has-the-clock-run-out-on-the-smolenskconspiracy/>> [Žiūrėta 2018-06-15]

¹³¹ Wojciech Sadurski, „How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding“, *Legal Studies Research Paper, Sydney Law School, Social Science Research Network Electronic Library*, 2018.

¹³² European Commission for Democracy Through Law, „Opinion No. 833/2015: Opinion on Amendments to the Act of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal of Poland“, 2016.<[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)001-e)> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹³³ Melissa Hooper, „Poland“, Cituota iš Alina Polyakova ir autoriai „The anatomy of Illiberal States: assessing and Responding to Democratic Decline in Turkey and Central Europe“, *Foreign Policy at Brookings*, 2019.

¹³⁴ Christian Davies, „Hostile Takeover: How Law and Justice Captured Poland’s Courts,“, *Freedom House*, 2018.

nutarimą. Vėliau konstitucinio teismo pirmininke buvo paskirta „Teisei ir teisingumui“ lojali konstitucinio teismo teisėja¹³⁵, vienam nariui buvo paskirtos neribotos atostogos, dar vienas narys atsistatydino, tokiu būdu „Teisė ir teisingumas“ įgijo daugumą tribunole. Nuolat pasirodžiusi konstitucinio teismo kritika vyriausybei staiga liovėsi¹³⁶.

Vėliau valdančioji dauguma ėmėsi Aukščiausiojo teismo (Sąd Najwyższy)¹³⁷. 2017 m. liepą ir gruodį prezidentas A. Duda pasirašė įstatymus, kuriais į pensiją buvo priversti išeiti visi vyresni nei 65 metų Aukščiausiojo teismo teisėjai, pats teismas buvo išplėstas iki 120 teisėjų (vietoje 83), padidinta valdančiosios partijos įtaka skiriant naujus teisėjus (valdantieji paskyrė 50 naujų teisėjų)¹³⁸. Taip pat buvo sukurtos dvi naujos institucijos, atsakingos už jau priimtų nutarimų persvarstymą bei esamų teisėjų disciplinavimą. Į Nacionalinės teismų tarybos (Krajowa Rada Sądownictwa) sudėtį buvo įtraukti šeši parlamento nariai, todėl teisėjų atranką ėmė vykdyti ne tik teisėjai, bet ir politikai. Minėti įstatymai taip pat sujungė teisingumo ministro ir vyriausiojo prokuroro pareigybes, suteikė jam galią į pensiją išsiųsti regioninio teismo vadovus. Jis pakeitė 149 teismo pirmininkus ir jo pavaduotojus. Žmogaus teisių stebėtojai jų atleidimo ir naujų teisėjų skyrimo procedūras pavadino neskaidriomis ir remiantis nesusijusiais kriterijais, taip pat grindžiant draugystės ryšiais, tad atvėrusiais galimybes politikams daryti įtaką teismų sistemai¹³⁹.

Savo poziciją ir veiksmus, kritikų laikytais nukreiptais prieš visą šalies teisinę sistemą ir teisės viršenybės principą, valdantieji teisingo noru atsikratyti prieš tai valdžiusios „Piliečių platformos“ statytiniais valstybinėse institucijose, kuriose įtaką ji esą išsaugojo net ir netekusi valdžios, bei atsikratyti šalyje vis dar įtakingų buvusių komunistų įtakos¹⁴⁰. Partija įrodinėjo, kad veikia nukentėjusiųjų labui. Dar 2016 m. pradžioje kreipdamasis į visuomenę, J. Kaczyński sakė, kad pokyčiai teismų sistemoje baigsis nebent tik su jo vadovaujamos partijos buvimo valdžioje pabaiga, arba iki tol, kol jis išardys „bičiulių šutvę“ Konstituciniame tribunole, kaltinamame už savo interesų gynimą¹⁴¹.

¹³⁵ Małgorzata Szuleka, Marcin Wolny, Marcin Szwed, „The Constitutional Crisis in Poland 2015-2016“, Helsinki Foundation for Human Rights, 2016. <<https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/09/HFHR-The-constitutional-crisis-in-Poland-2015-2016.pdf>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹³⁶ Christian Davies, „Hostile Takeover: How Law and Justice Captured Poland’s Courts“, *Freedom House*, 2018.

¹³⁷ Aukščiausiasis teismas yra aukščiausio lygmens apeliacinis teismas visose baudžiamosiose ir civilinėse bylose, taip pat atsakingas už rinkimų validumo priežiūrą, politinių partijų metinių finansinių ataskaitų peržiūrą ir už sprendimą dėl teisėjų drausminių procedūrų.

¹³⁸ Melissa Hooper, „Poland“, Cituota iš Alina Polyakova ir autoriai „The anatomy of Illiberal States: assessing and Responding to Democratic Decline in Turkey and Central Europe“, *Foreign Policy at Brookings*, 2019.

¹³⁹ Helsinki Foundations for Human Rights, „It Starts with the Personnel“, 2018. <<http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/04/It-starts-with-the-personnel.pdf>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹⁴⁰ Radio Poland, „Polish courts marred by communist-era holdovers: PM,“ 2017. <<http://thenews.pl/1/10/Artykul/340276.Polish-courts-marred-by-communistera-holdovers-PM>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹⁴¹ BNS, „Jaroslawas Kaczynskis pasmerkė konstitucinį teismą per vyriausybės palaikymo mitingą“, 15min.lt, 2015. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/jaroslawas-kaczynskis-pasmerke-konstitucini-teisma-per-vyriausybes-palaikymo-mitinga-57-554733?copied>> [Žiūrėta 2019-05-03]

Teisėjų raginimą atsisakyti nekonstitucinių veiksmų jis vadino jų vengimu laikytis įstatymų ir paklusti jų darbą efektyvinančioms pertvarkoms: „mes neleisime anarchijos Lenkijoje, net jei tai bus teismų skleidžiama anarchija¹⁴²“. Vyriausybė taip pat neigė bet kokią kritiką, argumentuodama, kad šalies teismų sistemai, tinkamai nereformuotai nuo komunistinio režimo šalyje pabaigos, buvo būtini pokyčiai¹⁴³. Tuometinė ministrė pirmininkė B. Szydło sakė, kad reformos buvo vykdomos kaip reakcija į visuomenės kritiką teismų sistemai dėl neefektyvumo: „Mes norime pertvarkyti teisinę sistemą, nes būtent to nori lenkai. Bandydami diskredituoti Lenkijos vyriausybę dėl įtarimų, kad nesilaikoma teisinės valstybės principų, yra melas¹⁴⁴“, kilusius protestus ji vadino iššauktus nusivylusios opozicijos ir sakė jokiais būdais neatsižadės pertvarkų dėl „lenkų ir užsienio elito interesų gynėjų spaudimo“¹⁴⁵.

Dėl įvykių Lenkijoje 2016 m. sausio mėn. Europos Komisija su Lenkijos Vyriausybe pradėjo dialogą, grindžiamą teisinės valstybės priemonių sistema. 2017 m. liepos 29 d. buvo pradėta pažeidimo nagrinėjimo procedūra dėl Lenkijos bendrosios kompetencijos teismų įstatymo, taip pat dėl išėjimo į pensiją nuostatų ir jų poveikio teismų nepriklausomumui¹⁴⁶. 2017 m. gruodžio 20 d. Komisija šį klausimą perdavė Teisingumo Teismui. Lenkijos vyriausybė tai vertino kaip Europos Komisijos įgaliojimų viršijimą¹⁴⁷, laikėsi nuomonės, kad šalyje vykstantys procesai pirmiausia yra šalies kompetencijų ribose, teigė, kad Europos komisijos veiksmai yra politiškai motyvuoti¹⁴⁸ ir neatsižvelgiantys į faktus¹⁴⁹.

Turint galvoje į valdančiosios daugumos rankas perimtą Nacionalinės teismų tarybos, Aukščiausiojo teismo ir Konstitucinio tribunolo kontrolę, teisminei šalies sistemai, tikrinančiai, kaip vykdomoji valdžia naudojami savo įtaka, kilo grėsmė prarasti nepriklausomybę. Vyriausybė savo ruožtu

¹⁴² Jan Cienski „Poland’s PiS warns critics: We’re not changing, get used to it“, Politico.eu, 2016. <<https://www.politico.eu/article/jaroslav-kaczynski-constitutional-tribunal-polands-pis-warns-critics-were-not-changing-get-used-to-it/>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹⁴³ BBC, „Poland’s Constitutional Court clashes with new government“, 2016. <<https://www.bbc.com/news/world-europe-35766482>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹⁴⁴ Marek Strzelecki, „Poland Starts Ad Campaign to Back Court Overhaul Disputed in EU“, Bloomberg, 2017. <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-08/poland-starts-ad-campaign-to-back-court-overhaul-disputed-in-eu>> [Žiūrėta 2019-05-03]

¹⁴⁵ AP, „The Latest: Poland prime minister defends courts legislation“, 2017. <<https://www.apnews.com/ec4763849a774df69c267e02635de99f>> [Žiūrėta 2019-05-04]

¹⁴⁶ Europos Komisija „Teisinės valstybės principas. Europos Komisija dėl Lenkijos kreipiasi į Europos Teisingumo Teismą, kad apsaugotų Lenkijos Aukščiausiojo Teismo nepriklausomybę“, Spaudos pranešimas, 2018.

¹⁴⁷ Jan Cienski, Maia de La Baume, „Poland and Commission plan crisis talks“, Politico.eu, 2016. <<https://www.politico.eu/article/poland-and-commission-plan-crisis-talks/>> [Žiūrėta 2019-05-04]

¹⁴⁸ Reuters, „Poland’s Kaczynski says EU’s call to halt court reforms ‘political’“, 2017. <<https://www.reuters.com/article/us-poland-politics-judiciary-kaczynski/polands-kaczynski-says-eus-call-to-halt-court-reforms-political-idUSKBN1A428S>> [Žiūrėta 2019-05-04]

¹⁴⁹ Andrew Rettman, Esther Zalan, „Hungary and Poland defy EU authority“, EUObserver, 2017. <<https://euobserver.com/justice/139118>> [Žiūrėta 2019-05-04]

pertvarkas teismų sistemoje ne tik teisingumo, bet ir grindė noru atsisakyti prieš tai buvusio režimo statyinių, tokiu būdu iškeldami klausimą, koks bus naujasis režimas.

2.2. Sumenkusi pagarba privačiai žiniasklaidai ir visuomeniniam transliuotojui

Lenkijos žiniasklaidos rinka yra vertinama kaip viena didžiausių Europoje, siūlanti platų viešų ir privačių žiniasklaidos priemonių spektrą, atspindinti nuomonių įvairovę. Didžioji dauguma Lenkijos spausdintos žiniasklaidos bei radijo stotys yra privačios, visuomeninis transliuotojas užima didžiausią rinkos dalį, vietos valdžios institucijos leidžia laikraščius ir žurnalus. Nepaisant visame regione juntamos žiniasklaidos priemonių nuosavybės koncentracijos tendencijos, užsienio investuotojai vis dar kontroliuoja daugiau kaip pusę žiniasklaidos rinkos, nėra jaučiama vieno žaidėjo, žiniasklaidą išnaudojančio savo politiniam vaidmeniui didinti, įtaka¹⁵⁰.

Tačiau nuo 2015 m. rinkimų, pastebimas žiniasklaidos pliuralizmo sumažėjimas: viena vertus, valdančiosios daugumos įrankiu tapo visuomeninis transliuotojas, kita vertus, ji ėmė demonstruoti norą mažinti nepriklausomos žiniasklaidos užimamos rinkos dydį, spausdama valstybės valdomas įmones ir valstybines institucijas atsisakyti reklamos žiniasklaidoje, vertinamoje kaip kairės ar centristinės pakraipos, arba jų leidinių prenumeratos¹⁵¹. Paskutinėmis 2015-ųjų dienomis, „Teisės ir teisingumo“ atstovai Sejme pateikė įstatymą, kuriuo buvo užbaigtos visuomeninio transliuotojo vadovų kadencijos, ir įgaliojo išduoti ministrą paskirti kitus¹⁵². „Teisė ir teisingumas“ teisinosi tokiu būdu norėję depolitizuoti organizacijų valdymą¹⁵³. Tačiau įvyko priešingai: visuomeninis transliuotojas tvirtai atsistojo į valdančiosios daugumos pusę¹⁵⁴, jame nuolat pasirodydavo prieš opozicijos politines jėgas ar pilietinę visuomenę nukreiptos šmeižto kampanijos¹⁵⁵. 2018 m. buvo pradėtas svarstyti siūlymas Lenkijoje atsisakyti iš licencijos mokesčio finansuojamo visuomeninio transliuotojo biudžeto pakeičiant jį valstybės skiriamomis dotacijomis. Tokį sprendimą valdantieji argumentavo poreikiu visuomeniniam transliuotojui turėti „patikimą finansavimą“¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Claudia Matthes, Radoslaw Markowski, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018. Poland“, *BertelsmannStiftung*, 2018.

¹⁵¹ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁵² Visuomeninio transliuotojo vadovybė buvo sudaryta iš „Teisė ir teisingumas“ patikėtinių. Naujasis TVP vadovas buvo kultūros ministro pavaduotojas ir buvęs parlamento narys Jacek Kurskis, save vadinęs vienu iš „Teisė ir teisingumas“ įkūrėjų. Elżbieta Rutkowska, „PiS Najczęściej Pokazywany w TVP. Reszta Partii Daleko w Tyle“, *Wiadomosci.Dziennik.Pl*, 2017. <<http://wiadomosci.dziennik.pl/media/artykuly/562194.tvp-wrzesien-wyniki-partie-polityczne-pis.html>> [Žiūrėta 2018-06-15]

¹⁵³ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁵⁴ Skaiciuojama, kad per pirmą 2017 m. pusmetį „Teisė ir teisingumas“ partijos atstovai užėmė 43 valandas ir 45 minutes visuomeninio transliuotojo kanalų eterio laiko, o opozicinės partijos, pavyzdžiui, „Piliečių platforma“ – 4 valandas 22 minutes, arba „Nowoczesna“ – 4 valandas 15 minučių.

¹⁵⁵ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁵⁶ BNS, „Lenkija kitamet greičiausiai atsisakys televizijos licencijos mokesčio“, 2018. <<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/medijos/lenkija-kitamet-greiciausiai-atsiakys-televizijos-licencijos-mokesciu-921-910824?copied>> [Žiūrėta 2019-05-04]

2016 m. buvo įkurta Nacionalinė žiniasklaidos taryba (Rada Mediów Narodowych), skirianti visuomeninio transliuotojo ir Lenkijos spaudos agentūros vadovus. Nacionalinę žiniasklaidos tarybą daugiausiai sudarė „Teisė ir teisingumas“ atstovai. Nacionalinę transliuotojų tarybą (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji) taip pat sudarė valdančiosios partijos patikėtiniai¹⁵⁷. Tais pačiais metais priimtas anti-terorizmo aktas davė vyriausybei teisę blokuoti interneto puslapius. Skaičiuojama, kad 2016 m. mažiausiai 225 žurnalistai arba prarado darbą arba iš jo pasitraukė dėl politinių priežasčių. Tais pačiais metais valdančioji dauguma siekė apriboti žurnalistų patekimą į parlamentą, bet sulaukusi nemenko visuomenės ir opozicijos pasipriešinimo, šios idėjos atsisakė¹⁵⁸. 2017 m. rudenį Nacionalinė transliuotojų taryba skyrė baudą komerciniam, JAV investuotojams priklausančiam pramoginio turinio kanalui TVN24 už tai, kad transliavo 2016 m. gruodį vykusius anti-vyriausybinius protestus parlamente arba, kitaip tariant, už „nelegalių veiklų sklaidą ir inicijuojant smurtą“¹⁵⁹. Bauda siekė 1,5 mln. zlotų, tačiau buvo gerokai sumažinta, po to, kai protestą pareiškė JAV vyriausybė. Apžvalgininkai šį ir vėlesnius veiksmus, nukreiptus prieš kai kurias privačias žiniasklaidos priemones, aiškina kaip Lenkijos vyriausybės norą „decentralizuoti“ ir „sulenkinti“ privačias žiniasklaidos priemones. Vyriausybė nuolat kritikuoja Vokietijos ir kitų užsienio šalių investuotojų buvimą rinkoje dėl neigiamo jos veiksmų vertinimo¹⁶⁰, vadindama tai „nesveika“ situacija¹⁶¹.

Tokios valdžios priemonės, ypač turint galvoje tolesnius planus mažinti privačios, užsienio investuotojų valdomos žiniasklaidos lauką, kelia abejonių Lenkijos valdančiųjų įsipareigojimu demokratinės santvarkos principams. Pažymėtina ir tai, kad nuolatinis savų kaišiojimas į visuomeninio transliuotojo ar žiniasklaidos rinką prižiūrinčių institucijų valdymo organus ne tik tiesiogiai mažina jų nepriklausomybę ir savarankiškumą, bet netiesioginiai būdais riboja žurnalistų darbą ir didina savi-cenzūrą.

2.3. Rinkimų integralumą žeidžiančios taisyklės

Lenkijos rinkimų sistema ir jos įgyvendinimas yra laikomi užtikrinantys skaidrumą ir sąžiningumą, tačiau pastaraisiais metais priimti sprendimai kelia nerimą – baiminamasi, kad didėja politinė rinkimų administracijos kontrolė¹⁶².

¹⁵⁷ Claudia Matthes, Radoslaw Markowski, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018. Poland“, *BertelsmannStiftung*, 2018.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁶⁰ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁶¹ Polskieradio.pl, „Kongres PiS. Jarosław Kaczyński wybrał scenariusz konsolidacji“, 2017. <<http://www.polskieradio.pl/130/5934/Artykul/1783980.Kongres-PiS-Jaroslaw-Kaczynski-wybral-scenariusz-konsolidacji>> [Žiūrėta 2019-05-04]

¹⁶² Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

Nuo 1991 m. rinkimus stebėjo Nacionalinė rinkimų komisija (Państwowa Komisja Wyborcza), atsakinga taip pat ir už parlamentinių partijų finansų priežiūrą (ji turi teisę dėl pažeidimų uždrausti partijos veiklą), kurios administracinis padalinys buvo Nacionalinis rinkimų biuras (Krajowe Biuro Wyborcze)¹⁶³. 2018 m. sausį vyriausybė priėmė sprendimą, politizuojantį Nacionalinės rinkimų komisijos narių skyrimo tvarką: po vieną jos narių turėjo skirti valdančiosios daugumos valdomi Konstitucinis tribunolas ir Aukščiausiasis teismas, septynis narius rinkti buvo skirta Sejmui¹⁶⁴. Nacionalinio rinkimų biuro narius turėjo skirti vidaus reikalų ministras ir Nacionalinė rinkimų komisija¹⁶⁵. Tiesa, valdančioji partija negali skirti daugiau trijų narių, tačiau daugumą užsitikrinti ji gali per kitų institucijų skiriamus atstovus¹⁶⁶. Šimtą regionuose rinkimų procesą prižiūrinčių ir įgyvendinančių narių taip pat skiria rinkimų komisija. Tokiu buvo padidinta rizika, kad rinkimus administruojanti institucija gali stokoti skaidrumo, o rinkimai – legitimumo. Greta to, 2018 m. įsigaliojo sprendimas leisti naujai sukurtam Aukščiausiojo teismo padaliniui – Ypatingosios kontrolės ir viešųjų reikalų rūmams (Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych) priimti arba atmesti rinkimų arba referendumų rezultatus. Jos narius skiria Nacionalinė teisėjų taryba, šios daugumą narių – parlamentas¹⁶⁷.

Apibendrinant, galima teigti, kad valdančiųjų kišimasis į rinkimus administruojančių, įgyvendinančių ir prižiūrinčių institucijų darbą gali būti vertinamas kaip grėsmė ne tik institucijoms, bet ir demokratijai: manipuliacija rinkimine konkurencija, siekiant didinti valdančiosios partijos įtaką ir apriboti oponentų veiklą, gali pažeisti galios pasidalijimo principą.

2.4. Finansavimo centralizacija – kirtis nevyriausybiniam sektoriui

Pilietinė visuomenėje Lenkijoje vertinama kaip viena stipriausių Vakarų demokratijose¹⁶⁸ – 54 proc. šalies gyventojų sako pasitikintys nevyriausybinėmis organizacijomis¹⁶⁹. Jos ne tik rengia įvairaus pobūdžio protestus, nukreiptus prieš vyriausybės sprendimus, bet ir turi didelę įtaką bendruomenių vienijimo ir atstovavimo procesuose. Pastaraisiais metais Lenkijoje pasirodo prieš jas nukreiptų, neretai

¹⁶³ Vit Dostal, et al, p. 31.

¹⁶⁴ Kamil Marcinkiewicz, Mary Stegmaier, „Democratic elections in Poland face a new threat“, The Washington Post, 2018. < https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/01/11/free-elections-in-poland-face-new-threats-from-a-new-electoral-reform-bill/?utm_term=.7ac4e2bba6ba > [Žiūrėta 2019-05-04]

¹⁶⁵ Wojciech Sadurski, „How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding“, Legal Studies Research Paper, Sydney Law School, Social Science Research Network Electronic Library, 2018, p. 55.

¹⁶⁶ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁶⁷ Freedom House, „Freedom in the world 2018. Poland“, 2019.

¹⁶⁸ 2015 m. Lenkijoje buvo priskaičiuojama apie 70 tūkst. įvairių nevyriausybinių organizacijų. 20 proc. lenkų teigia prisidedantys prie jų veiklą savanoriaudami, 13,4 proc. yra jų nariais (turint galvoje ir religines bendruomenes, partijas, įvairias tarybas).

¹⁶⁹ Vit Dostal, et al p. 29.

vyriausybės poziciją palaikančių kampanijų¹⁷⁰, valdančiosios daugumos nariai nevensgia protestus prieš vyriausybę rengiančius asmenis ir organizacijas vadinti „paleistuvėmis“, „vagimis“, „antros klasės piliečiais“ ir pan.¹⁷¹.

2017 m. buvo imtasi ir realių, nevyriausybių organizacijų finansus tiesiogiai liečiančių veiksmų, kai Nacionalinį laisvės institutą (Narodowy Instytut Wolności) pakeitė Pilietinės visuomenės vystymosi centras (Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego), tiesiogiai atskaitingas ministro pirmininko biurui. Centras įgijo teisę prižiūrėti arba administruoti nevyriausybių organizacijų finansus, gaunamus iš valstybės biudžeto ir iš gyventojų pervedamo 1 proc. gyventojų pajamų mokesčio. Buvo bandymų apriboti ir iš Norvegijos fondų (EEA/Norway Grants) skiriamas lėšas¹⁷². Tokie vyriausybės veiksmai sulaukė kritikos, kad kai kurios organizacijos, turint galvoje vyriausybės polinkį savo veiksmus remti ideologiniu nusistatymu, pavyzdžiui tos, kurios dirba su mažumų teisėmis ar viešuoju švietimu (tokiomis programomis kaip lytinis švietimas arba tolerancija mokyklose) gali likti be jokių finansinių išteklių. J. Kaczynskis LGBT teises yra pavadinęs grėsme lenkiškajam identitetui, tautai, jos egzistavimui ir Lenkijos valstybei“, jas įgyvendinti siekiantį judėjimą – „tiesiogine ataka prieš šeimą ir vaikus“¹⁷³. 2017 m. pavasarį buvo numatyti kai kurių nevyriausybių organizacijų auditai, pareikalauta sumokėti jau panaudotas fondų lėšas¹⁷⁴.

Tik finansų apribojimu nebuvo apsieita. 2016 m. priimtas įstatymas numatė susirinkimų hierarchiją: pasidarė teisiškai nelegalu rengti demonstraciją tose vietose, kur jau vyko konkretus metinis ar religinis renginys, kitaip tariant, neliko teisės rengti atsakomąjį protestą¹⁷⁵. Tad valdančioji dauguma tokiu būdu ne tik užtikrino kiek įmanoma mažesnę pasipriešinimą jos teigiamai nuomonei, bet ir apribojo alternatyvią nuomonę bei jos galimybes formuotis stiprioje pilietinėje visuomenėje.

2.5. Išvados apie Lenkiją

Tad apibendrinant Lenkijos valdančiųjų veiksmus, leidžiančius savo rankose konsoliduoti vykdomąją valdžią ir vedančius į demokratijos susitraukimą, galima teigti, kad jų retorinis sugrėsminimas yra neatsiejama procesų dalis – nepaprastųjų priemonių buvo imtasi, argumentuojant saugumo motyvais. Tai reikalinga ne tik procesams pateisinti. Siekis *atsikratyti korupcijos, politizacijos,*

¹⁷⁰ 2016 m. TVP pasirodė šmeižto kampanija, kuria buvo siekiama diskredituoti kelias nevyriausybinės organizacijas, kurių biuro nariai buvo šeimyniniais ryšiais susiję su buvusios vyriausybės pareigūnais.

¹⁷¹ Vit Dostal, et al p. 29.

¹⁷² Ten pat.

¹⁷³ BNS, „J.Kaczynskis LGBT teises vadina grėsme Lenkijai“, 15min.lt, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/j-kaczynskis-lgbt-teises-vadina-gresme-lenkijai-57-1136000?copied>>

¹⁷⁴ Tarp šių organizacijų daugiausiai buvo dirbančios su pabėgėliais, atstovaujančios LGBT bendruomenę, nuo smurto nukentėjusias moteris.

¹⁷⁵ Wojciech Sadurski, „How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding“, Legal Studies Research Paper, Sydney Law School, Social Science Research Network Electronic Library, 2018, p. 55.

buvusių komunistų įtakos valstybės institucijose imamas deklaruoti dar iki sprendimų įgyvendinimo, tokiu būdu tikintis visuomenės palaikymo viso proceso metu. Tokio pobūdžio vidaus ir išorės procesų saugumizacija, peržengusi politinės konkurencijos lauką, prisideda prie politinių lyderių valdžios savo rankose konsolidacijos.

5 lentelė. Politinių lyderių veiksmai Lenkijoje, leidžiantys savo rankose konsoliduoti galią ir vedantys į demokratijos susitraukimą

	Tikslas	Metodai/neparastosios priemonės
Pirmasis žingsnis		
Nusitaikyti į valstybės „arbitrus“	Užsitikinti įtaką ir kontrolę	Konstitucinio teismo teisėjų skyrimo reforma, daugiau įtakos suteikiant parlamentui; Padidinta skaitinė Aukščiausiojo teismo sudėtis, padidinta valdančiosios partijos įtaka skiriant naujus teisėjus; Pensinio teisėjų amžiaus pailginimas Į Nacionalinės teismų tarybos sudėtį buvo įtraukti šeši parlamento nariai, todėl teisėjų atranką ėmė vykdyti ne tik teisėjai, bet ir politikai; Sujungtos teisingumo ministro ir vyriausiojo prokuroro pareigybės Egzistencinė grėsmė: korupcija, nepotizmas teismų sistemoje, anarchija valstybėje Referenciniai objektai: Valstybės funkcijos, teisės viršenybės principas, lygybė visuomenėje
Antrasis žingsnis		
Nusitaikyti į oponentus	Atgrasyti nuo kritikos	Žiniasklaidos priemonių koncentravimas vienoje rankose; Visuomeninio transliuotojo vadovybės pakeitimas; Nacionalinės žiniasklaidos tarybos įkūrimas, valdančiosios daugumos įtakos joje auginimas; Siekis apriboti žurnalistų priėjimą prie politikų parlamente; Spaudimas užsienio investuotojams priklausančioms žiniasklaidos priemonėms; Egzistencinė grėsmė: korupcija, politizacija, tapatybės praradimas, žiniasklaidos priemonių centralizacija. Referenciniai objektai: žiniasklaidos laisvė, nuosavybė. Įkurtas nevyriausybinė organizacijų finansavimą prižiūrintis centras, tiesiogiai atskaitingas ministro pirmininko biurui; Egzistencinė grėsmė: tapatybės praradimas. Referenciniai objektai: visuomenės tapatybė, moralė, šeima, vaikai.
Trečiasis žingsnis		
Pakeisti valdymo taisykles	Sutelkti valdžią į vienas rankas	Nacionalinės rinkimų komisijos ir biuro narių skyrimo procedūrų pertvarka, daugiau galios suteikiant parlamentui; Sprendimas leisti naujai sukurtam Aukščiausiojo teismo padaliniui – Ypatingosios kontrolės ir viešųjų reikalų rūmams priimti arba atmesti rinkimų arba referendumų rezultatus;

		<p><i>Egzistencinė grėsmė: korupcija</i></p> <p><i>Referenciniai objektai: politinė sistema, režimas.</i></p>
--	--	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------

3. Slovakija – išimtis iš taisyklės

Slovakija yra parlamentinė demokratija, kurioje įstatymų leidžiamosios galios yra sutelktos 150-ies narių ketverių metų kadencijai renkamoje Nacionalinėje asamblėjoje. Daugiau simbolines galias turintis prezidentas renkamas tiesiogiai penkerių metų kadencijai, jis skiria ministrą pirmininką, formuojantį vyriausybę. Slovakijoje vyksta reguliarius daugiapartinės sistemos rinkimai ir taikus galios perdavimas iš vienos partijos kitai, egzistuoja platus spektras politinių partijų¹⁷⁶. Pilietinės laisvės yra saugomos, tačiau demokratinės institucijos nuolat yra purtomos korupcijos skandalų, politinėje darbotvarkėje neapsieinama be diskriminacijos romų tautinei mažumai, priešiško migrantomis ir pabėgėliams¹⁷⁷.

2012 m. pirmą kartą Slovakijos istorijoje vyriausybę formavo viena partija – ministro pirmininko Roberto Fico vadovaujami socialdemokratai SMER-SD, parlamente užsitikrinę 83 vietas. Euroskeptiška „Laisvė ir solidarumas“ (Sloboda a Solidarita) gavo 11 vietų, populistinė jėga „Paprastų žmonių ir asmenybių“ (Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti) gavo 16 vietų, vengrų tautinę mažumą atstovaujanti „Most–Híd“ – 13 vietų, krikščionys demokratai (Kresťanskodemokratické hnutie) – 16 vietų, Slovakijos demokratų ir krikščionių sąjunga (Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana) – 11 vietų¹⁷⁸. 2014 m. R. Fico kandidatavo į prezidento postą, tačiau antrame ture nusileido nepartiniam kandidatui, neturinčiam politinės patirties Andrejui Kiškai¹⁷⁹.

2016-ųjų parlamento rinkimai buvo organizuoti aplinkoje, krečiamoje korupcijos skandalų, mokytojų bei sveikatos sistemos darbuotojų streikų, aukšto nedarbo lygio, vykstant debatams dėl migrantų krizės Europoje. Po jų SMER prarado daugiau kaip 30 vietų parlamente, tačiau išliko didžiausia parlamentine politine jėga. Slovakijos partinę sistemą sukūrė radikalios dešinės partijos „Žmonių partija – Mūsų Slovakija“ (Ľudová strana – Naše Slovensko) įsiveržimas į parlamentą. Po rinkimų parlamente įsitvirtino aštuonios partijos, o valdančiąją daugumą sudarė keturių partijų koalicija iš socialdemokratų, centro-dešinės konservatorių, Slovakijos nacionalistų ir vengrų tautinę mažumą atstovaujančios politinės jėgos¹⁸⁰.

¹⁷⁶ OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016.

¹⁷⁷ Freedom House, „Freedom in the world 2017. Slovakia“, 2017.

¹⁷⁸ Slovakijos rinkimų komisija, 2016. <<http://www.minv.sk/?volby-nrsr>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁷⁹ Freedom House, „Freedom in the world 2017. Slovakia“, 2017.

¹⁸⁰ Darina Malová, „Transformation Experiences in Slovakia Governing Uncertainty“, International Policy Analysis, Friedrich, Ebert, Stiftung, 2017.

2018 m. Slovakiją supurtė žurnalisto Jano Kuciako, tyrusio politinę korupciją ir šalies politinio elito (daugiausiai ministro pirmininko R. Fico biuro) sąsajas su italų mafija, ir jo sužadėtinės žmogžudystė. Tai buvo pirmas toks pasikėsinimas į žiniasklaidą ir iššaukė masines demonstracijas visoje šalyje. Dešimtys tūkstančių žmonių reikalavo nepriklausomo žmogžudystės tyrimo, taip pat ministro pirmininko, vidaus reikalų ministro, policijos viršininko atsistatydinimo ir išankstinių rinkimų. Naujuoju vyriausybės vadovu tapo Peteris Pellegrinis, R. Fico liko vadovauti SMER partijai¹⁸¹. Nepaisant to, kad prarado ministro pirmininko postą, R. Fico išliko didžiausios ir stabiliausios politinės partijos šalyje lyderiu. Aštuonerius metus vadovavęs šaliai, jis, kritikų teigimu, taip ir nesugebėjo išpildyti socialdemokratinės programos ir vesti šalį pirmyn iš ekonominio nuosmukio, per politinės transformacijos procesus¹⁸².

3.1. Nepažabojama korupcija teismuose

Slovakijos teismų sistema ilgą laiką kentėjo dėl ne itin geros kokybės sprendimų, didelio kiekio neišspręstų bylų, išvešėjusios korupcijos ir nuolatinio vyriausybės kišimosi. Pastebima, kad slovakai – tarp vienu mažiausiai Europoje savo teisine sistema pasitikinčių gyventojų, ją peikiantys dėl vientisumo stokos ir nuolatinės politikų įtakos: teismų sistemos nepriklausomybei šalyje esą trukdo korupcija, teisėjų bauginimas, neefektyvumas, atskaitomybės stoka, patys teisėjai užsimena apie patirtą politinį spaudimą dėl sprendimo išvadų ir teisėjų struktūros sudarymo¹⁸³.

Šalies konstitucija vien per 2017 m. buvo pakeista tris kartus: pirmą kartą siekiant sinchronizuoti savivaldybių ir regiono rinkimus, vėliau norint panaikinti buvusio šalies ministro pirmininko amnestijas ir įtvirtinti konstitucinę apsaugą Slovakijos dirvožemiui ir miškams, tokiu būdu patvirtindami politikų elgesio tendenciją politinės darbotvarkės klausimus prastumti į konstituciją¹⁸⁴. Tai rodo, kad konstitucijos straipsniai absoliučiai priklauso nuo politikų valios ir gali būti pakeičiami per naktį, o konstitucinio teismo ar kitų institucijų įsikišimas procesus stipriai uždelsia¹⁸⁵.

Šalies konstitucinis teismas iš esmės dirbęs nepriklausomai nuo vykdomosios valdžios, taip pat patyrė, ką reiškia per didelio kiekio laiku nesprendžiamos bylos, prezidento bei parlamento nesutarimai dėl teisėjų skyrimo¹⁸⁶. Konstitucinio teismo ir aukščiausiojo teismo (Najvyšší súd Slovenskej republiky)

¹⁸¹ Freedom House, „Freedom in the world 2019. Slovakia“, 2019.

¹⁸² Darina Malová, „Transformation Experiences in Slovakia Governing Uncertainty“, International Policy Analysis, Friedrich, Ebert, Stiftung, 2017.

¹⁸³ Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, „Country Report on Human Rights Practices for 2013: Slovakia“, Washington, D.C., 2014. <<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dliid=220330>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁸⁴ Freedom House, „Nations in Transit 2018. Slovakia“, 2018

¹⁸⁵ Tomáš Lálík, „Tracing Constitutional Changes in Slovakia since 2008“, Comenius University, 2016. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2797586> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁸⁶ Marianne Kneuer, Darina Malová, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018. Slovakia report 2018“, Bertelsmann Stiftung, 2018.

teisėjus skiria prezidentas, siūlo parlamentas (tam nėra reikalinga dauguma). 2014–2017 m. teisėjų darbas buvo paralyžiuotas, nes prezidento A. Kiškos teigimu, valdančiosios daugumos valdomo parlamento siūlomi kandidatai neatitiko konstitucinio teismo teisėjų reikalavimų, todėl trys teisėjų vietos iš 19 trejus metus buvo tuščios¹⁸⁷. 2014 m. konstitucinė pataisa numatė naujas teisėjų skyrimo procedūras. Su Teisėjų tarybos (Súdna rada Slovenskej republiky) priežiūra jų praeitį tikrinti buvo paskirtas Nacionalinis saugumo biuras (Národný bezpečnostný úrad). Įstatymo kritikų nuomone, tai galėjo sudaryti sąlygas politinei įtakai ir mažinti teisėjų atskaitomybę visuomenei¹⁸⁸. Trečiosios R. Fico vyriausybės valdymo metu, valdančiosios daugumos nominuoti kandidatai dominavo generalinio prokuroro, specialaus prokuroro administracijoje bei aukščiausiuose policijos pajėgų postuose. Jėgos struktūros ne kartą buvo itin kritikuojamos dėl procesų delsimo, pataikavimo valdančiajai daugumai ir su tuo susijusiems verslininkams¹⁸⁹.

Aukščiau įvardinti teiginiai leidžia daryti išvadas, kad Slovakijos teismų sistemai, jos nepriklausomybei didesnę įtaką turi šalyje jau egzistuojančios korupcinės praktikos nei valdančiosios daugumos konkretūs veiksmai. Kita vertus, nerimą kelia augantis politikų ryžtas lengva ranka keisti konstituciją ir stiprinti teisėjų skyrimo procedūrų priežiūrą.

3.2. Rinkimų slenksčiai opozicinėms partijoms

Rinkimų stebėtojai Slovakijos rinkimų procedūras laiko skaidriomis ir sąžiningomis¹⁹⁰, kontroversiška gali pasirodyti tik 2017 m. priimta rinkimų įstatymo redakcija, kurioje teigiama, kad nuo 2022 m. regioniniai rinkimai bus rengiami kartu su savivaldybių, todėl regionuose išrinktų parlamento narių ir gubernatorių, išrinktų 2017 m. buvo pratęsta nuo ketverių iki penkerių metų. 2017 m. regioniniuose rinkimuose taip pat buvo panaikintas antrasis turas, kai kurių apžvalgininkų teigimu, galintis atverti duris į valdžią ekstremistiniams veikėjams¹⁹¹.

2015 m. buvo suformuota nauja rinkimų komisija (Volebná komisia). Jos užduotys apima politinių partijų finansavimą, pasirengimą rinkimams ir rezultatų skaičiavimą¹⁹². Keturiolika jos narių skiria parlamentas – dešimt vietų atitenka parlamentinėms partijoms pagal tai, kiek vietų jame jos turi, likusius keturis narius skiria konstitucinis teismas, aukščiausiasis teismas, generalinis prokuroras ir

¹⁸⁷ Ten pat.

¹⁸⁸ Freedom House, „Freedom in the world 2017. Slovakia“, 2017.

¹⁸⁹ Freedom House, „Nations in Transit 2018. Slovakia“, 2018.

¹⁹⁰ OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016. <<https://www.osce.org/odihr/elections/slovakia/235591?download=true>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁹¹ Marianne Kneuer, Darina Malová, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018“, BertelsmannStiftung, 2018.

¹⁹² OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016. <<https://www.osce.org/odihr/elections/slovakia/235591?download=true>> [Žiūrėta 2019-04-29]

valstybės kontrolė¹⁹³. Visos šios institucijos – valdomos valdančiosios daugumos, į rinkimų komisiją nėra skiriamas joks stebėtojo funkciją atliekančios institucijos atstovas. Teoriškai galima svarstyti, kad egzistuoja barjerai politizuoti šią instituciją, tačiau valdantiesiems pasekus Vengrijos ar Lenkijos pavyzdžiu ir į savo rankas perėmus vykdomąją valdžią, minėtos kliūtys gerokai sumažėtų. Tai gali kelti grėsmę rinkimų konkurencingumui ir demokratiškumui.

3.3. Žodinės valdančiųjų atakos prieš žiniasklaidą

Spaudos ir žodžio laisvę Slovakijoje garantuoja konstitucija, tačiau žiniasklaidos priemonės šalyje nuolat susiduria su politikų kišimusi, net ir aukščiausi šalies politiniai lyderiai nevensia žodinių atakų prieš žurnalistus. 2015 m. opozicinis dienraštis „Denník N“ karikatūrinių lipdukų priede R. Fico pavaizdavo kaip vagį. Reaguodama į tai, premjero administracija pareiškė neatsakysianti daugiau į jokių dienraštyje dirbančių žurnalistų klausimus, tą pačią savaitę kartu su R. Fico į Rusiją turėjusiems vykti žurnalistams buvo panaikinta žiniasklaidos akreditacija¹⁹⁴. Šalies baudžiamasis kodeksas numato, kad už šmeižtą galima sėsti į kalėjimą aštuoneriems metams. Nepaisant to, kad nė vienas žurnalistas dar negavo tokios bausmės, nuolat pasirodo atvejų, kai viešųjų asmenų bylose žurnalistai gauna itin dideles baudas¹⁹⁵.

Politinis spaudimas žiniasklaidai gerokai padidėjo trečiosios R. Fico vyriausybės valdymo metu. Dar 2016 m. premjeras po galimų korupcijos apraiškų valstybės viešuosiuose pirkimuose kai kuriuos žurnalistus vadino „purvinomis anti-slovakiskomis prostitutėmis¹⁹⁶“, kartu su parlamento pirmininku Adrejumi Danko aršiai kritikavo žurnalistų darbą, dėl itin šališko opozicijos atžvilgiu peikė visuomeninį transliuotoją Slovakijos radiją ir televiziją (Rozhlas a televízia Slovenska)¹⁹⁷, pakeitė jo vadovą¹⁹⁸. Kaip ir daugelis kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių, Slovakija patyrė situaciją, kai privačių žiniasklaidos priemonių nuosavybės teisės iš užsienio savininkų yra perleidžiamos neskaidriems veikėjams šalies viduje¹⁹⁹. Šiuo metu itin didelę dalį žiniasklaidos priemonių tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoja įvairios Slovakijos finansinės grupės (pvz., „Penta“, „Grafobal Group“ ir „J&T“)²⁰⁰. Atsižvelgiant į

¹⁹³ Ten pat.

¹⁹⁴ Roman Cuprik, „Fico, cabinet to ignore Denník N daily after cartoons“, The Slovak Spectator, 2015. <<https://spectator.sme.sk/c/20057325/fico-cabinet-to-ignore-dennik-n-daily-after-cartoons.html>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁹⁵ Freedom House, „Freedom in the world 2017. Slovakia“, 2017.

¹⁹⁶ Ryan Heat, „Robert Fico calls reporters ‘dirty, anti-Slovak prostitutes’“, Politico.eu, 2016. <<https://www.politico.eu/article/robert-fico-calls-reporters-dirty-anti-slovak-prostitutes-foreign/>> [Žiūrėta 2019-04-29]

¹⁹⁷ Marianne Kneuer, Darina Malová, Frank Bönker, „Sustainable Governance Indicators 2018. Slovakia report 2018“, Bertelsmann Stiftung, 2018.

¹⁹⁸ 2017 m. parlamentas atmetė tuometinio visuomeninio transliuotojo vadovą Václav Mika antrąją kadenciją ir pakeitė jį Jaroslavu Rezníku. Pastarasis ilgą laiką opozicijos, šalies nevyriausybinų organizacijų ir žiniasklaidos profesionalų buvo kritikuojamas dėl jo nuolankumo valdantiesiems ir ryšių su Rusijos naujienų agentūromis.

¹⁹⁹ OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016.

²⁰⁰ „Penta“ savininkai vis dar lieka nežinomi, įžengė į šalies žiniasklaidos rinką, įsigijusi 45 proc. vieno įtakingiausio politinio dienraščio SME akcijų, taip pat valdo leidyklą, ekonomikos savaitraštį „Trend“, bulvarinius dienraštį „Plus Jeden Deň“ ir

sparčią žiniasklaidos rinkos koncentraciją vienose rankos²⁰¹, vyriausybė ėmėsi reformų, stiprinančių žiniasklaidos nuosavybės srityje.

Nevyriausybinių organizacijų veikla Slovakijoje nėra ribojama, tačiau 2018 m. jos pateko į valdančiųjų akiratį. R. Fico apkaltino jas anti-vyriausybinių protestų po to, kai buvo nužudytas J. Kuciakas ir jo sužadėtinė, organizavimu, siekiant nuversti vyriausybę. Protestuotojai buvo siejami su iš Vengrijos kilusio filantropo George Soroso veikla²⁰². Po to parlamentas priėmė sprendimą, reikalaujanti nevyriausybines organizacijas registruotis valstybės institucijose.

3.4. Išvados apie Slovakiją

Apibendrinant Slovakijos atvejį galima daryti išvadą, kad didelę dalį priemonių, leidžiančių politiniams lyderiams savo rankose konsoliduoti galią, motyvuoja politinė konkurencija, siekis diskredituoti savo oponentus, kitos dalies jų imamasi neargumentuojant saugumo motyvais. Tad saugumizacija nėra būtina priemonė šalies politiniams lyderiams imtis sprendimų, vedančių į demokratijos susitraukimą. Kita vertus, patys procesai toli gražu nėra pasiekę masto, stebimo kaimyninėse Vengrijoje ir Lenkijoje.

6 lentelė. Politinių lyderių veiksmai Slovakijoje, leidžiantys savo rankose konsoliduoti galią ir vedantys į demokratijos susitraukimą

	Tikslas	Metodai
Pirmasis žingsnis		
Nusitaikyti į valstybės „arbitrus“	Užsitikrinti įtaką ir kontrolę	Itin dažnas konstitucijos pildymas pataisomis (konstitucijos priklausomybė nuo politikų valios); Teisėjų skyrimo procedūrų perdavimas nacionaliniam saugumo biurui; Statytiniai jėgos struktūrose; Visuomeninio transliuotojo vadovo pakeitimas į valdančiajai daugumai palankesni.
Antrasis žingsnis		

savaistraštį „Plus 7 Dni“, interneto svetaines, žiniasklaidos agentūrą. Kartu su Kinijos energetikos ir investicijų grupe CEFC planavo įsigyti kelias televizijos stotis šešiose Vidurio ir Rytų Europos šalyse ir vieną žiūrimiausių transliuotojų Slovakijoje „Markíza“ valdančią žiniasklaidos bendrovę „Central European Media Enterprises“.

²⁰¹ OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016.

²⁰² Freedom House, „Freedom in the world 2019. Slovakia“, 2019.

Nusitaikyti į režimo oponentus	Atgrasyti nuo kritikos vyriausybei	Sprendimų, susijusių su teisėjų skyrimu, vilkinimas; Spaudimas žurnalistams žodinėmis atakomis, netiesiogiai apribojant veiklą; Žiniasklaidos priemonių koncentravimas vienos rankose; Stiprinama nevyriausybinių sektoriaus organizacijų priežiūra. <i>Egzistencinė grėsmė: anti-vyriausybė veikla.</i> <i>Referenciniai objektai: vyriausybė, režimas.</i>
Trečiasis žingsnis		
Pakeisti valdymo taisykles	Užtikrinti nenutrūkstamą valdančiosios partijos politinį dominavimą	Vietos ir regioninių rinkimų sinchronizacija, praplečiant kai kurių parlamento narių ir gubernatorių kadenciją; Rinkimų komisijos skyrimo tvarkos keitimas, užtikrinant valdančiosios daugumos didesnę atstovavimą.

4. Dviejų tandemo valdoma Čekija

Čekija apibūdinama kaip parlamentinė demokratija, kurioje prezidentą nuo 1993 m. iki 2012 m. rinko parlamentas. Šiuo metu valstybės vadovas, taip pat ir ginkluotųjų pajėgų vadas yra renkamas tiesiogiai penkerių metų kadencijai. Pirmuoju taip išrinktu prezidentu 2013 m. tapo Milošas Zemanas. Ilgą laiką Čekijos partinėje sistemoje dominavo keturios, tradicinėmis laikytos partijos – laisvą rinką palaikantys konservatoriai Pilietinės demokratijos partija (*Občanská demokratická strana*), socialdemokratai (*Česká strana sociálně demokratická*), komunistai ir krikščionys demokratai²⁰³. Tačiau 2013 m. į politiką išliužusi vieno turtingiausių Čekijos žmogaus Andrejaus Babišo vadovaujama populistinė „Nepatenkintų piliečių akcija“ (*Akce nespokojených občanů, ANO*), apžvalgininkų teigimu, pasuko šalį link populizmo ir tolyn nuo demokratijos²⁰⁴. Po to, kai 2013 m. buvo priverstas atsistatydinti Čekijos ministras pirmininkas Petras Nečas, o prezidento M. Zemano paskirtasis Jiří Rusnokas negavo parlamento pasitikėjimo, Deputatų rūmai pareikalavo išankstinių rinkimų. Jie buvo surengti likus vos septyniems mėnesiams iki konstitucinių Deputatų rūmų narių įgaliojimų pabaigos. 2013 m. spalį vykusius rinkimus laimėjo Čekijos socialdemokratų partija, gavusi 50 vietų, ir ką tik į politinę areną įžengusi ANO gavusi 47 vietas²⁰⁵. 2014 m. buvo paskelbta apie koalicinės vyriausybės sudarymą: ministru pirmininku tapo socialdemokratas Bohuslavas Sobotka, ANO gavo septynis portfelius vyriausybėje, krikščionys demokratai – 3.

2017 m. vykusiuose rinkimuose valdantieji socialdemokratai prarado 35 vietas, o A. Babišo ANO, surinkusi balsų 78 vietoms gauti, tapo didžiausia parlamentine jėga. Didelio susidomėjimo

²⁰³ Seán Hanley, Milada Anna Vachudova, „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296.

²⁰⁴ Ten pat.

²⁰⁵ Čekijos statistikos departamentas, 2013.

sulaukė 22 vietas parlamente laimėjusi Piratų partija (Česká pirátská strana), vietoje septynių parlamentinių partijų po 2013 m. rinkimų, 2017 m. jų jau buvo devynios²⁰⁶. Tačiau tik kelios jų parodė norą jungtis su ANO į valdančiąją koaliciją. Iš pradžių negavusios pasitikėjimo parlamente, 2018 m. vasarą dėl mažumos vyriausybės susitarė buvusios kolegės ANO ir socialdemokratai, pasitikėjimo ir paramos paprašė iš 15 vietas parlamente turėjusios komunistų partijos²⁰⁷. Tai reiškė, kad pirmą kartą po komunistinio režimo griūties 1989 m. komunistų partija gavo progą dalyvauti nacionalinėje politikoje²⁰⁸.

4.1. Nejudinama teisinė sistema

2019 m. pradžioje sakydamas kalbą kasmetiniame susitikime su ambasadoriais, A. Babišas užtikrino, kad nesiruošia žaisti su nacionalizmo ir ksenofobijos ugnimi: „Mes apsaugosime nepriklausomą žiniasklaidą ir niekada neliesime teisinės sistemos nepriklausomybės²⁰⁹“. Teisinėje sistemoje, panašu, jis šio pažado kol kas laikosi – nuo tada, kai įsitvirtino valdžioje, Čekijoje užfiksuoti vos keli konstituciniai ir teisinės sistemos pakeitimai. Tačiau nerimą kai kuriems analitikams kelia tai, kad 2013 m. Čekijoje buvo įtvirtinti tiesioginiai prezidento rinkimai. Anksčiau šalies vadovą rinko parlamentas, šiuo metu – piliečiai. Pirmuoju taip išrinktu prezidentu tapo šiuo metu antrą kadenciją einantis M. Zemanas. Tai laikoma vienu svarbiausių pokyčių Čekijos politinėje sistemoje, atvėrusių kelią turėti daugiau tiesioginės demokratijos šalyje.

2017 m. šalies rinkimuose itin daug dėmesio sulaukęs klausimas buvo referendumų nacionaliniu lygmeniu (šiuo metu egzistuoja tik vietos ir regiono lygmens referendumai, rengiami tokiais klausimais kaip jėginių statyba, griežtesni reikalavimai lošimų priežiūroje ir reguliavime ir pan.), teisinio reguliavimo įtvirtinimas. Šį klausimą kėlė daugiau piliečių demokratijos reikalaujančios populistinėmis laikomos Piratų partija ir „Laisvės ir tiesioginės demokratijos partija“²¹⁰. Kritikai teigia, kad referendumų įtvirtinimas galiausiai atves iki balsavimo dėl Čekijos išstojimo iš ES²¹¹. Pokyčių gali

²⁰⁶ Čekijos statistikos departamentas, 2018.

²⁰⁷ Reuters, „Czech Communist party agrees to back minority government“, 2018. <<https://www.reuters.com/article/us-czech-government/czech-communist-party-agrees-to-back-minority-government-idUSKBN1JQ0DA>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²⁰⁸ Seán Hanley, Milada Anna Vachudova, „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296.

²⁰⁹ Čekijos Respublikos vyriausybė, „The speech of Prime Minister Andrej Babiš at the meeting with ambassadors“, 2018. <<https://www.vlada.cz/en/clenove-vlady/premier/speeches/the-speech-of-prime-minister-andrej-babis-at-the-meeting-with-ambassadors-162902/>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²¹⁰ Ten pat.

²¹¹ Vit Dostal Vit Dostal, et al., p. 44.

sulaukti ir rinkimų sistema. A. Babišo siūlymu, parlamentą galėtų sudaryti vieni rūmai, mažesnis narių skaičius²¹².

Visa tai – tiesioginių prezidento rinkimų įtvirtinimas ir didesnės galios piliečiams suteikimas Čekijoje ateityje gali turėti įtakos augti A. Babišo ar kitų populistinių partijų įtakai vykdomoje valdžioje. Svarbesnių pokyčių, susijusių su demokratijos susitraukimui, populistams Čekijoje, kaip rodo Vengrijos pavyzdys, galėtų padėti pasiekti didesnė įtaka parlamente. Iki šiol A. Babišo įtaką ar jį liečiančius sprendimus, imdavosi riboti kitos parlamentinės jėgos²¹³.

4.2. Pasistumdymas su režimo oponentais – žiniasklaida ir nevyriausybinėmis organizacijomis

Viena svarbiausių Čekijos charakteristikų ilgą laiką buvo laikoma žiniasklaidos laisvė, iš dalies dėl nepriklausomo visuomeninio transliuotojo, kita vertus, dėl to, kad užsienio investuotojai menkai kišosi į privačios žiniasklaidos turinį ir jo formavimą. Tačiau nuo 2008 m. yra stebimas vis mažesnis visuomenės pasitikėjimas žiniasklaida²¹⁴, organizacijos „Reporteriai be sienų“ sudaromame žiniasklaidos laisvės tyrime Čekija nuo 2017 m. iki 2018 m. nukrito per vienuolika vietų ir užima 34 poziciją²¹⁵.

To priežastimi laikoma tai, kad pastaraisiais metais žiniasklaidos priemonių nuosavybė imta koncentruoti ir rasti vietos verslininkų rankose, kurie jos nevengė naudoti savo politinei įtakai didinti²¹⁶. 2013 m. A. Babišas įsigijo žiniasklaidos kompaniją MAFRA, anksčiau priklausiusią šveicarų bei vokiečių kompanijoms, spausdinančią vienus įtakingiausių Čekijoje laikraščių ir įsigijo didžiausią auditoriją turinčią radijo stotį „Radio Implus“. Po metų naujasis savininkas atleido du apie jo valdomą bendrovę „Agrofert“ kritiškai atsiliepusius žurnalistus²¹⁷. Negana to, pastebima, kad privačios žiniasklaidos turinys yra šališkesnis nei pateikiamas visuomeninių transliuotojų. Didžiausios kritikos yra sulaukusi A. Babišui šiuo metu priklausanti MAFRA grupė²¹⁸. Būdamas finansų ministru, jis yra

²¹² Andrej Babiš, „What I Dream of When I Happen to Sleep“, Czech Print Center, 2017. <https://issuu.com/andrejbabis/docs/what_i_dream_of_when_i_happen_to_sleep> [Žiūrėta 2019-04-30]

²¹³ 2017 m. pavasarį, pasirodžius kaltinimams apie vengimą mokėti mokesčius, parlamentas panaikino A. Babišo neliečiamybę. Jis ją susigražino tais pačiais metais laimėjęs rinkimus. 2018 m. parlamentas tai padarė dar kartą, kelios dienos prieš taip pat atsisakydamas pasitikėti A. Babišo sudaryta vyriausybe.

²¹⁴ Vit Dostal, et al, p. 45.

²¹⁵ Reporters Without Borders, „Czech Republic: Journalists Welcomed with AK-47“, 2018. <<https://rsf.org/en/czech-republic>> Žiūrėta 2019-04-30]

²¹⁶ Petra Guasti, Zdenka Mansfeldová, Martin Myant, „Sustainable Governance Indicators 2018. Czech Republic report 2018“, Bertelsmann Stiftung, 2018.

²¹⁷ Norman Eisen, Andrew Kenealy, „Czech Republic“, Cituota iš Alina Polyakova ir autoriai „The anatomy of Illiberal States: assessing and Responding to Democratic Decline in Turkey and Central Europe“, *Foreign Policy at Brookings*, 2019.

²¹⁸ 2017 m. pavasarį nutenkinti slapti įrašai parodė, kad dabartinis šalies premjeras A. Babišas svarstė, kaip savo valdomai žiniasklaidos grupei MAFRA priklausančiuose kanaluose ir radijo stotyje „Radio Impuls“ kompromituoti politinius oponentus. Po šių įrašų pavišimo socialiniame tinkle „Twitter“, jis buvo pašalintas iš B. Sobotkos vyriausybės.

naudojęs padėti tam, kad nutildytų kai kurias žiniasklaidos priemones. Pavyzdžiui, 2014 m. grasino naujienų portalo „Echo24“ savininkui finansiniais jo veiklos tyrimais²¹⁹, 2018 m. padavė slovakų dienraštį „Nový Čas“ į teismą už tai, kad paskelbė apie jo bendradarbiavimą su komunistų saugumo pajėgomis²²⁰.

Pro politikų akis nepraslydo ir visuomeninio transliuotojo Čekijoje veikla. 2017 m. parlamento renkama Čekijos televizijos taryba (Rada České televize) atmetė A. Babišo skundus dėl su juo susijusių reportažų viešinimo. Politikas tai pavadino politinių partijų daromo spaudimo visuomeniniam transliuotojui atspindžiu²²¹. Prezidento M. Zemano atstovas spaudai be atvangos kritikavo Čekijos televizijoje pateikiamą prezidento įvaizdį, euroskeptiškos politinės jėgos „Laisvė ir tiesioginė demokratija“ (Svoboda a přímá demokracie) lyderis Tomio Okamura yra sakęs, kad šis kanalas turėtų būti nacionalizuotas, o finansavimas pakeistas iš licencijos mokesčio į tiesiogiai skiriamą valstybės²²². Tokius siūlymus anksčiau yra palaikę ir M. Zemanas, ir komunistų partija. 2017 m. rudenį Čekijos televizija prieš parlamento rinkimus atsisakė rodyti dokumentinį filmą apie neigiamą A. Babišo valdytos bendrovės „Agrofert“ poveikį šalies kaimo vietovėms, sprendimą motyvuodama tuo, kad filmas nerodo nieko, kas iki tol dar nebuvo transliuojama per televiziją²²³.

Nepasitikėjimas nevyriausybinėmis organizacijomis Čekijoje taip pat auga: 2008 m. jomis pasitikėjo 40 proc. šalies gyventojų, nepasitikėjo 32 proc., 2018 m. atitinkamai 36 proc. ir 51 proc. gyventojų²²⁴. Nepaisant to, kad teisinėje sistemoje neegzistuoja jokie teisiniai nevyriausybinių organizacijų veiklos ribojimai, aplinka, kurioje jos veikia, darosi ne tokia svetinga. Prezidentas M. Zemanas jas yra apibūdinęs kaip „dėles ant valstybės biudžeto²²⁵“, daugiausiai dėmesio iš politinių partijų sulaukia tokios organizacijos kaip „People in Need“ ir „Open Society Foundations“²²⁶.

²¹⁹ Seán Hanley, Milada Anna Vachudova, „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296.

²²⁰ The Slovak Spectator, „Babiš sues the Slovak daily, wants €1 million“, 2018. <<https://spectator.sme.sk/c/20812216/babis-sues-slovak-daily-for-story-citing-former-secret-agent-wants-a-million-euros.html>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²¹ Mediaguru, „Babiš u Rady ČT neuspěl se svými stížnostmi“, 2017. <<https://www.mediaguru.cz/clanky/2017/06/babis-u-rady-ct-neuspel-se-svymi-stiznostmi/>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²² Irozhlas, „Okamura: Chceme zrušit Senát a zestátnit Českou televizi a Český rozhlas“, 2017, <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/tomio-okamura-senat-zruseni-financovani-spd-cesky-rozhlas_1710232153_gol> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²³ Aktuálně.cz, „Česká televize stopla film Selský rozum o Andreji Babišovi“, 2017, <<https://magazin.aktualne.cz/televize/film-selsky-rozum-o-babisovi-odvysila-ct-az-po-volbach/r~075962b4992911e7b4dc0025900fea04/?redirected=1510755732>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²⁴ Vit Dostal, et al, p. 46.

²²⁵ Čekijos prezidentūra, „Rozhovor prezidenta republiky pro Parlamentní listy“, 2017. <<https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/vybrane-projevy-a-rozhovory/rozhovor-prezidenta-republiky-pro-parlamentni-listy-25-13151>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²⁶ Lubomír Kopeček, „Nations in Transit 2018: Czech Republic“, *Freedom House*, 2018.

Taigi kol kas tiek prezidentas, tiek ministras pirmininkas, stebėdami žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės šalyje veiklą, apsiriboja daugiau tiesiogine kritika arba, A. Babišo valdomos grupės MAFRA atveju, tiesioginiu jos valdymu su keliomis išimtimis, pavyzdžiui, atleidžiant kelis žurnalistus. Daugiau valdančiųjų dėmesio yra sulaukęs nebent Čekijos visuomeninis transliuotojas, bet ir tai dėl asmeninių A. Babišo interesų. Kol kas nėra kalbama apie jokių institucinius pokyčius ar didesnę visos žiniasklaidos priemonių kontrolę vyriausybinio lygmeniu.

4.3. Korumpuota alternatyva korupcijai

Dabartinis šalies ministras pirmininkas A. Babišas į politiką įžengė tik 2013 m., tačiau šiuo metu yra laikomas vienu populiariausių politikų šalyje, turtus susikrovęs dešimtajame dešimtmetyje, žemės ūkio, maisto pramonės ir žiniasklaidos magnatas²²⁷. Savo politinę karjerą jis pradėjo pristatydamas save kaip technokratinę alternatyvą tradicinėms partijoms, o valstybės valdymą matydamas kaip vadovavimą verslo kompanijai, kurios vyriausybę sudaro ANO nariai ir savo sričių ekspertai²²⁸. 2017 m. rinkiminės kampanijos metu jis skundėsi buvęs neteisėtai persekiojamas ir nutildytas egzistuojančio *isteblišmento* – žiniasklaidos, tradicinių partijų ir kitų Čekijos visuomenės jėgų²²⁹, save laikydamas „pirmu priešū šioje sistemoje“²³⁰. Leidinyje „What I Dream About When I Happen to be Sleeping“, laikomoje jo asmenine Čekijos demokratijos vizija, 2017 m. jis kritikavo esamus politinius lyderius dėl to, kad jie užmerkia akis korupcijai šalyje, nesilaiko pažadų ir susitarimų, engia verslininkus, teisėjus vadino mafijos atstovais, partijas laikė atskaitingomis už tai, kad nuo dienos, kai skilo Čekoslovakija, buvo išvaistyti milijonai kronų. Politinės partijos ANO įkūrimą jis pateikė kaip galimybę spręsti susidariusią situaciją – priešingu atveju, korumpuoti, tik savo intereso vedami politiniai lyderiai „paskandins kelias ateinančias kartas didelėse skolose“²³¹. Jis taip pat siūlo įtvirtinti mažoritarinę, „100 proc. atsakomybės“ perduodant vyriausybei bei daugiau įtakos tiesiogiai renkamiems regionų lyderiams, centralizuotą politinę sistemą, kurioje neegzistuoja „pavarų ir atsvarų“ sistema, tokiu būdu siekiant didesnio efektyvumo ir tvarkos valstybėje, palaiko „ekonominį nacionalizmą“, idėją „Make Czechia Great Again“²³², tad tiek dėl savo turto, tiek dėl idėjų bendrumo kartais yra laikomas Čekijos Donaldu Trumpu.

2017 m., ANO tapus antra pagal dydį parlamentine partija, A. Babišas užėmė premjero pavaduotojo ir finansų ministro postus. Eidamas pareigas, jis pakeitė Čekijos mokesčių inspekcijos

²²⁷ Forbes, „Andrej Babiš“, 2019. <<https://www.forbes.com/profile/andrej-babis/#7c75381021ee>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²²⁸ Lenka Bustikova, Petra Guasti, „The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe?“, *Politics and Governance*, 4(5), p. 166-176, 2017.

²²⁹ Seán Hanley, Milada Anna Vachudova, „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296.

²³⁰ Henry Foy, „Lunch with the FT: Andrej Babiš“, *The Financial Times*, 2016. <<https://www.ft.com/content/83908fd2-d4a5-11e5-829b-8564e7528e54>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²³¹ Andrej Babiš, „What I Dream of When I Happen to Sleep“, Czech Print Center, 2017.

²³² Ten pat.

(Generální finanční ředitelství) ir Finansinių tyrimų departamento (Finanční analytický úřad) vadovus, bendrovei „Agrofert“ artimais žmonėmis, kaip ministras kontroliavo šalies institucijas, atsakingas už finansines veiklas ir mokesčius. 2016 m. pradėjusi veikti Elektroninė pardavimų registravimo sistema davė jam priėjimą prie dar didesnio kiekio su prekyba susijusių duomenų²³³. 2017 m. jis pats tapo ministru pirmininku, tokiu būdu užsitikrindamas imunitetą nuo kriminalinio persekiojimo dėl ES lėšų švaistymo. Sudaryti vyriausybę jam, apžvalgininkų teigimu, padėjo prezidentas M. Zemanas, pažadėjęs palaikymą nesėkmės atveju ir tokiu būdu apeidamas parlamentą²³⁴. 2018 m. visoje šalyje protestavę čekai reikalavo A. Babišo atsistatydinti dėl pasirodžiusių pranešimų apie Kryme laikomą jo sūnų, tokiu būdu užtikrinant, kad jis neliudys apie neteisėtai gautas ES subsidijas žemės ūkiui²³⁵. Ministras pirmininkas tokius teiginius atmetė.

Tad nerimą kelia ne tik kategoriškos A. Babišo pastangos neigti bet kokią su jo esą neteisėta veikla ar komunistine praeitimi susijusią informaciją, bet ir kaip reakcija į tai jo plėtojamas naratyvas: save A. Babišas laiko esamo politinio režimo taikiniu, su kuriuo susidoroti nusprendė dėl savo įtakos mažėjimo bijantys politiniai oponentai. Pastaruosius jis pateikia kaip grėsmę ne tik sau ir savo veiklai, bet ir visuomenei – jei nebus imtasi priemonių tvarkai valstybėje palaikyti (tai yra korupcijai suvaldyti), kentėti teks ne vienai kartai²³⁶. Kol kas ministras pirmininkas apsiriboja tik retorika, tačiau jo Čekijos ateities vizijoje įvardinti sprendimai – įrankiai vykdomąją valdžią koncentruoti vienose rankose – gali turėti neabejotinos įtakos demokratijos traukimuisi.

4.4. Reakcija į migrantų antplūdį

Ypatingai didelio politinių lyderių dėmesio Čekijoje sulaukia į šalį plūdę pabėgėliai ir migrantai, laikyti ne kuo kitu, o grėsme šalies suverenitetui ir nacionaliniam saugumui. Tiek prezidentas M. Zemanas, tiek ministras pirmininkas A. Babišas yra tikinę, kad migrantai nesirenka Čekijos kaip nuolatinės gyvenamosios vietos, šalis neabejotinai patirs sunkumų išsaugant savo gyvenimo būdą ir palaikant saugumą²³⁷. 2017 m. A. Babišas sakė Čekijoje nenorintis nė vieno

²³³ Seán Hanley, Milada Anna Vachudova, „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296..

²³⁴ Lenka Bustikova, Petra Guasti, „The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe?“, *Politics and Governance*, 4(5), 2017, 166-176.

²³⁵ BBC, „Andrej Babis: Czech PM denies son was kidnapped“, 2018. <<https://www.bbc.com/news/world-europe-46194329>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²³⁶ Andrej Babiš, „What I Dream of When I Happen to Sleep“, Czech Print Center, 2017.

²³⁷ Lenka Bustikova, Petra Guasti, „The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe?“, *Politics and Governance*, 4(5), 2017, 166-176.

pabėgėlio²³⁸, o M. Zemanas pridūrė, kad „niekas čia jų nekvietė“, lygino juos su cunamiu²³⁹, vadino islamistais, atvykusiais pavergti Europą²⁴⁰ ir nusikaltėliais²⁴¹, teigė poreikį apsiginkluoti nuo terorizmo grėsmės, pridūręs, kad galbūt palaikytų sienos pasienyje statybas²⁴². Ministro pirmininko pozicija šiek tiek kitokia – kritikų kaltinamas anti-imigracinėmis nuostatomis ir, kai reikia spręsti klausimus, susijusius su naštos dalybomis, euroskepticizmu, A. Babišas atkerta: „Esu geriausia, ką galite gauti²⁴³“. Jo teigimu, siekiant apsaugoti ES nuo plintančios radikalizacijos, reikia atkreipti dėmesį į tiek Čekijoje, tiek kitose valstybėse keliamas idėjas, oponuojančias, pavyzdžiui, pabėgėlių kvotų nustatymui. „Mes turime kovoti dėl europietiško laisvų – laisvo asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo“, – interviu žurnalistams yra sakęs A. Babišas. Tam yra svarbu, jo nuomone, saugoti išorines ES sienas, stiprinti vidaus saugumą ir didinti pajėgumus atlaikyti terorizmo ir hibridinio karo grėsmes²⁴⁴ ir ginti režimą nuo tokių politinių veikėjų kaip „Laisvė ir tiesioginė demokratija“ lyderis Tomio Okamura.

4.5. Išvados apie Čekiją

Apibendrinant Čekijos politinių lyderių veiksmus, galima daryti išvadą, kad sugrėsminimas jiems yra būtina, tačiau nepakankama priemonė imtis sprendimų, leidžiančių savo rankose konsoliduoti galią. Neretai tai greičiau politinės konkurencijos išdava nei nepaprastųjų priemonių naudojimas saugumo motyvais.

7 lentelė. Politinių lyderių veiksmai Čekijoje, leidžiantys savo rankose konsoliduoti galią ir vedantys į demokratijos susitraukimą

	Tikslas	Metodai/neparastosios priemonės
Pirmasis žingsnis		

²³⁸ Brian Kenety, „PM Andrej Babiš: ‘Why Should We Be Caring For Syrian Orphans?’“, *Radio Praha*, 2018. <<https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/pm-andrej-babis-why-should-we-be-caring-for-syrian-orphans>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²³⁹ Aubrey Allegretti, „Czech President Miloš Zeman Says Refugees Are Like A ‘Tsunami That Will Kill Him’“. *Huffington Post*, 2015. <http://www.huffingtonpost.co.uk/2015/09/01/eu-migrant-crisis-refugees-tsunami-czech_n_8069350.html?1441098945&> [Žiūrėta 2019-04-30]

²⁴⁰ Britské listy, „Czech President Miloš Zeman: The immigrants are islamists. They are trying to subjugate Europe“, 2015. <<http://blisty.cz/art/79737.html>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²⁴¹ Britské listy, „Czech President Miloš Zeman: The refugees are criminals“, 2015. <<http://blisty.cz/art/79745.html>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²⁴² Lubomír Kopeček, „Nations in Transit 2018: Czech Republic“, *Freedom House*, 2018.

²⁴³ Siegfried Morkowitz, Andrew Gray, „Babiš to EU: If you think I’m bad, Czech out the other guy“, *Politico.eu*, 2018. <<https://www.politico.eu/article/andrej-babis-to-eu-if-you-think-im-bad-czech-out-the-other-guy-migration-quotas-euroskepticism/>> [Žiūrėta 2019-04-30]

²⁴⁴ Čekijos Respublikos vyriausybė, „The speech of Prime Minister Andrej Babiš at the meeting with ambassadors“, 2018. <<https://www.vlada.cz/en/clenove-vlady/premier/speeches/the-speech-of-prime-minister-andrej-babis-at-the-meeting-with-ambassadors-162902/>> [Žiūrėta 2019-04-30]

Nusitaikyti į valstybės „arbitrus“	Užsitikrinti įtaką ir kontrolę	Žiniasklaidos priemonių (kompanijos MAFRA ir stoties „Radio Impuls“) perėmimas; Visuomeninio transliuotojo vadovo pakeitimas į valdančiajai daugumai palankesnę; Statytiniai jėgos struktūrose; <i>Egzistencinė grėsmė: korupcija</i> <i>Referencinis objektas: valstybės funkcijos</i>
Antrasis žingsnis		
Nusitaikyti į oponentus	Atgrasyti nuo kritikos	Spaudimas žurnalistams žodinėmis atakomis, netiesiogiai apribojant veiklą; Žiniasklaidos priemonių koncentravimas vienosė rankose; Spaudimas nevyriausybinėms organizacijoms žodinėmis atakomis.
Trečiasis žingsnis		
Pakeisti valdymo taisykles	Sutelkti valdžią į vienas rankas	Planuojamas užtikrinti referendumų nacionaliniu lygmeniu teisinis reguliavimas, tiesioginiai vietos lyderių rinkimai; Tradicinių partijų veiklos neigimas, apeliuojant į jų keliamą grėsmę tiesioginei demokratijai; <i>Egzistencinė grėsmė: korupcija</i> <i>Referencinis objektas: valstybės funkcijos</i>

Išvados

Ryškesniausiai demokratijos traukimosi procesai, kuriems įtaką daro politinių lyderių siekis savo rankose konsoliduoti valdžią, stebimi Vengrijoje ir Lenkijoje: valdžioje įsitvirtinusi dauguma ir jos politiniai lyderiai nusitaikė į valdžios „arbitrus“ ir oponentus. Procesus, kuriais V. Orbanas konsolidavo savo valdžią Vengrijoje, galima skirstyti į du etapus. 2010–2014 m. laikotarpyje demokratijos traukimuisi įtakos galėję turėti sprendimai buvo įgyvendinami greitai ir vienas po kito. Svarbiausiu tokių veiksmų motyvu buvo įvardijamas siekis apsaugoti šalį nuo praeityje jai kenkusių veikėjų įtakos, ginti jos suverenitetą. Apeliuodami į grėsmes teisės viršenybės principui, žiniasklaidai ir visuomenės identitetui, politiniai šalies lyderiai ėmėsi nepaprastųjų priemonių, daug dėmesio skyrė sistemos lojalumo ir institucijų kontrolės užsitikrinimui, taip pat stengėsi atriboti režimo oponentus nuo kritikos valdančiosios daugumos sprendimams ir priimti sprendimus, leidžiančius išlaikyti valdžią savo rankose ilgesnį laiką. Valdančiosios partijos skelbė galimą „valstybės užgrobimą“, pasikėsinant į jos funkcijas, žiniasklaidos laisvę ir pan. 2015–2018 m. laikotarpio sprendimams didelę įtaką turėjo 2015 m. Europoje kilusi migrantų krizė. Svarbiausiu valdžios priešų tapo ne tik patys pabėgėliai, bet ir problemų spręsti nesugebanti ES bei jos politiniai lyderiai, nejaučiantys visuomenės pulso. Tad valstybę buvo užsimota ginti nuo priešų – užsienio veikėjų finansuojamų nevyriausybinų organizacijų, imtų vadinti užsienio agentais, ir ginti jos suverenitetą. Liberalioji demokratija to, V. Orbano teigimu, padaryti jau nėra pajėgi.

Lenkijoje matyti panašios tendencijos. Valdžioje įsitvirtinus partijai „Teisė ir teisingumas“, buvo įgyvendinti neretai nekonstituciniais laikyti sprendimai, palietę šalies teismų sistemą, visuomeninį transliuotoją, ypač daug dėmesio buvo skirta priemonėms, valdančiųjų teigimu, saugančioms visuomenės moralę ir tapatybę. „Teisė ir teisingumas“ strategiją, nukreiptą prieš konstitucinį teismą, galima skirstyti į tris dalis: pirmiausia reikėjo paneigti opozicijos deleguotų konstitucinio teismo teisėjų galią, vėliau priimti teisės aktus, skirtus paralyžiuoti teismo darbą, galiausiai, paskirti valdančiajai partijai lojalius teisėjus. Visa tai politiniai lyderiai pateisina kaip siekį apsaugoti šalį nuo išsikerojusios korupcijos, politizacijos bei nepotizmo. Buvusių politikų ir teisėjų keliamą grėsmę demokratijai „Teisės ir teisingumo“ atstovai aiškina komunizmo grįžimu. Lygiagrečiai buvo imtasi žiniasklaidos kontrolės, daugiausiai dėmesio skiriant visuomeniniam transliuotojui. Politinius oponentus nevengiančiame kritikuoti TVP buvo pakeistas vadovas, visuomeninio transliuotojo biudžetą bandoma tiesiogiai susieti su valstybės. Siekdami užtikrinti valstybės politinės sistemos tęstinumą, kitaip tariant, valdžioje išsilaikyti kuo ilgiau ir kiek įmanoma sumažinti opozicijos įtaką rinkimų stebėjimui ir įgyvendinimui, valdantieji į savo rankas perėmė rinkimus prižiūrinčių institucijų kontrolę. Susidūrę su kritika valstybės viduje ir išorėje, jie savo sprendimus grindžia visuomenės jiems suteiktu mandatu, arba nukreipia

priekaištus atgal (pavyzdžiui, kaltindami ES ar kitas tarptautines institucijas savo įgaliojimų viršijimu, bandymu apriboti Lenkijos suverenitetą).

Čekai, priešingai nei lenkai ar vengrai, nesiėmė pertvarkyti šalies teismų sistemos. Tai, viena vertus, galima paaiškinti pakankamai paprastai: A. Babišo vadovaujama ANO tik po ilgų derybų sudarė koaliciją su socialdemokratais, jų mažumos vyriausybę remia tik komunistų partija, todėl valdantieji neturi daugumos, reikalingos įvairiems sprendimams priimti nesitariant. Kita vertus, šalies politiniame lauke sklandantys sprendimai daugiau galios atiduoti visuomenei įtvirtinant referendumus nacionaliniu lygmeniu, taip pat dar 2013 m. įsigaliojęs sprendimas prezidentus rinkti tiesiogiai, verčia kalbėti apie sparčiai įsigalinti populizmą ne tik retorikoje, bet ir politinių lyderių veiksmuose. Čekijos politinių lyderių demonstruojamas priešiškus pabėgėliams ir migrantams – visose su šiuo iššūkiu susidūrusiose valstybėse stebima tendencija. Tačiau nei A. Babišas, nei M. Zemanas nesiėmė konkrečių politikos įgyvendinimo priemonių drausti ar kitaip riboti prieglobsčio prašytojus šalyje, A. Babišas oficialiai, ypač ES kontekste, deklaruoja ryžtą spręsti su jais susijusius klausimus, tačiau nevensia migracijos minėti kaip grėsmės nacionaliniam saugumui.

Daugiausiai įtakos demokratijos traukimuisi Slovakijoje, nepriklausomai nuo politinių lyderio elgesio, turi korupcinės praktikos. Nepaisant to, politiniai lyderiai imasi nepakankamai priemonių šiai ligai gydyti. Nuo 2012 m. šalyje itin sustiprėjo atakos prieš žiniasklaidą, pokyčių patyrė šalies rinkimų sistema, politikai ėmė abejoti nevyriausybinių sektoriaus veikla. Daugiausiai dėmesio Slovakijos politiniai lyderiai skyrė kai kurių institucijų kontrolės užsitikrinimui ir režimo kritikų atgrasymui. Kaltindami protestuotojus anti-vyriausybine veikla, jie siekė apginti demokratinį Slovakijos režimą. Daugelis politinių lyderių sprendimų su procesais Lenkijoje ir Vengrijoje gali būti lyginami tik pobūdžiu, bet ne mastu, todėl nėra pagrindo kalbėti apie sistemingą atsitraukimą nuo demokratijos. Su tuo siejami procesai taip pat yra itin retai sugrėsminami.

Apibendrinant tyrimą, galima daryti tokias išvadas:

1. Vengrijoje, Lenkijoje, Slovakijoje ir Čekijoje stebimo demokratijos susitraukimo procesai yra susiję su politinių lyderių siekiu savo rankose konsoliduoti valdžią;
2. Daugiausiai politinių lyderių dėmesio sulaukia teismų sistema, žiniasklaida, nevyriausybinių organizacijų veikla, rinkimų taisyklės;
3. Lenkijoje, Vengrijoje yra stebimas sistemingas atsitraukimas nuo demokratijos, Čekijoje – jo užmuozgos, Slovakijoje apie tai kalbėti nėra pagrindo;
4. Lenkijoje ir Vengrijoje vidaus ir išorės procesų sugrėsminimas (pavyzdžiui, politinių oponentų įtaka šalies institucijose arba ES radikalizacija) yra naudojamas sprendimų šalies viduje priėmimui

pateisinti. Lenkijoje tai stebima visose išskirtose srityse, Vengrijoje sugrėsminimo taktika nenaudojama tik keičiant rinkimų taisykles.

5. Čekijoje ir Slovakijoje yra stebimas tik vidaus procesų sugrėsminimas. Išorės procesų saugumizacija politinių lyderių siekiui konsoliduoti kol kas nenaudojama.

6. Kaip rodo atliktas tyrimas, vidaus grėsmių saugumizavimas yra būtina priemonė valdančiesiems politikams, siekiantiems įgauti valdžios kontrolę ir apriboti politinės konkurencijos ir oponavimo galimybes, o išorės grėsmių sugrėsminimas – papildomas, bet nebūtinai veiksnys valdžios demokratijos susitraukimui valstybėje.

Taigi, demokratijos traukimosi Višegrado valstybėse – Vengrijoje, Lenkijoje, Slovakijoje ir Čekijoje – prielaidos skirtingos tiek, kiek skirtingos šalyse įsitvirtinusio režimo įsitvirtinimo sąlygos. Tačiau vadovaujamosi panašia schema – valdžią šalyse siekiantys įtvirtinti politiniai lyderiai riboja demokratinės institucijas, grasina teismų sistemos nepriklausomybei, visuomenės aktyse diskredituoja žiniasklaidą ir jos laisvę, kvestionuoja pilietinėje visuomenėje susiformavusias nevyriausybinės organizacijas. Visa tai atliekama imantis nepaprastųjų priemonių arba sugrėsminant šalies viduje bei išorėje vykstančius procesus. Atliktas tyrimas leidžia pastebėti bendrus dėsningumus ir užčiuopti panašias tendencijas visose keturiose valstybėse. Ateities tyrimams, besiaiškinantiems, kokią įtaką politiniams lyderiams gali turėti aplinka, kurioje jie veikia ir priima sprendimus, tai brėžia tvirtą pagrindą.

Literatūros sąrašas

1. Ageštam, O., „The Patterns of Democratic Backsliding. Systematic Comparison of Hungary, Turkey and Venezuela“, Södertörns högskola | Institutionen för Samhällsvetenskap, Magistro darbas, 2018.
2. Ágh, A., „The Decline of Democracy in East-Central Europe: Hungary as the Worst-Case Scenario“, *Problems of Post-Communism*, 5-6(63), 2016, 277-287.
3. Ágh, A., „The Deconsolidation of Democracy in East-Central Europe: The New World Order and the EU’s Geopolitical Crisis“, *Politics in Central Europe*, 3(12), 2017, 7–36.
4. Ágh, A., Dieringer, J., Bönker, F., „Sustainable Governance Indicators 2018“, *BertelsmannStiftung*, 2018.
5. Aktuálně.cz, „Česká televize stopla film Selský rozum o Andreji Babišovi“, 2017, <<https://magazin.aktualne.cz/televize/film-selsky-rozum-o-babisovi-odvysila-ct-az-povlbach/r~075962b4992911e7b4dc0025900fea04/?redirected=1510755732>>
6. Allegretti A., „Czech President Miloš Zeman Says Refugees Are Like A ‘Tsunami That Will Kill Him’“, *Huffington Post*, 2015. <http://www.huffingtonpost.co.uk/2015/09/01/eu-migrant-crisis-refugees-tsunami-czech_n_8069350.html?1441098945&>
7. Anderson, E., „Orbán slams Brussels ‘elite’ who’ve ‘lost touch with reality’“, *Politico.eu*, 2019. <<https://www.politico.eu/article/hungary-viktor-orban-slams-brussels-elite-whove-lost-touch-with-reality/>>
8. AP, „The Latest: Poland prime minister defends courts legislation“, 2017. <<https://www.apnews.com/ec4763849a774df69c267e02635de99f>>
9. Associated Press, „Rightwing Law and Justice Party wins overall majority in Polish election“, 2015. <<https://www.theguardian.com/world/2015/oct/27/poland-law-justice-party-wins-235-seats-can-govern-alone>>
10. Babiš, A., „What I Dream of When I Happen to Sleep“, *Czech Print Center*, 2017. <https://issuu.com/andrejbabis/docs/what_i_dream_of_when_i_happen_to_sl>
11. Bajomi-Lazar, P., „Hungary - Media Landscape“, *European Journalism Centre (EJC)*, 2019. <<https://medialandscapes.org/country/hungary>>
12. Bánkuti, M., Halmani, G., Scheppele, K., L., „Hungary’s Illiberal Turn: Disabling the Constitution“, *Journal of Democracy*, 3(23), 2012, 2.
13. Batory, A., „Populists in government? Hungary's "system of national cooperation"“, *Democratization*, 2(23), 2016, 283-303.
14. BBC, „Andrej Babis: Czech PM denies son was kidnapped“, 2018. <<https://www.bbc.com/news/world-europe-46194329>>
15. BBC, „Poland's Constitutional Court clashes with new government“, 2016. <<https://www.bbc.com/news/world-europe-35766482>>
16. Bermeo, N., „On Democratic Backsliding“, *Journal of Democracy*, 1(27), 2016, 5–16.
17. BNS, „J.Kaczynskis LGBT teises vadina grėsme Lenkijai“, *15min.lt*, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/j-kaczynskis-lgbt-teises-vadina-gresme-lenkijai-57-1136000?copied>>
18. BNS, „Jaroslawas Kaczynskis pasmerkė konstitucinį teismą per vyriausybės palaikymo mitingą“, *15min.lt*, 2015. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/jaroslawas-kaczynskis-pasmerke-konstitucini-teisma-per-vyriausybes-palaikymo-mitinga-57-554733?copied>>
19. BNS, „Lenkija kitamet greičiausiai atsisakys televizijos licencijos mokesčio“, 2018. <<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/medijos/lenkija-kitamet-greiciausiai-atsisakys-televizijos-licencijos-mokesciu-921-910824?copied>>

20. Boffey, D., „Orbán claims Hungary is last bastion against 'Islamisation' of Europe“, *The Guardian*, 2018. <<https://www.theguardian.com/world/2018/feb/18/orban-claims-hungary-is-last-bastion-against-islamisation-of-europe>>
21. Bogaards, M., „De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy“, *Democratization*, Routledge, Taylor and Francis Group, 8(25), 2018, 1481-1499.
22. Brian Kenety, „PM Andrej Babiš: ‘Why Should We Be Caring For Syrian Orphans?’“, *Radio Praha*, 2018. <<https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/pm-andrej-babis-why-should-we-be-caring-for-syrian-orphans>>
23. Britské listy, „Czech President Miloš Zeman: The immigrants are islamists. They are trying to subjugate Europe“, 2015. <<http://blisty.cz/art/79737.html>>
24. Britské listy, „Czech President Miloš Zeman: The refugees are criminals“, 2015. <<http://blisty.cz/art/79745.html>>
25. Brouillette, A., Bátorfy, A., Dragomir, M., Bognár, E., Holdis, D., „The Media Pluralism Monitor. Hungary“, Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2016.
26. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, „Country Report on Human Rights Practices for 2013: Slovakia“, Washington, D.C, 2014. <<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dliid=220330>>
27. Bustikova, L., Guasti, P., „The Illiberal Turn or Swerve in Central Europe?“, *Politics and Governance*, 4(5), 2017, 166-176.
28. Buzogány, A., „Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation?“, *Democratization*, 2017, 1-19.
29. Capoccia, G., „Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe“, *Baltimore: Johns Hopkins University Press*, 2005.
30. Čekijos prezidentūra, „Rozhovor prezidenta republiky pro Parlamentní listy“, 2017. <<https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/vybrane-projevy-a-rozhovory/rozhovor-prezidenta-republiky-pro-parlamentni-listy-25-13151>>
31. Čekijos Respublikos vyriausybė, „The speech of Prime Minister Andrej Babiš at the meeting with ambassadors“, 2018. <<https://www.vlada.cz/en/clenove-vlady/premier/speeches/the-speech-of-prime-minister-andrej-babis-at-the-meeting-with-ambassadors-162902/>>
32. Čekijos Respublikos vyriausybė, „The speech of Prime Minister Andrej Babiš at the meeting with ambassadors“, 2018. <<https://www.vlada.cz/en/clenove-vlady/premier/speeches/the-speech-of-prime-minister-andrej-babis-at-the-meeting-with-ambassadors-162902/>>
33. Čekijos statistikos departamentas, 2018.
34. Chapman, A., „Pluralism Under Attack: The Assault on Press Freedom in Poland“, *Freedom House*, 2017.
35. Cianettia, L., Dawsonb J., Hanley, S., „Rethinking “democratic backsliding” in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland“, *East European Politics*, Routledge, Taylor and Francis Group 3(34), 2018, 243-256.
36. Cienski, J., „Poland’s PiS warns critics: We’re not changing, get used to it“, *Politico.eu*, 2016. <<https://www.politico.eu/article/jaroslav-kaczynski-constitutional-tribunal-polands-pis-warns-critics-were-not-changing-get-used-to-it/>>
37. Cienski, J., Baume, M. de La, „Poland and Commission plan crisis talks“, *Politico.eu*, 2016. <<https://www.politico.eu/article/poland-and-commission-plan-crisis-talks/>>
38. Civic Space Watch, „HUNGARY: The state of the media“, 2017. <<https://civicspacewatch.eu/hungary-the-state-of-the-media/>>

39. Council of Europe, „Commissioner calls on Hungary’s National Assembly to reject law on foreign-funded NGOs“, Letter to the Speaker of the National Assembly of Hungary, Mr László Kövér, 2017, <<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-calls-on-hungary-s-national-assembly-to-reject-law-on-foreign-funded-ngos>>
40. Cuprik, R., „Fico, cabinet to ignore Denník N daily after cartoons“, The Slovak Spectator, 2015. <<https://spectator.sme.sk/c/20057325/fico-cabinet-to-ignore-dennik-n-daily-after-cartoons.html>>
41. D’Anieri, P. „Autocratic Diffusion and Pluralization of Democracy“. Cituota iš Louis W. Pauly, Bruce W. Jentleson, „Power in a Complex Global System“, Routledge, 2014.
42. Davies, Ch., „Hostile Takeover: How Law and Justice Captured Poland’s Courts“, Freedom House, 2018.
43. Deutsche Welle, „Viktor Orban: Era of 'liberal democracy' is over“, 2017. <<https://www.dw.com/en/viktor-orban-era-of-liberal-democracy-is-over/a-43732540>>
44. Diamond, L., „Developing Democracy: Towards Consolidation. The Johns Hopkins University Press, 1999.
45. Diamond, L., „Facing up to the democratic recession“, *Journal of Democracy*, National Endowment for Democracy and Johns Hopkins University Press, 1(26), 2015.
46. Diamond, L., „The Spirit of Democracy“, Times Books, 2008.
47. Dickson, D., „How Democracies Die“, University of San Diego.
48. Dostal, V., Györi, L., Meseznikov, G., Przybylski, W., Zgut, E., „Illiberalism in the V4: Pressure Points and Bright Spots“, *Political Capital and Friedrich Naumann Stiftung*, 2018.
49. Dunai, M., „How Hungary's government shaped public media to its mould“, Reuters, 2014. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-media-insight/how-hungarys-government-shaped-public-media-to-its-mould-idUSBREA1108C20140219>>
50. Dunai, M., „Hungary's Orban makes rallying call to European nationalists“, Reuters, 2017. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-orban/hungarys-orban-makes-rallying-call-to-european-nationalists-idUSKBN16M1T4>>
51. Eisen, E., Kenealy, A., „Czech Republic“, Cituota iš Alina Polyakova ir autoriai „The anatomy of Illiberal States: assessing and Responding to Democratic Decline in Turkey and Central Europe“, Foreign Policy at Brookings, 2019.
52. European Commission for Democracy Through Law, „Opinion No. 833/2015: Opinion on Amendments to the Act of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal of Poland“, 2016. <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)001-e)> Europos Komisija, „European Commission closes infringement procedure on forced retirement of Hungarian judges“, Spaudos pranešimas, 2013.
53. Europos Komisija „Teisinės valstybės principas. Europos Komisija dėl Lenkijos kreipiasi į Europos Teisingumo Teismą, kad apsaugotų Lenkijos Aukščiausiojo Teismo nepriklausomybę“, Spaudos pranešimas, 2018.
54. Fish, M., S., „The Dynamics of Democratic Erosion“, 2001. Cituota iš Caroline Heidenberg, „Dwindling Democracy. A study of democratic backsliding in the European Union’s Eastern bloc“, Magistro darbas, Upsalos universitetas, 2017.
55. Fish, S., „Islam and Authoritarianism. World Politics“, 55(1), 2002, 4-37.
56. Forbes, „Andrej Babis“, 2019. <<https://www.forbes.com/profile/andrej-babis/#7c75381021ee>>
57. Freedom House, „Democracy in Crisis: Freedom House Releases Freedom in the World 2018“, 2018. <<https://freedomhouse.org/article/democracy-crisis-freedom-house-releases-freedom-world-2018>>

58. Freedom House, „Freedom in the world“, 2018. <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>>
59. Freedom House, „Illiberal democracy“, 2017. <<https://freedomhouse.org/report/modern-authoritarianism-illiberal-democracies>>
60. Freedom House, „Nations in Transit 2018. Slovakia“, 2018. <<https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/slovakia>>
61. Freedominfo.org, „Hungarian Lawmaker Seeks to Exempt Postal Service “, 2016. <<http://www.freedominfo.org/2015/07/hungary-proposes-higher-fees-longer-response-times/>>
62. Freedominfo.org, „Hungary Proposes Higher Fees, Longer Response Times“, 2016. <<http://www.freedominfo.org/2016/02/hungarian-lawmaker-seeks-to-exempt-postal-service/>>
63. Grugel, J., Bishop, M. L., *Democratization: A Critical Introduction*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
64. Guasti, P., Mansfeldová, Z., Myant, M., „Sustainable Governance Indicators 2018. Czech Republic report 2018“, *Bertelsmann Stiftung*, 2018.
65. Hanley, S., Vachudova, M., A., „Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic“, *East European Politics*, 2018, 276-296.
66. Heat, R., „Robert Fico calls reporters ‘dirty, anti-Slovak prostitutes’“, *Politico.eu*, 2016. <<https://www.politico.eu/article/robert-fico-calls-reporters-dirty-anti-slovak-prostitutes-foreign/>>
67. Heidenberg, C. „Dwindling Democracy. A study of democratic backsliding in the European Union’s Eastern bloc“, *Magistro darbas, Upsalos universitetas*, 2017.
68. Helsinki Foundations for Human Rights, „It Starts with the Personnel“, 2018. <<http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/04/It-starts-with-the-personnel.pdf>>
69. Herman, L., E., „Re-evaluating the post-communist success story: party elite loyalty, citizen mobilization and the erosion of Hungarian democracy“, *European Political Science Review*, 2(8), 2018, 251-284.
70. Hooper, M., „Poland“, Cituota iš Alina Polyakova ir autoriai „The anatomy of Illiberal States: assessing and Responding to Democratic Decline in Turkey and Central Europe“, *Foreign Policy at Brookings*, 2019.
71. Huber, E., Rueschemeyer, D., Stephens, J. D., „The Paradoxes of Contemporary Democracy: Formal, Participatory, and Social Dimensions“, *Comparative Politics*, 3(29), 1997, 323-342.
72. Hungarian Helsinki Committee, „Attacking the Last Line of Defence Judicial Independence in Hungary in Jeopardy“, 2018. <<https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Attacking-the-Last-Line-of-Defense-June2018.pdf>>
73. Hungarian Helsinki Committee, „Independence of the Judiciary Under Attack in Hungary“, *Organisation for the Security and Cooperation in Europe*, 2018. <<https://www.osce.org/odihr/393824?download=true> >
74. Irozhlas, „Okamura: Chceme zrušit Senát a zestátnit Českou televizi a Český rozhlas“, 2017, <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/tomio-okamura-senat-zruseni-financovani-spd-cesky-rozhlas_1710232153_gol>
75. K., Gleditsch, Ward, M., „Diffusion and the International Context of Democratization“, *International organization*, 60(4), 2006, 911-933.
76. Kneuer, M., Malová, D., Bönker, F., „Sustainable Governance Indicators 2018. Slovakia report 2018“, *Bertelsmann Stiftung*, 2018.
77. Kopeček, L. „Nations in Transit 2018: Czech Republic“, *Freedom House*, 2018.

78. Kornai, J., „Hungary’s U-Turn: Retreating from Democracy”, *Capitalism and Society*, 2(10), 2015, 1-26.
79. Lalíkm, T., „Tracing Constitutional Changes in Slovakia since 2008“, Comenius University, 2016. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2797586>
80. László, R., „The New Hungarian election system beneficiaries”, *Political Capital*, 2015.
81. Levitsky, S., Lucan A. Way, „The Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65, 2002.
82. Levitsky, S., Ziblatt, D., *How democracies die*, Penguin Random House LLC, New York, 2018.
83. Linz, J., „The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration“, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
84. Lust, E., Waldner, D., „Theories of Democratic change“, Research and Innovation Grants Working Papers Series, USAID, 2015.
85. MacDowall, A., „Illiberal Democracy: How Hungary’s Orban Is Testing Europe“, *World Politics Review*, 2014. <<https://www.worldpoliticsreview.com/articles/14699/illiberal-democracy-how-hungary-s-orban-is-testing-europe>>
86. Mainwaring, S., „Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination“, 1993. Cituota iš Ellen Lust, David Waldner, „Theories of Democratic change“, Research and Innovation Grants Working Papers Series, USAID, 2015.
87. Mainwaring, S., Pérez-Liñán, A., „Democratic Breakdowns and Survival”, *Journal of Democracy*, 2 (24), 2013, 123-137.
88. Malová, D., „Transformation Experiences in Slovakia Governing Uncertainty“, *International Policy Analysis*, Friedrich, Ebert, Stiftung, 2017.
89. Marcinkiewicz, K., Stegmaier, M., „Democratic elections in Poland face a new threat,” *The Washington Post*, 2018. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/01/11/free-elections-in-poland-face-new-threats-from-a-new-electoral-reform-bill/?utm_term=.7ac4e2bba6ba>
90. Matthes, C., Markowski, R., Bönker, F., „Sustainable Governance Indicators 2018. Poland“, *BertelsmannStiftung*, 2018.
91. Mediaguru, „Babiš u Rady ČT neuspěl se svými stížnostmi”, 2017. <<https://www.mediaguru.cz/clanky/2017/06/babis-u-rady-ct-neuspel-se-svyymi-stiznostmi/>>
92. Miniotaitė, G., Jakniūnaitė, D., „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių studijų požiūriu“, *Politologija*, 3(23), 2001, 1-23. <<http://edvardas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2011/09/LT-saugumas-pagal-siuolaikines-teorijas.pdf> p.7>
93. Mong, A., Nagy, K., Polyák, G., Urbán, Á., Uszkiewicz, E., „An Illiberal Model of Media Markets Soft Censorship 2017“, *Mérték Media Monitor*, 2018.
94. Mortkowitz, S., Gray, A., „Babiš to EU: If you think I’m bad, Czech out the other guy“, *Politico.eu*, 2018. <<https://www.politico.eu/article/andrej-babis-to-eu-if-you-think-im-bad-czech-out-the-other-guy-migration-quotas-euroskepticism/>>
95. Mudde, C., „The Populist Zeitgeist“, *Government and Opposition*, 4(39), Blackwell Publishing, 2004, 542-563.
96. Mygind, M., „Democratic Backsliding in the European Union – The Cases of Poland, Czech Republic and Serbia“, Hertie School of Governance, Magistro darbas, 2018.
97. NMHH, „Való Világ (Real World) barometer: harmful content has declined by the end of the season“, 2019.

- <http://english.nmhh.hu/article/201889/Valo_Vilag_Real_World_barometer_harmful_content_has_declined_by_the_end_of_the_season>
98. Orban, V., „Hungary has set out on an upward path“, Website of the Hungarian Government, 2018. <<https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/hungary-has-set-out-on-an-upward-path>>
 99. Orban, V., „Prime Minister Viktor Orbán’s statement following his meeting with Prime Minister of the Czech Republic Andrej Babiš“, Website of the Hungarian Government, 2018. <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-statement-following-his-meeting-with-prime-minister-of-the-czech-republic-andrej-babi>>
 100. OSCE, „Czech Republic Parliamentary Elections 20-21 October 2017. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2018. <<https://www.osce.org/odihr/elections/czech-republic/375073?download=true>>
 101. OSCE, „Slovak Republic Parliamentary Elections 5 March 2016. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Final Report“, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2016. <<https://www.osce.org/odihr/elections/slovakia/235591?download=true>>
 102. Palonen, E., „Political polarisation and populism in contemporary Hungary“, *Parliamentary Affairs*, 2(62), 2009, 318-334.
 103. Pappas, T., S., „Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary“, *Government and Opposition*, 1(49), 2014.
 104. Polskieradio.pl, „Kongres PiS. Jarosław Kaczyński wybrał scenariusz konsolidacji“, 2017. <<http://www.polskieradio.pl/130/5934/Artykul/1783980,Kongres-PiS-Jaroslaw-Kaczynski-wybral-scenariusz-konsolidacji>>
 105. Przeworski, A. et al., „What makes democracies endure?“, *Journal of Democracy* 7(1), 1996, 39-55.
 106. Radio Poland, „Polish courts marred by communist-era holdovers: PM,” 2017. <<http://thenews.pl/1/10/Artykul/340276,Polish-courts-marred-by-communistera-holdovers-PM>>
 107. Reporters without Borders, „World Press Index 2019. Hungary“, 2019. <<https://rsf.org/en/hungary>>
 108. Rettman, A., Zalan, E., „Hungary and Poland defy EU authority“, EUObserver, 2017. <<https://euobserver.com/justice/139118>>
 109. Reuters, „Czech Communist party agrees to back minority government“, 2018. <<https://www.reuters.com/article/us-czech-government/czech-communist-party-agrees-to-back-minority-government-idUSKBN1JQ0DA>>
 110. Reuters, „Hungary will defend traditional families, stop demographic decline, Orban says“, 2018. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-orban/hungary-will-defend-traditional-families-stop-demographic-decline-orban-says-idUSKCN1IQ0V8>>
 111. Reuters, „Poland's Kaczynski says EU's call to halt court reforms 'political'“, 2017. <<https://www.reuters.com/article/us-poland-politics-judiciary-kaczynski/polands-kaczynski-says-eus-call-to-halt-court-reforms-political-idUSKBN1A428S>>
 112. Rutkowska, E., „PiS Najczęściej Pokazywany w TVP. Reszta Partii Daleko w Tyle“, *Wiadomosci.Dziennik.Pl*, 2017. <<http://wiadomosci.dziennik.pl/media/artykuly/562194,tpw-rzemies-wyniki-partie-polityczne-pis.html>>

113. Sadurski, W., „How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding“, Legal Studies Research Paper, Sydney Law School, Social Science Research Network Electronic Library, 2018.
114. Simon, Z., „Orban Says He Seeks to End Liberal Democracy in Hungary“, Bloomberg.com, 2014. <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-28/orban-says-he-seeks-to-end-liberal-democracy-in-hungary>>
115. Slovakijos rinkimų komisija, 2016. <<http://www.minv.sk/?volby-nrsr>>
116. Spike, J., „Lex CEU: The Hungarian Government’s War on Two Fronts,” The Budapest Beacon (blog), 2017. <<https://budapestbeacon.com/lex-ceu-hungarian-governments-war-two-fronts/>>
117. Spurga, S., „Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija“. Monografija, Vilnius, 2012.
118. Strzelecki, M., „Poland Starts Ad Campaign to Back Court Overhaul Disputed in EU”, Bloomberg, 2017. < <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-08/poland-starts-ad-campaign-to-back-court-overhaul-disputed-in-eu>>
119. Szakacs, G., „Hungary PM Orban vows tougher laws on migration, names new deputy PMs“, Reuters, 2018. <<https://www.reuters.com/article/us-hungary-government-orban/hungary-pm-orban-vows-tougher-laws-on-migration-names-new-deputy-pms-idUSKBN1I50GP>>
120. Szeidl, A., Szucs, F., „Media Capture through Favor Exchange”, Central European University, University of California, 2016.
121. Szuleka, M., Wolny, M., Szwed, M., „The Constitutional Crisis in Poland 2015-2016“, Helsinki Foundation for Human Rights, 2016. <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/09/HFHR_The-constitutional-crisis-in-Poland-2015-2016.pdf>
122. Tait, R., „Czech Republic re-elects far-right president Miloš Zeman“, The Guardian, 2018. <<https://www.theguardian.com/world/2018/jan/27/czech-republic-far-right-president-reelected> >
123. Tamkin, E., „Has the Clock Run Out on the Smolensk Conspiracy?“, Foreign Policy, 2018. <<https://foreignpolicy.com/2018/04/10/has-the-clock-run-out-on-the-smolenskconspiracy/>>
124. Taylor, S., „Orbán accuses EU of colonialism“, Politico.eu, 2012. <<https://www.politico.eu/article/orban-accuses-eu-of-colonialism/>>
125. The Economist, „The retreat of global democracy stopped in 2018“, 2019. <<https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018>>
126. The Hungarian Helsinki Committee, „Hungary’s government has taken control of the Constitutional Court“, 2015. <<https://www.helsinki.hu/en/hungarys-government-has-taken-control-of-the-constitutional-court/>>
127. The Slovak Spectator, “Babiš sues the Slovak daily, wants €1 million”, 2018. <<https://spectator.sme.sk/c/20812216/babis-sues-slovak-daily-for-story-citing-former-secret-agent-wants-a-million-euros.html>>
128. The Washington Post, „Free elections in Poland face new threats from a new electoral reform bill“2018. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/01/11/free-elections-in-poland-face-new-threats-from-a-new-electoral-reform-bill/?utm_term=.7ac4e2bba6ba>
129. United Nations, Human Rights Office of the High Commissioner „New Hungary legislation ‘shameful and blatantly xenophobic’“, 2018. <<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23239&LangID=>>>
130. Vengrijos nacionalinis rinkimų biuras, 2018. <<http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2018>>

131. Walker, Sh., „'Ghettos and no-go zones': Hungary's far right fuels migrant fears ahead of vote“, The Guardian, 2018. <<https://www.theguardian.com/world/2018/mar/28/hungary-election-viktor-orban-far-right-stokes-migration-fears-far-from-border>>
132. Weaver, O. „Securitization and Desecuritization“. Cituota iš Ronnie Lipschutiz, „On Security“, Columbia University Press, New York, 1995.
133. Wilkin, P., „The Rise of 'Illiberal' Democracy: The Orbánization of Hungarian Political Culture“, Brunel University London, 2018.
134. Zalan, E. „A warning from Hungary: Building an illiberal zombie in the EU threatens political rights and democratic freedoms“. Cituota iš Arne Muis, Lars von Troost, „Will human rights survive illiberal democracy?“, Amnesty International Netherlands, 2015.

Summary

The research „Democratic Backsliding in The Visegrád Group Countries: What is the Role of Political Leaders?“ provides an analysis of how the role of political leaders in Hungary, Poland, Slovakia and Czech Republic lead to democratic backsliding. In the late 1990s, these countries were seen as the success stories of post-communist Europe, whose democratization had to end in a sudden and successful consolidation of the regime without a return ticket. However, it did not happen: the democratic regime, which seemed to have been developing to the right direction, suddenly began not just to stagnate, but also started to deny itself. Having this in mind, the main hypothesis raised in this work is that the security of internal and external threats is a necessary factor for democratic backsliding. In order to examine this, the main attention is paid to examine the ways political leaders consolidate executive and legislative powers in one's hands and the rhetoric they are using to justify and implement their actions. Based on theoretical model, provided by Steven Levitsky and David Ziblatt, the particular consideration is given to such areas as the rule of law, freedom of the media, the relationship with the opposition and the implementation of electoral rules.

Having in mind that the democratic backsliding is defined as changes that negatively affect competitive elections, political rights and freedoms as well as accountability of politicians and authorities, the research provides an overview of how they are revealed in all four countries. Hungary is presented as the worst case scenario where the ruling party and its prime minister has made important steps to control state's judicial system, public and private media, changed the electoral rules and compromised some non-governmental organisations as foreign agents. The majority of their actions are presented as the emergency measures to secure country and its society. This path is followed by Poland's politicians who are also implementing similar measures and using securization as a tool to justify them. These processes in Slovakia and Czech Republic are not so evident, despite that there are some concerns that ruling political parties and politicians are willing to consolidate their executive and legislative powers in their hands. This leads to the assumption that one part of political leaders' actions can be compared with processes in Poland and Hungary in nature, but not in scale. The securization of the changes are also rare. To conclude, the securization of internal threats is an indispensable tool for the politicians seeking to gain control and to limit the possibilities of political competition. The securization of external threats is an additional, but not necessary factor for the democratic backsliding.